

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İskit Tarihinin Grek, Latin ve Bizans Kaynakları

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MURAT ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN

EMRULLAH AYTEMUR

MALATYA-2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İskit Tarihinin Grek, Latin ve Bizans Kaynakları

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Emrullah Aytemur

(35193510002)

MALATYA 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İskit Tarihinin Grek, Latin ve Bizans Kaynakları

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN
DOÇ.DR. MURAT ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
EMRULLAH AYTEMUR

Jürimiz .....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

1. Prof. Dr. Neslihan Durak
2. Prof. Dr. Muhammet Beşir Aşan
3. Doç. Dr. Murat Öztürk

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Suzan Ergün
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

“Doç. Dr. Murat Öztürk” danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İskit Tarihinin Grek, Latin ve Bizans Kaynakları” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Emrullah Aytemur

22.07.2022

ÖZET

Erken dönem tarihi kaynaklar incelendiğinde İskitlerin, Kuzey Karadeniz kıyılarına düzenli olarak uğradıkları, bölgeyi tanıdıkları ve keşif seferlerinin akabinde esas bakiyeleri ile bu coğrafya üzerine yöneldikleri ifade edilmektedir. İskit göç dalgasının merkezi kolu Kimmer ülkesi olarak kabul gören Kuzey Karadeniz kıyılarına yerleşerek uzun yıllar bölgede hâkimiyet tesis etmişlerdir. Sürekli bir dinamizm içerisinde yaşam süren İskitlerin kültürel birimleri geniş coğrafyalara yayılmıştır.

İskit tarihi araştırmalarında yazılı kaynaklar ve arkeolojik buluntular büyük önem taşımaktadır. Kuzey Karadeniz kıyılarına geldiklerinde ilk olarak Kimmerler ile mücadele eden ve ardından komşu medeniyetler ile iletişim kuran İskitlerin izlerini bu coğrafyada ilk olarak Grek kaynaklarında bulmaktayız. Grek yazarları gördükleri ve duydukları kadarıyla İskitler hakkında bilgiler aktarmışlardır. Bizler de bu sayede onların yaşam tarzları, askeri stratejileri ve ticari faaliyetlerine dair önemli bilgiler edinerek bazı detaylara ulaşabilmekteyiz. İskitler bıraktıkları kültürel mirasla kendilerinden sonra bölgeye gelen konargöçer yaşam tarzını benimseyen kavimlerin İskit adıyla anılmalarına vesile olmuşlardır. Uzun bir süre Kuzey Karadeniz coğrafyası İskitya, gelen topluluklar ise İskit adıyla anılmışlardır.

Latin kaynaklarında Makedonya Krallığının yükselişi ve bu duruma mukabil gerçekleşen sınır çatışmaları neticesinde İskitlere dair izlere rastlamaktayız. Bizans kaynaklarında coğrafi alan adının önemi ve askeri teşkilat yapısının öne çıktığı görülmektedir. Tuna nehrinden başlayıp doğuda Seyhun nehrine kadar yayılan İskitler, yaşadıkları dönemin dikkat çeken toplulukları arasında yer almaktadırlar. İskitlere dair ilgi ve dikkatin M.Ö. VIII. Yüzyıl dolaylarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Grek Kolonizasyonunun da getirdiği ticari faaliyetlerin gelişimi, İskitlerin bölgede hâkimiyet sürdürmelerini sağlamıştır. Çalışmamızda İskitlerin Kuzey Karadeniz sınırlarına gelişleri ve İskitya sınırlarındaki faaliyetlerini konu alan tarihi kaynakları incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İskitler, Kimmerler, Grek, Latin, Bizans

ABSTRACT

When the early historical sources are examined, it is seen that the Scythians regularly visited the Northern Black Sea coasts, it is stated that they knew the region and after their expeditions, they headed towards this geography with their main remains. The central branch of the Scythian migration wave settled on the Northern Black Sea coasts, which is accepted as the Cimmerian country, and established dominance in the region for many years. The cultural accumulation of the Scythians, who lived in a continuous dynamism, spread over wide geographies.

Written sources and archaeological finds are of great importance in Scythian historical research. We find traces of the Scythians, who first struggled with the Cimmerians when they came to the shores of the Northern Black Sea, and then communicated with the neighboring civilizations, in the Greek sources for the first time in this geography. Greek writers gave information about the Scythians as far as they saw and heard. In this way, we were able to reach some details by obtaining important information about their lifestyles, military strategies and commercial activities. With the cultural heritage they left, the Scythians also conduced toward the tribes that came to the region after them, adopting the nomadic lifestyle, to be called Scythians. For a long time, the Northern Black Sea region was called Scythia, and the coming communities were called Scythians.

In Latin sources, we encounter traces of Scythians as a result of the rise of the Macedonian Kingdom and the border conflicts that took place in response to this situation. In Byzantine sources, it is seen that the importance of the geographical area name and the structure of the military organization come to the fore. The Scythians, which started from the Danube river and spread to the Seyhun river in the east, are among the remarkable communities of the period they lived. The interest and attention on the Scythians BC. VIII. It is known that it appeared around the century. The development of commercial activities brought by the Greek Colonization enabled the Scythians to maintain their permanence in the region. In our study, we tried to examine the historical sources about the arrival of the Scythians to the borders of the Northern Black Sea and their activities in the borders of Scythia.

Key Words: Scythians, Cimmerians, Greek, Latin, Byzantine

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

İSKİT TARİHİNİN GREK KAYNAKLARI

1.GREK KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	18
1.1 HOMEROS- İLYADA-ODYSSEİA.....	19
1.2 AESCHYLUS- ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS	19
1.3 HERODOTOS-TARİH	20
1.4 HİPOKRAT- HAVALAR, SULAR MEVKİİLER	22
1.5 THUKYDİDES- PELEPONNESSOS SAVAŞLARI.....	23
1.6 ARİSTOPHANES- KOMEDYALARI	24
1.7 KSENOPHON- ANABASİS	26
1.8 PLATO, COMPLETE WORKS, PLATO KÜLLİYATI	27
1.9 EPHORUS, HISTORIAN, TARİH	28
1.10 THE SPEECHES OF AESCHİNES, AESCHİNES’İN KONUŞMALARI.....	29
1.11 ARİSTOTLE, THE WORKS OF ARİSTOTLE, ARİSTOTLE KÜLLİYATI	29
1.12 DİODORUS SİCİLİUS- BIBLIOTECA HISTORİCA, TARİH KİTAPLIĞI.....	30
1.13 STRABO- GEOGRAPHY, COĞRAFYA.....	31

II. BÖLÜM

İSKİT TARİHİNİN LATİN KAYNAKLARI

1.LATİN KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	33
1.1 PHİLO JUDAEUS.....	34
1.2 NİCOLAUS OF DAMASCUS.....	34
1.3 JUSTİN HISTORY OF THE WORD, DÜNYA TARİHİ.....	35
1.4 GAIUS PLİNİUS SECUNDUS, THE NATURAL HISTORY, DOĞA TARİHİ	36
1.5 PLUTARKHOS MORALİA, AHLAK.....	38
1.6 ARRİANOS İSKENDER’İN ANABASİSİ	39

1.7	QUINTUS CURTIUS RUFUS.....	41
1.8	APPIAN ROMAN HISTORY, ROMA TARİHİ.....	42
1.9	LUCIAN	43
1.10	POLYAENUS STRAGEMS, SAVAŞ STRATEJİLERİ	43
1.11	CLAUDIUS AELIANUS ON THE CHARACTERISTICS OF ANIMALS, HAYVANLARIN KARAKTERİSTİK YAPILARI ÜZERİNE.....	44
1.12	PHILOSTRATUS, THE LIFE OF APOLLONIUS OF TYANA, TYANA APOLLONIUS'UN HAYATI.....	45
1.13	AMMIANUS MARCELLINUS ROMA TARİHİ.....	46

III. BÖLÜM

İSKİT TARİHİN BİZANS KAYNAKLARI

1.BİZANS KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	48	
1.1	OROSIUS, PAULUS SEVEN BOOKS OF HISTORY AGAINST THE PAGANS, PAGANLARA KARŞI YEDİ TARİH KİTABI.....	49
1.2	PETER THE PATRICIAN	50
1.3	PROCOPIUS	50
1.4	AGATHIAS THE HISTORIES, TARİHÇE	51
1.5	THE CHRONICLE OF MARCELLINUS COMES, MARCELLINUS KRONİKLERİ	51
1.6	EVAGRIUS A HISTORY OF THE CHURCH, KİLİSE TARİHİ.....	52
SONUÇ	53	
KAYNAKÇA	57	
EKLER	63	

ÖNSÖZ

Konar göçer kavimlerin yaşam sürdürdükleri coğrafyalarda kendilerinden gerek yazılı gerekse arkeolojik izler bulmak tarihi araştırmalarda önem arz etmektedir. Kültürel ve sosyal bir dinamizm içerisinde yaşadıklarından, bu toplumların sosyal yaşantılarına dair detayların gün yüzüne çıkabilmesi tarihi kaynakların sayesinde gerçekleştirilmektedir. Zira bilimsel araştırmalarda incelenen alanın kaynak altyapısı ve bu altyapının imkânları dâhilinde konunun sınırları belirlenmektedir. İlk olarak yazılı kaynaklar üzerine yoğunlaşan çalışmamız literatür taramasını takiben doğal çerçevesi içerisinde sahip olduğu sınırları bizlere göstermektedir.

İskitlerin Kuzey Karadeniz kıyılarına doğru akınlarını sıklaştırmaları konargöçer toplum yaşamına yabancı olmayan Karadeniz bölgesini, tarihi kaynakların ilgi ile takip ettiği bir coğrafya haline getirmiştir. Tarihi kaynaklarda aktarıldığı gibi İskitler bölgede varlığını koruyan durağan kültür üzerine, canlı ve gelişim odaklı bir yapı oluşturarak gelmişlerdir. Dolayısıyla uzun yıllar bölgede yaşam süren Kimmerler ve İskitlerden sonra tarih sahnesine adım atacak olan Sarmatların da bu ilgiden fayda gördükleri söylenebilir.

İskitya yazılı tarihinin ilk evrelerinde ortaya çıkan merak ve heyecanın kaynaklara da sirayet ettiği görülmektedir. Latin kaynaklarında bu belirsizlik ve heyecanın yerini artık karşılarında yer alan bu atlı birlikleri tanıyan onlarla siyasi ve ekonomik ilişkilerinin sınırlarını ortaya koyabilecek bir duruş sergilenmektedir. Bizans kaynaklarında İskitlerin kültürel mirası geniş coğrafyalarda değer kazanmış yaşadıkları alanın sınırları içerisinde dâhil olan her bozkır kavmi İskit adıyla anılmaya devam etmiştir.

İskit tarihi açısından Grek, Latin ve Bizans kaynaklarının tarihi gelişmeler ile uyum içerisinde hareket ettikleri söylenebilir. Kaynakların pek çoğu birbirini tekrar ediyor gibi görünse de aslında müelliflerin dolaylı olarak kendi aralarında doğrulayıcı bir yapıyı temsil ettikleri görülmektedir. Müelliflerin paylaşmış oldukları pek çok bilgi, tarihi gerçeklikten uzaklığı ve yakınlığının tespit edilmesi açısından zengin bir altyapı ile donatılmıştır. Zira kaynakların tekrarlı atıflar neticesinde ifade ettiği bir detayın başka bir kaynakta farklı tarzda aktarımı ve gerçekliğe uyum sağlamadığı kolayca anlaşılmaktadır.

Böylelikle mevzu bahis müellifin bölgeye gitmediği halde kendi çıkarımlarını ortaya koyduğu, kaynaklar arasında kurulan diyalog neticesinde ayırt edilebilmektedir.

Çalışmamızda İskitlerin Kuzey Karadeniz sınırlarına gelişleri ve İskitya sınırlarındaki faaliyetlerini konu alan tarihi kaynakları incelemeye çalıştık. Bu çalışmada konunun belirlendiği süreç de dâhil olmak üzere, bilgisi ve birikimi ile bana yön veren, karşılaştığım her zorlukta destek olup yardımlarını esirgemeyen, araştırma usulleri ve yöntemlerini açık yüreklilikle benimle paylaşan, kendisinden çok şey öğrendiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Murat Öztürk'e ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Neslihan Durak ile tarih bölümündeki bütün hocalarıma, her zaman desteklerini gördüğüm aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Emrullah AYTEMUR

MALATYA 2022

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı

MEB_DBES: Millî Eğitim Bakanlığı Düşün Bilim Eğitim Sanat Dergisi

Nşr.: Neşreden

Çev.: Çeviren

ss.: Sayfa Sayısı

s.: Sayfa

C.: Cilt

İÜTD.: İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi

SDÜ.: Süleyman Demirel Üniversitesi

DTCFD.: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi

GTTAD.: Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi

GİRİŞ

İskit coğrafyasının sınırları, günümüz Ukrayna'sının Tuna ile Don nehirleri arasındaki bozkır bölgesine yerleştirilmektedir¹. Arkeolojik buluntular ve tarihi kaynaklar incelendiğinde bu sınırların Tuna Nehri'nden Çin'in batı sınırlarına kadar uzandığı bilinmektedir. Kuzeydoğu bozkır bölgesi yüksek Pamir, Tiyen-şan ve Altay dağ kollarını takiben Batı Türkistan'a buradan Tuna bölgesine kadar, neredeyse bütün Güney Rusya'yı kapsamaktadır². Herodotos'un, İskitya sınırlarını adeta bir kare görünümünde tasvir ettiği anlaşılmaktadır. Güneyde Tuna'dan başlayarak Kimmer boğazına kadar uzanan Karadeniz sahili, doğuda Azak Denizi ve Don Nehri kıyıları, kuzeyde ise Don nehrinden Tuna'ya kadar uzanan bölgeyi kapsadığı ifade edilmiştir. Batı kıyısının sınırları yine Tuna nehri olarak belirlenmiştir³. Justin'in "Dünya Tarihi" adlı eserinde yazar İskitya'yı güneyde Pontus Euxinus⁴ kuzeyde Rhipaeau⁵ Dağları, doğuda Asya ve Phasis⁶ nehri kıyısı ile sınırlandırmaktadır⁷. Tarihi kaynaklarda, zaman zaman bu sınırlara batı yönünde Trakya bölgesi, doğu da ise Seyhun Irmağı sınır kabul edilerek Asya'nın kuzeyinin de dâhil edildiği görülmektedir. Grek ve Latin yazarlarının tasvirlerinden yola çıkılarak hazırlanan bazı haritalar incelendiğinde, yazılı kaynakların pek çoğu bölgeden İskitya ve Sarmatya adı altında bahsetmişlerdir. Grekler İskitlerden "scyth", "saha"⁸ ve "caha" diye bahsetmekte olup, bu bölgeye de Eskiçağda "İskitya" denmektedir⁹.

¹ Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2008, s.33.

² Abdulhaluk Mehmet Çay-İlhami Durmuş, "İskitler", **Türkler Ansiklopedisi I**, Ankara 2002, s. 578.

³ Boris Nikolayevic, Grakov, **İskitler**..., s.35; Herodotos, **Tarih**, s. 336.

⁴ Grek ve Latin yazarlarının eserlerinde Karadeniz bu isim ile aktarılmaktadır.

⁵ Antik kaynaklarda geçen, kuzeyden esen efsanevi Boreas rüzgârının ilişkilendirildiği, bunun yanında çeşitli milletlerin isminin geçtiği efsanevi Rhipaeau dağları ilk başlarda "Trakya dağları" olarak izah edilmekteydi. Daha sonra Greklerin yaşanabilir dünyaya dair ufuklarının genişlemesi ile bahsi geçen dağın sınırları kuzeye doğru kaymaya devam etmiştir. Antik çağda Don nehri ve pek çok önemli nehrin kaynağının bu dağdan geldiği ifade edilmektedir. Lakin efsanelere karışan bu bilgilerden ziyade Karadeniz ırmaklarının pek çoğunun kaynağı ovalardan çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Alexander Podossinov, "A Concept "Riphaean Mountains" in Ancient Geocartography: Myth, Cosmology, Sybol And/Or Reality?", **Miscellanea Geographica XXIII/III**, 2019, s.3.

⁶ Günümüzde Rioni Nehri olarak geçmektedir. Gürcistan sınırlarında bulunmaktadır.

⁷ Justin, **Cornelius Nepos and Eutropius**, (İng. nşr., John Selby Watson), London 1853, s.18.

⁸ Grekler kendi kaynaklarında Karadeniz ve Orta Asya'da yaşam süren konargöçer topluluklardan, "İskit" şeklinde bahsetmişlerdir. Persler ise bozkırda yaşam süren bütün konargöçerleri "Saka" olarak tanımlamışlardır. Detaylı bilgi için bkz. Abdulhaluk Mehmet Çay-İlhami Durmuş, "İskitler..."; A. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 2019, s. 49.

⁹ M. Taner Tarhan, "İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri", **İÜTD XXIII**, 1969, s.146vd.

Kaynakların aktardığı ifadelerden anlaşıldığı üzere; M.Ö VIII. Yüzyıldan itibaren Kuzey Karadeniz kıyıları İskit ülkesi manasına gelen İskitya adıyla zikredilmektedir.¹⁰ Coğrafyanın karakteristik yapısına yansıyan bu durum kendilerinden sonra bölgeye gelen konargöçer kavimlerin de İskit adıyla anılmasına vesile olmuştur¹¹. Öyle ki kendilerinden çok sonra Uzlar ve Peçenekler gibi pek çok kavmin İskit adıyla anıldıkları bilinmektedir¹².

Günümüz Moğolistan ve Türkistan'da M.Ö VII. Yüzyılın sonlarında, uzun yıllar devam eden kuraklık, Orta Asya ve Güney Rusya steplerinde kavim sıkışmalarına neden olmuştur. Zira ürünlerin kuraklıktan zarar görmesi bu bölgede yaşayan konar göçerlerin, Çin'in kuzeybatısına doğru ilerlemelerine sebep olmuştur¹³. Yazılı kaynaklarda verilen bilgilere göre Karadeniz kıyılarına yönelmeden önce İskit göç dalgasının ilk durağı, Don nehrinin güneyi ve Pre-Kafkasya bölgesi olarak nitelendirilmektedir¹⁴. Kafkasya üzerinden güneye yönelen İskit bakiyeleri Ön Asya'yı da kontrolleri altına almışlardır¹⁵. Günümüz Ukrayna'sında Kiev'den başlayarak güneyde Olbia ve doğuda Donbas civarlarına kadar uzanan bölgelerde yer alan erken İskit mezarları Ön Asya etkisinin izlerini taşımaktadırlar¹⁶.

---

¹⁰M. Taner Tarhan, "İskitlerin Dini...", s. 146-147; Justin, **Cornelius Nephos...**, s. 18; Frances Anne Pownall, **Lessons From The Past "Ephorus's History"**, Michigan 2004, s.127vd; Strabo, **The Geography of Strabo III**, (İng. nşr. Horace Leonard Jones), London 1954, s.205; Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi**, (nşr. Samet Özgüler), İstanbul 2020, s.35; Ammianus Marcellinus, **The Roman History**, (İng. nşr., C. D. Yonge), London 1862, s. 371;

¹¹ Joseph DC Frenno, **Agathias, The Histories**, Walter De Gruyter, Berlin 1975, s.146; Brain Croke, **The Chronicle of Marcellinus**, Brill, Sidney 1995, s.37, s.41; Yahya Başkan, "XIV-XV. Yüzyıl Kaynaklarında Pers ve İskit Kelimesinin Kullanımı", **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi XXXV**, Ağustos 2015, s.1vd; Abdullah Üstün, "Kargaşa'Esnasında Tarih Yazmak Geç Roma Müverrihlerinde İskit ve Hun Etnonimlerinin Kullanımı Üzerine" **Karadeniz Araştırmaları X/XXXVII**, Bahar 2013, s.1vd; Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, (nşr. Ahsen Batur), İstanbul 2008.

¹²Kaynaklarda İskit paralı askerlerin belirli bir dönem Grek şehirlerinde şehir düzenini sağlamakla sorumlu oldukları ifade edilmektedir. Yay kullanılmaktaki maharetleri neticesinde pek çok devletin özel askeri sınıflarına eğitim vermeleri için kendileri ile irtibata geçildiği bilinen bir gerçektir. Bu dönemde muhtemelen savaşlarda esir düşen İskit askerlerinin paralı asker olarak değerlendirilmiş olmaları neticesinde ortaya konargöçer askerlerden oluşan böyle bir sınıf çıkmış ve asırlar boyunca aynı karakteristik yapıyı taşıyan kavimler ile bu süreç ilerlemeye devam etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Aristophanes, **The Eleven Comedies**, (İng. nşr. Horace Liveright), New York 1928, s.324; Thucydides, **History Of The Peloponnesion War IV**, (İng. nşr., Charles Forster Smith), London 1956, s.373;

¹³ Abdulhaluk Mehmet Çay-İlhami Durmuş, "İskitler...", s. 576.

¹⁴ Şevket Dönmez, "Ön Asya'da İskitler", **Türkler Ansiklopedisi IV**, Ankara 2002, s.33vd.

¹⁵ M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında...", s.598

¹⁶ Boris Nikolayevic Grakov. **İskitler**, s.33.

İskitlerin Ön Asya'ya girişi adeta bir keşif seferini andırmaktadır. Ana yurtlarından mevsimsel değişiklik ve bölgesel problemlerden kaynaklı olarak ayrıldıkları göz önüne alındığında, bu hareketliliğin kalıcı bir yurt arayışı bağlamında geliştiği ileri sürülebilir. Kendilerinden önce bölgede varlığını sürdüren toplulukların büyük bir bölümü İskit hâkimiyeti altında yaşam sürmeye devam etmişlerdir. Zira bu toplulukların da birbirlerine faydalı olabileceği argümanları bulunmaktadır¹⁷.

Kafkasya üzerinden, bir kolu Ön Asya'ya diğeri Kuzey Karadeniz kıyılarına yönelen İskit göç dalgası ve bu dalgalanmanın kavimler üzerindeki etkisi, tarihi kaynaklarda dikkat çekici izler bırakmış gibi görülmektedir¹⁸. Neticede, hem topraklarına yeni gelen bu kavim hakkında bilgi toplayabilmek hem de askeri yapılarındaki dinamik unsurları kendi saflarında kullanabilmek maksadıyla pek çok kavim kendileri ile ikili ilişkiler kurma hususunda önemli adımlar atmıştır. Çünkü İskitler pek çok konargöçer topluluğunun karakteristik yapısında olduğu gibi sürekli bir dinamizm içerisinde hareket etmişlerdir. Bundan dolayı kültürel varlıkları geniş coğrafyalara saçılmıştır. Yaşam sürdürdükleri coğrafyalarda komşu medeniyetlerin bu heyecanı ve ilgiyi tarihi kayıtlara aktarmaları sayesinde bizler de kendilerinden haberdar olabilme şansını elde edebilmişizdir.

İskitya sınırları uzun yıllar boyunca konargöçer kavimlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Yaklaşık olarak M.Ö. II. Binlerde Kimmerler ile başlayan bu süreç, İskitler Sarmatlar ve Hunlar ile devam etmiştir. Kimmerler M.Ö. II. bin yıl başlarından M.Ö. VIII. yüzyıla kadar merkez Kırım¹⁹ olmak üzere Karadeniz'in kuzeyinde, Avrasya bozkırlarında ve Kafkasya bölgesinde yaşamışlardır²⁰. Tarihi kaynaklarda M.Ö. VIII. Yüzyılda Karadeniz civarına saçılan İskitlerin, yerli Kimmerler'i kovalayarak ziraatçı orman- step kabilelerini itaat altına alıp bölgede 500 yıl hayat sürdürdükleri, Hellas'la ticareti geliştirdikleri ifade edilmektedir. Büyük sanat eserleri ve orijinal bir kültür meydana

---

¹⁷ Boris Nikolayevic, Grakov, **İskitler...**, s.35; Herodotos, **Tarih**, s. 15.

¹⁸ Lev Nikolayeviç Gumilev, **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, (nşr. Ahsen Batur), İstanbul 2003, s. 88

¹⁹Kırım adının Kimmerlerden türediği bilinmektedir. Bkz. M. Taner Tarhan, "*Ön Asya Dünyasında...*," s.602.

²⁰M.Taner Tarhan, "*Ön Asya Dünyasında...*," s.602; Abdulhaluk Mehmet Çay-İlhami Durmuş, "*İskitler...*," s. 576.

getirdikleri bilinmektedir²¹. İşte bu orijinal kültür çerçevesinde inşa edilen sanat eserlerinin meydana gelişi, ticari faaliyetlerin oluşumu ve geniş bozkırlara yayılım süreçlerini anlamak ve aktarmak açısından Grek, Latin ve Bizans kaynakları büyük bir önem teşkil etmektedir.

Bölgede ticari faaliyetlerin artması zirai ürünler ile bozkır ekonomisinin birbirine destekleyici unsurlar ile bağlanmasına imkân sağlamıştır. Bu birliktelik sayesinde konargöçerler kış aylarında mahsul temin edebilirken, çiftçiler ise ilgili mahsullerin güvenliğini tesis edebilecek kuvveti takip etmek istemişlerdir²². Bu düsturla hareket ettiklerine dair görüşü Kuzey Karadeniz kıyılarında uzun yıllar süren faaliyetlerinden anlayabiliriz.

Tarih sahnesine büyük bir göç dalgası ile adım atan İskitler, Don nehrinden ilerlemelerini sürdürerek Tuna nehrine kadar uzan–an geniş bir coğrafyayı hâkimiyetleri altına almışlardır²³. Kuzey Karadeniz sınırlarının yanı sıra M.Ö. VIII ve M.Ö. VII. Yüzyıllardan itibaren kısmen Ön Asya’yı, hemen hemen de bütün Anadolu’yu içine alan coğrafyayı kontrol etmişlerdir²⁴.

İskitlerin Ön Asya üzerine planlı bir sefer düzenledikleri ve daha sonra şartların elverişli olmadığını görüp Kafkasya üzerinden Karadeniz kıyılarına geçtikleri tahmin edilmektedir. Esasen Anadolu coğrafyası tarihin pek çok döneminde istilaya açık bir bölge konumundadır. Bölgede güçlü devletlerin sürekli olarak sınır çatışmalarına neden olmaları ve coğrafyanın istilaya açık bir konuma sahip olması, İskitlerin bu bölgede tutunmaktan ziyade İskitya topraklarına geri dönme tercihlerini güçlü kılmış olabilir. Lakin bölgedeki çatışma ortamına rağmen İskitler, Ön Asya’ya 27 yıl hâkim olmuşlardır²⁵.

İskitlerin Ön Asya hâkimiyetleri döneminde en çok mücadele ettikleri kavim yine kendileri gibi konargöçer topluluklardan olan, Kuzey Karadeniz kıyılarından bölgeye geçen Kimmerler olmuştur. Kimmerler dağılarak iki büyük koldan Anadolu’ya

---

²¹ Lev Nikolayeviç Gumilev, **Hazar Çevresinde...**, s. 44.

²² Wolfram Eberhard, “*Eski Çin Kültürü ve Türkler*”, **DTCFD I/IV**, Ankara 1943, s. 25 vd.

²³ Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, s.33.

²⁴ M. Taner Tarhan, “*Ön Asya Dünyasında...*”, s.598.

²⁵ Boris Nikolayevic Grakov. **İskitler**, s.44vd

gelmişlerdir. Batı Anadolu ve Kafkasya üzerinden bölgeye gelerek Karadeniz'in güney kıyılarında birleştikleri ifade edilmektedir. Lydia Kralı Alyattes'e (M.Ö.615-565) karşı girmiş oldukları mücadelede ağır kayıplar alarak tarih sahnesinden silinmişlerdir²⁶.

Ön Asya'da Asur ve Urartu yazılı kaynaklar çerçevesinde İskitler'e dair izler bulabilmek mümkündür. Lakin bu coğrafyada ortaya çıkan arkeolojik bulgular Kimmer mirası ile karıştığından iki topluluğun tarihi birikimlerinin birbirinden ayırt edilebilmesi neredeyse imkânsızdır. Belki de bulguların benzerliği de göz önüne alınarak iki topluluğun da birikimlerinin birlikte değerlendirilebilmesi mümkün olabilir. Zira hayat tarzları ve askeri yapıları birbirine girift halde bulunan bu iki topluluğun birbirinden ayrılabilmesi için ihtiyaç duyulan detayların tarihi kaynakların imkânları dâhilinde pek mümkün olmadığı ve aynı zamanda bu döneme dair yeterli sayıda kaynağın mevcut olmadığı görülmektedir²⁷

İskit tarihinin Kuzey Karadeniz sahası üzerinde Grek, Latin ve Bizans kaynakları önde gelen eserler arasında yer almaktadırlar. Grek kaynakları İskitlerin tarihsel gelişimi ve bölgedeki hâkimiyet safhası üzerine barındırmış olduğu bilgi yoğunluğu bakımından en önemli yazılı kaynaklardan birisi olarak sayılmaktadır²⁸. Gerek aktarılan bilgiler gerekse bu hadiselerin, yazarın kendi şahitliği içerisinde gelişim göstermesi, kaynakların önemini arttırmaktadır. Latin ve Bizans kaynaklarının İskit Tarihinin eski devirlerine dair yapmış oldukları atıflarda Grek kaynaklarını kullandıkları görülmektedir. Bilgilerin çeşitliliği ve İskit tarihine yer ayırmış eserler sayesinde yazarların birbirini takibi ve orijinal eserlerin ayrımı kolaylıkla yapılabilmektedir.

İskitler ile yakın temas halinde olan Greklerin kaynakları arasında "Herodotos Tarihi" kendi başına önemli bir konumda yer almaktadır. Yazarın İskitlerin yaşadığı döneme şahitlik etmiş olması ve dönemin kaynaklarına karşı yakınlığı neticesinde aktarmış olduğu bilgilerin orijinalliği, her daim bu kaynağın ön saflarda yer almasını sağlamıştır. Bunun yanında ilgili tarih eserinin içerisinde İskitlerin ayrı bir bölüm başlığı

---

²⁶ M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında...", s. 610

²⁷ Oya San, "Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler." **Belleten LXXVI/CCXXXIX**, Ankara 2000, s.16 vd.

²⁸ İlhami Durmuş, **İskitler**, Ankara 2019, s.17.

altında derlenip izah edilmesi de eserin önemli detaylarından bir tanesidir. İskitlerin Kuzey Karadeniz hâkimiyeti bölgenin ismine de tesir etmiş görülmektedir.

Çoğu yazar İskitya'yı dünyanın sınırı olarak kabul etmektedir. Grek kaynaklarında İskitlerin yaşadıkları coğrafyalarda, yabancıların hâkimiyet kurabilmelerinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Lakin tarihi kaynaklarda Büyük İskender'in Seyhun nehri üzerinde İskitleri mağlup etmesi bu durumu değiştiren önemli olaylardan birisi olarak kabul edilmektedir. İskitlerin bölgedeki hâkimiyeti yine kendileri gibi konargöçer bir kavim olan Sarmatlar tarafından sonlandırılmış ve tarih sahnesinden arkalarında zengin materyaller bırakarak çekilmişlerdir. Fakat Sarmat istilasından uzun yıllar sonra dahi İskit kültürü bölgede egemen kültür olabilmiştir. Batı Göktürk çağında bile bölgenin İskitya olarak adlandırılması ve Bizans'ın Göktürk yazısını İskit yazısına benzetmesi, bu egemenliğin en önemli örnekleridir²⁹.

İskit adı ile ilk kez Hesiodos'un yazılı parçalarında karşılaşmaktayız. Aynı zamanda buradaki bilgiler Homeros'ta tasvir edilen hayat tarzıyla benzerlik göstermektedir³⁰. Milet'li Hekataios da erken dönem İskit tarihi kaynakları arasında önemli bir konumda yer almaktadır. Pek çok yerli kabile hakkında bilgiler aktaran yazar, Greklerin kıyı şeridinde yerleştikleri farklı yerler hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır³¹. İki yazarın da eserlerinde İskitlere dair verilerin, kısıtlı ve dağınık parçalar halinde aktarıldığı ifade edilmektedir. Muhtemelen V. ve VI. Yüzyıllar arasında bölgeye duyulan ilginin artması ile İskitlere dair bilgilerinde zenginleştiği görülmektedir³².

Tarihi kaynakların verdiği bilgilere göre Asya'nın kuzeydoğusundan hareketlenerek batıya doğru yönelen İskitlerin, bu coğrafyada yaşayan halkların bir kısmını buldukları yerden kovdukları, kalan bakiyelerin ise İskit egemenliği altında

---

²⁹ Eski Türk Orhun yazısının Ön Asya'dan gelen bir yazı olduğu, Sakaların Ön Asya seferleri sonrasında gelişim göstererek Göktürkler tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. A. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 2019, s. 49.

³⁰ Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, s. 43.

³¹ Murat Öztürk, "*Views On Scythian Historical Sources*", **Concepts, Sources and Methodology in Eastern European Studies**, Kiev 2018, s.531.

³² Taner Tarhan, "*Bozkır medeniyetlerinin kısa kronolojisi.*" **Tarih Dergisi XXIV**, 1970, s.23; Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, s.15.

yaşamlarına devam ettikleri bilinen bir gerçektir.VII. Yüzyılda gerçekleşen büyük konargöçer göç dalgasının Kuzey Karadeniz kıyıları için alışıla gelmiş bir durum olduğu, nitekim İskitlerin bölgeye sürekli seferler düzenledikleri hatta Kimmerlerin dahi İskitlerin bu seferleri düzenleyen kollarından birisi olduklarına dair görüşler bulunmaktadır³³.

İskitler Kuzey Karadeniz kıyılarına geldiklerinde yerli Kimmerler ile karşı karşıya gelmişlerdir. M. Taner Tarhan'a göre; "*Kimmer- İskit mücadeleleri, Türk Devletleri'nin tarihleri boyunca tanık olduğumuz kardeş kavgalarının en eski örneklerinden biridir. Tarihi bakımdan İskit istilası, maddesel kültürün gelişimi yönünden de yeni bir devrin başlamasına neden olur; Güney Rusya'nın Tunç Çağı sona erer ve Demir Çağı başlar*³⁴". Herodotos'un anlatımına göre Asya'da Massagetler ile giriştikleri bir savaşta yenik düşen İskitler, Aras ırmağını geçerek Kimmerlerin yanına göç etmişler; Kimmerler bu sırada kendi içlerinde mücadele ettiklerinden oluşan otorite boşluğu sayesinde İskitler bölgeye hâkim olmuşlardır³⁵.

Asur kaynakları ve Grek kaynaklarına bakıldığında İskitler, Kimmerleri mağlup ederek, Kuzey Karadeniz kıyısındaki topraklara yerleşmişlerdir³⁶. Göç ve yurt bağlamına Mihail İllarionoviç diğer araştırmacılardan farklı bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Doğu kaynaklarının Herodotos'un anlatımı ile uyuşmadığını ifade eden yazar bu yoldan hareketle; Herodotos'un anlattığı, İskitlerin Kimmerleri takip etme meselesinin imkânsız gibi görüldüğünü izah etmektedir. Kimmerlerin ve İskitlerin Anadolu üzerine yönelmelerinin arasında 50 yıl olduğu bu iki topluluğun birbirlerinden müstakil olarak farklı cihetlere yöneldikleri ifade edilmektedir. Yazar'a göre İskitler ve Kimmerler en başından itibaren gittikleri coğrafyalarda neyle karşılaşacaklarının hesabını önceden yapmış buna göre hareket etmişlerdir. Özellikle İskitlerin yeni bir yurt bulabilme umudu ile ilerledikleri ifade edilmektedir. Neticede İskitlerin göçe yönelme sebeplerinin dönemsel iklim değişikliğinin nazarında gerçekleştiği görüşünü benimseyen yazarlar, bu

---

³³ Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, s. 59.

³⁴M. Taner Tarhan, "*Ön Asya Dünyasında...*", s. 603.

³⁵Herodotos, **Tarih**, s. 298vd

³⁶Zaur Hasanov, **Çar İskitler**, (nşr. İlyas Topsakal), İstanbul 2009, s.3.

değişiklik sonucunda yaşam alanlarının bozulduğu, bundan dolayı araştırmacıların bu düşünce üzerine yoğunlaştıkları ifade edilmektedir³⁷.

İskitler Karadeniz kıyılarına hareketlenmeden önce Don havzası ve Pre-Kafkasya üzerinde yoğunlaşıp buradan geniş bozkırlara yayılmışlardır³⁸. Tarihi kaynaklarda göç hareketleri kavimleri takip esaslı görünse de esas olarak otlak ve sulak arazilerin bol olduğu bu arazilerde kendilerine kalıcı yurt bulabilme umuduyla hareket ettikleri ön görülmektedir. Zira benimsemiş oldukları konargöçer yaşam tarzında tarımsal faaliyetlerini yürütebilecekleri insan gücünün temin edilebilmesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda elde edilen ürünlerin insan ihtiyacına uygun olması ticari faaliyetlerin gelişimine de katkı sağlamaktadır³⁹.

Konar göçer kavimler, çiftçi kavimler ile belirli bir uyum içerisinde yaşayarak, ideal bir birlik teşkil etmişlerdir. Kış aylarında çiftçilerin zirai mahsullerini alarak, bunların yerine hayvanlardan elde ettikleri yün, deri ile süttten ürettikleri besinleri verdikleri bilinmektedir. Böylece çiftçilerin güvenliğini tesis etme amacı ile onların bir nevi koruyucuları haline geldiklerinden, konargöçerler orduyu düzenleyip tesis ederken, çiftçiler ise memleketin zirai mahsullerinin üretim zincirini oluşturan yapıyı teşkil etmekteydiler⁴⁰. Her ne kadar hayvancılık ile yaşamlarını sürdürmeye alışık olsalar da iklim ve coğrafi şartların değişimi her dönem bazı riskler barındırdığından özellikle kış aylarında zirai ürünlere duyulan ihtiyacın karşılanması için çiftçiler ile hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Eski çağlarda tarıma yönelik toplumların genelinde iş gücünün büyük bir bölümü toprağa aktarıldığından ve elde edilen mahsuller kış için depolandıktan sonra, insanların bu ürünlerin muhafazası için ayrı bir iş gücü oluşturma imkânları bulunmamaktadır.

³⁷ Mihail İllarionoviç Atramanov, **Kimmerler ve İskitler (Başlangıçtan M.Ö. IV. Yüzyıla Kadar)**, (nşr. Muhammed Şen), İstanbul 2020, s.31vd.

³⁸ Şevket Dönmez, “*Ön Asya’da...*”, s.33vd.

³⁹ İskitler bölge ahalisinin yanında Hellenleri de bu hususta değerlendirmeyi ihmal etmemişlerdir. Bunun yanında sosyal yaşamın gerekliliklerine bu kavimleri adapte etmek için çaba gösterdikleri ve yeni beceriler kazandıkları kaynaklarda ifade edilmektedir. Bölgenin ihtiyaçlarına yönelik edindikleri yeni deneyim ve sanat üsluplarını geniş coğrafyalara ulaştırmışlardır. Uzun yıllar boyunca kıyı kolonileri bu kolonilerin yanında Hellen ve Ege sınırları çevresinde kent nüfuslarının hammadde ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol üstlendikleri ifade edilmektedir. Muzaffer Demir. “*MÖ VI. yy. ’da İskit-Atina İlişkilerinin Başlangıcı Üzerine Değerlendirmeler.*” **GTTAD III/VI**, Ankara 2021, s.163 vd.

⁴⁰ Wolfram Eberhard, “*Eski Çin Kültürü ve Türkler*”, **DTCFD I/IV**, Ankara 1943, s. 25.

Bundan dolayı var olan sistemi koruyacak bir askeri düzene ihtiyaç duydukları ileri sürülmektedir. Nitekim Selçuklu devleti bu açığı hassa kuvvetleri ile gidermeye çalışmış yerleşik hayatın getirdiği normların askeri alanda oluşacak tavizlere etkisinin asgari düzeye indirilebilmesi planlanmıştır.

İskit hâkimiyetinin son devrelerine gelindiğinde sanatsal eserlerinde bariz bir Grek etkisinin olduğu malumdur. Konar göçer yaşam tarzının öncüleri olarak kabul gören İskitler, Hun sanatı ile büyük bir benzerlik taşıyan hayvan figürlerinin ön planda olduğu detaylı eserleri vücuda getirmeleri ile hayvan üslubunun da öncüleri olmuşlardır⁴¹. Hayvan üslubunun ortaya çıktığı bölge Altay sınırları olarak ifade edilmektedir. İskitleri yöneten sınıfın da doğudan geldiği bilindiğinden bu üslup sonradan batıda yaşayan İskitler arasında da yayılım gösterebilmiştir⁴². Grek Kaynaklarının genelinde İskitlerin kültürel normlarını ve karakteristik yapılarını koruma eğilimleri içerisinde oldukları; dışardan gelebilecek etmenlere karşı daima tedbirli yaklaşıtları ifade edilmektedir⁴³.

Greklere İskitler ile düzenli ilişkileri M.Ö. VII-VI. Yüzyıllarda gelişmeye başladığı ifade edilmektedir. Greklere, V. Yüzyıldan itibaren İskitya ile ticari faaliyetlere girişimi neticesinde antik literatürden bize ulaşan bilgilerin temelleri atılmıştır⁴⁴. Kuzey Karadeniz kıyılarında Grek yerleşim yerlerinin kurulması ile Grekler ve İskitler arasında ekonomik ilişkiler ilerlemeye başlamıştır⁴⁵. Kaynaklarda Bezeran Adası'nda kurulan Grek yerleşim yerini müteakip Aşağı Bug Nehri ve Olbia şehrinin kurulması ile iki medeniyet arasındaki ilişkiler artarak devam ettiği aktarılmaktadır⁴⁶. Grekler ile temasları neticesinde VI. Yüzyıl İskit aristokrasisinin de ekonomik açıdan yeni gelişmelerin yaşandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur⁴⁷.

⁴¹ Muhammet Beşir Aşan, "Yesi ve Çevresinde Sakalar", **Türkler Ansiklopedisi I**, Ankara 2002, s.628.

⁴² Nejat Diyarbakirli, "Eski Türklerde kültür ve sanat", **Türkler Ansiklopedisi III**, Ankara 2002, s. 831vd

⁴³ Detaylı bilgi için bkz. Herodotos, **Tarih**, (nşr. Müntekim Ökmen), İstanbul 2019, s.325

⁴⁴ Boris Nikolayevic Grakov, **İskitler**, s.15.

⁴⁵ Greklere M.Ö. VII. yüzyılda kolonizasyon hareketlerine başlamaları ve bu bağlamda koloni şehirleri kurmaya başlamaları ile İskit-Grek münasebetleri gelişim göstermiştir. Güney Rusya'da kurulan koloni şehirlerinin başında Phanagoria, Panticapeum, Olbia, ve Tanais kolonileri gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. M. Taner Tarhan, "Bozkır medeniyetlerinin...", s.23.

⁴⁶ Mihail İllarionoviç Atramanov, **Kimmerler ve İskitler...**, s.137.

⁴⁷ Boris Nikolayevic Grakov. **İskitler**, s.65.

İskitlerin bir kolunun yeni bir yurt arayışı düşüncesi ile Kafkaslardan Ön Asya'ya yönelerek burada Asurlar, Urartular ve İrani devletlerle mücadele içerisine girip, aslen Kimmerler üzerine yöneldikleri, lakin bölgede yer alan devletler ile de faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Bu faaliyetin sonucunda Doğu Anadolu'da hâkim güç konumuna gelerek bölgeyi bir süre idare etmişlerdir. Bugün dahi kendilerinden Doğu Anadolu bölgesinde izler bulabilmek mümkündür. Pontus Krallığı ile bölgede siyasi ve askeri ittifaklar kurmuşlardır. Genellikle farklı kültürlerden asker tedariki konusunda mahir olan Mithridates, İskitleri de bu hususta ikna etmeyi başarmıştır. Azak Denizi kıyılarına yöneldiği bilinen IV. Mithridates'in İskit prensleri ile görüştüğü ve İskitler ile aralarında bir takım siyasi evliliklerin yaşandığı bilinmektedir. Makedonya Krallığının yükselişi ile Trakya'daki faaliyetleri kısıtlanan İskitlerin Seyhun ırmağı üzerinde Büyük İskender ile mücadeleye girdikleri bilinmektedir. Trakya ve civarında Roma hâkimiyetinin yükselişi ile sınır boylarında yer alan İskit bakiyelerinin gün geçtikçe güç kaybına uğraması neticesinde bölgedeki hâkimiyetlerinin zayıfladığı ileri sürülmektedir. Uzun yıllar Kuzey Karadeniz'de varlığını sürdüren İskitlerin, yine kendileri gibi konargöçer bir topluluk olan Sarmatların istilası ile tarih sahnesinden çekildikleri, lakin bölgeye kendilerinden sonra gelen toplulukların bünyesinde yaşamlarını sürdürmeye devam ettikleri tahmin edilmektedir⁴⁸.

Tarihi araştırmalarda kaynak kullanımı ve özellikle İskit tarihi gibi tarihin kadim dönemlerinde yaşam süren, kültürel hareketliliklerinin de etkisi ile mirasları geniş coğrafyalara yayılan medeniyetlerin tarihi birikimlerini aktarabilmek bir hayli zor olabilmektedir. Bu hususta İskit mirası ile alakalı komşu medeniyetlerin yazmış oldukları kaynakların tespiti ve bu bilgilerin arkeolojik kaynaklar ile desteklenerek ilerlemesi önem arz etmektedir. Bizler de tarihi kaynak kullanımı ve tarihin farklı dönemlerinde bu kaynakların uğramış olduğu değişime dair derlenen bilgileri aktarmak istedik.

---

⁴⁸ Kültürel olarak hareketli ve canlı bir nüfus ile Karadeniz kıyılarına yönelen İskitler, tarihi kaynakların aktarımları incelendiğinde komşu kültürlerle daima kapalı konumda yer alan bir medeniyet şeması çizmektedir. Bu hususun ilerleyen dönemlerde korunmasında yaşanan güçlük, İskit sanat eserlerinin değişimine bakılarak anlaşılmaktadır. Askeri olarak da dönemin gereklilikleri geri plana itildiği dikkat çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. İlhami Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri" **Gazi Akademik Bakış I/II**, Ankara 2008, s. 211 vd.

Tarihi oluşturan yegâne varlık insandır. Çünkü insan, canlılar arasında akıl ve düşünce ile donatılmış yüksek bir iradeye sahiptir. Lakin insan davranışlarının bütünü tarihi hadise olarak kabul edilmez. Dikkate alınacak olgunun pek çok manada topluma farklı yönlerden nüfuz etmesi gerekmektedir. İnsan ömrü belirli sınırlar içerisinde gelişmekte ve son bulmaktadır. Zaman; bu gelişim sürecini kapsayan ve süreç içerisinde ilerlemeye devam eden, bölünme imkânı bulunmayacak kadar kısıtlı olan andır⁴⁹. Bu anın içerisinde insanın yaşamına dair alacağı kararlar geri dönülmesi güç sonuçlar doğurabilir. Sadece önlerinde bir ideal olan varlıkların tarihi vardır⁵⁰. Bu husustan hareketle insanın geçmişini öğrenmek ve onunla irtibat halinde olmak istemesi kabul edilebilir bir yaklaşım olarak izah edilmektedir.

İnsanın düşünmesiyle cereyan eden ve şekillenen tarihi olgular; kendilerine şahitlik edecek kişilerce aktarılır ve zarar görmeden araştırmacılar ile buluşabilirse, tarihin tozlu sayfalarından çıkararak belirli bir dönemi aydınlatma fırsatı yakalarlar. İşte bu şahitlerin tarafsız, nesnel ve yöntembilim kapsamında kritik edilmesi tarihe ilim vasfı kazandırmaktadır. Bu hususta insan elde ettiği bu güvenilir olgular ile geçmiş yaşamlara dair detayları öğrenerek, geleceğe ışık tutmak isteyecektir. Karşılaştığı sorunların ve bilmediği durumların yükü altında kalma korkusu ile yüzleşmek, insana geçmişe dair deneyimlere başvurma sürecinde önemli bir kabiliyet kazandırmıştır. Zira mevzu bahis olan bu an geri dönmeyecek ve değişime uğramayacaktır. Bundan dolayı geçmiş tecrübelerine dair görüşlerin alınması pek çok riskin de ortadan kaybolmasına olanak sağlamaktadır. Tecrübi birikimlerin ve referans kaynaklarının yer aldığı tarihi bilgiye başvuru süreci değişiklik gösterdiği gibi, tarihin manası ve mefhumu da farklı dünya görüşlerin izlerini yansıtmaktadır.

Geçmişten günümüze insanlığın her zaman dikkatinde olan tarihin manası pek çok araştırmacı tarafından izah edilmiş ve tartışılmıştır. Bu hususta bazı araştırmacıların izahatlarına yer vermek isteriz.

Zeki Velidi Togan'a göre; "Tarih içtimai bünyenin âzası olmak itibariyle insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişafını takip eden bilgidir.

⁴⁹Mustafa Öztürk, **Tarih Felsefesi**, Ankara 2010, s. 89.

⁵⁰Friedrich Wilhelm Joseph Schelling-Joseph Von Wilhelm, "**Tarih Kavramı**", (nşr. Ali Irgat), **Tarih Felsefesi Seçme Metinler**, İstanbul 2006, s.117vd.

Tarih, beşeriyetin içtimai ve siyasi bünyeler teşkil ederek terakki ve tekâmül eylemesinde fertler ve cemaatler tarafından işlenen fiil ve ortaya atılan fikirleri ve bunların neticesi olarak zuhur etmiş olan vakaları tetkik eder. Tarih bu vakaların maddi ve manevi sebeplerini ve sebepler ile vakalar arasındaki münasebetleri araştırıp tayin eder”⁵¹.

E. H. Carr’a göre tarih; “*tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*”⁵² olarak izah edilmektedir. Lakin tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir etkileşim sürecinden bahsetmemiz tarihin her devrinde pek mümkün görülmemektedir. Özellikle yazılı kaynakların noksan olduğu dönemler içerisinde olgular ile tarihçi arasında kopukluk yaşanabilmektedir. Zira ilerde bahsedeceğimiz gibi farklı dönem araştırmaları için tarihi kaynaklara başvuru süreci değişebilmektedir. Bunun nedeni araştırılan döneme ait günümüze ulaşan yazılı kaynakların bulunmaması veya çok az olmasıdır. Yazılı kaynak eksikliği, sözlü ve kalıcı arkeolojik kalıntıların önemini arttırmaktadır. Değerlendirilen tarihi kaynaklar araştırma usullerine uygun olarak incelenirse pekâlâ elle tutulur bilgilere ulaşabilmek mümkündür.

Leon E. Halkin’e göre; *Tarih insanların geçmişini inceleyen ve onların kapsamlı eylemlerinin bir tablosunu takdim eden bir disiplin olmaktadır*⁵³. Tarihi araştırmalarda olay ve olgulardan elde edilen verilerle geleceğe yönelik çıkarımlar yapılabilir. Bu hususta tarih dolaylı yoldan gelecekle de ilgilidir. İnsanlığın biriktirdiği tecrübe, tarihin temellerini oluşturmaktadır⁵⁴. Bu tecrübe insana yaşam kalitesini artırma fırsatı vermektedir. Tarihi birikim ve tecrübelerin, bulunduğu çağa göre değerlendirilmesinin ardından, devlet ve birey hayatına katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi mümkün görülmektedir. Bu hususta pek çok devlet yöneticisi tarihi tecrübelerden faydalanmak istemişlerdir. Nitekim Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah’ın devlet yönetimi hakkında kapsamlı bir rapor istemesi üzerine derlenen Nizamü’l-Mülk’ün kaleme aldığı Siyasetname, geçmiş yönetimlere dair tecrübelerin toplandığı önemli eserlerden

⁵¹ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul 1985, s.2.

⁵² Edward Hallett Carr, **Tarih Nedir**, (nşr., M. Gizem Göktürk), İstanbul 1987, s.41.

⁵³ Leon E. Halkin, **Tarih Tenkidinin Unsurları**, (nşr. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 2000, s. 4.

⁵⁴ Arnold Toynbee, “*Tarihin Faydası ve Değeri*”, (nşr. Ahmet E. Ünsal), **DTCFD XXI/I-II**, Ankara 1963, s.94.

birisidir⁵⁵. Tarihte bu ve buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır. Neticede insanın sürekli olarak geçmişteki tecrübelerine yönelerek doğru bildiği düzeni sağlamaya gayret sarf edeceği bilinmektedir⁵⁶.

İbn-i Haldun'a göre tarih, “*gaye ve amacı şerefli ve faydaları çok olan bir ilimdir. Tarih, gelip geçen kavimlerin hal ve ahlâklarını, Tanrı elçilerinin kılık hal ve hareketlerini, hükümdarların ve idare ettikleri devletlerin durumunu ve takip etmiş oldukları politikayı öğretir*”. İbn-i Haldun bu öğretim standartlarının bir temele bağlanmasını ister. Özellikle kutsal kitapların tefsiri üzerine; aktarılan bilgilerin tespit edilmesi gerektiği ve elde edilen bilgilerin “hikmet ve felsefe” açısından incelenmeleriyle tabiat kanunlarına göre ölçülmeleri akıl ve mantık süzgecinden geçirildikten sonra aktarılmasını savunmaktadır⁵⁷. İşte tüm bu açıkladığı hususlardan dolayı İbn-i Haldun, tarih ilmine kanunların birliği ile belirli bir ölçü ve usulle yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. İbn-i Haldun Eski bilginlerin de sözünü tekrar ederek tarihin “*büyük ve ulu telakki edildiğini*” izah etmektedir⁵⁸. İbn-i Haldun tarihe belirli metotlar ile yaklaşan ve bunu izah eden önemli araştırmacılardan biridir. Her şeyden evvel tarihi bilginin güvenilir olması, araştırmacının dikkat etmesi gereken önemli hususlardan biri olarak kabul edilmektedir.

İnsan akıl sahibi ve düşünebilen bir varlık olduğundan tarihin konusu ve oluşumu insani temellere dayandırılmaktadır. Araştırmacılar tarafından tarihin seyri içerisinde olayların aktarılması ve günümüze kadar ulaşabilmesinin zemininde insan doğasında yer alan merak duygusunun ön planda olduğu ifade edilmektedir. Çünkü insan, nereden geldiğini, geçmiş toplulukların durumunu ve kendi var oluş sebebini öğrenmek ister. Akıl yürüterek idrak edemediği bazı hususların günün sonunda ya kutsal bir kazanıma ya da korkutucu nesnelere doğru evrildiği görülmektedir. Geçmişe uyanan bu dürtünün genellikle, geleceğin tasarımına pozitif yönlü etkisi bulunmaktadır. Nitekim “*Tarih, insanın kendisi ve cemiyet hayatı çerçevesinde vücuda gelen ve gelişimine çağlar boyunca devam eden bir bilimdir*” denilebilir. Tarihin, çağlar boyunca kazandığı mana

---

⁵⁵ Nizamü'l- Mülk, **Siyasetname**, (nşr. Taha Ayar), İstanbul 2016.

⁵⁶ Ernst Cassirer, “*Tarih*”, (nşr. Füsün Altıok), **MEB_DBES I**, Ankara 1979, s.78.

⁵⁷ İbn Haldun, **Mukaddime I**, (nşr. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1997, s. 18vd

⁵⁸ İbn Haldun, **Mukaddime I**, s.66.

ve kavramlarının, insanlığın gelişimi ile benzer yönde hareket ettiği bilinmektedir⁵⁹. Tarihi hadise ile ilgilenen araştırmacı mana ve kavram bakımından bu paralelliği birbirine destek olacak şekilde kullanabilir. Tarihi bilginin doğruluğunun tespit edilmesi araştırma esaslarına göre tecrübi ilimlerin tavırlarıyla benzerlik göstermektedir⁶⁰.

Bununla beraber tarihi olgular tecrübi ilimlerde olduğu gibi tekrarı mümkün ve kabul görmüş doğrular olmadıklarından, aktarılan bilginin sağlamasının yapılabilmesi kullanılan kaynakların imkânları dâhilinde gerçekleşmektedir. Kısaca “Tarih; insanın tecrübeleri aracılığıyla geçmiş zamanın aydınlatıldığı, sebep ve sonuç bağlamında bu tecrübelerin psikolojik ve sosyal birikimlerinin değerlendirildiği, objektif bir bilim” olarak ifade edilebilmektedir.

Tarih sistematik bir bilim dalı olarak nitelendirilmektedir. İnsan tarihin seyri içerisinde yer alan bir varlık olduğundan; var olan deneyimlerinin birbirine bağlılığı bu sistemin yapısını kuvvetlendirmektedir⁶¹. Nitekim kişinin birey olarak biriktirdiği tecrübenin toplumsal birikime yönelimi tecrübenin yerini ve itibarını sağlamlaştırmaktadır⁶². Tarihin de gelişimini sürdürebilmesi ve daimî bir sürekliliğe sahip olabilmesi için insan dünyasının içerisinde filizlenip yeşermesi gerekmektedir⁶³. Bahsedilen deneyimlerin bilimsel perspektif ile ele alınabilmesine imkân sağlayan yolların başında, düşünce biçimlerinin sınırları içerisine dâhil edilen araştırmacının, bu tecrübelerle sorular sorup yanıtlamaya fırsat ortamı oluşturabilme çabası gelmektedir⁶⁴.

Tarihi bilginin aktarımını sağlayan malzemelerin her birine kaynak denir. Kaynaklar, bizzat şahit olmaları, farklı eserlerle aktarılması, yazılı veya sözlü olmalarının yanında malzemelerin çeşidi ve muhtevası bakımından bölümlere ayrılırlar. Genel olarak tarihi bilginin yazılı metinler aracılığıyla gün yüzüne çıktığı ifade edilmektedir. Lakin bunun yanında sözlü ve arkeolojik kalıntıların da içerisinde olduğu bir tarih yazımı bulunmaktadır⁶⁵.

⁵⁹ Mustafa Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 20vd.

⁶⁰ Leon E. Halkin, **Tarih Tenkidinin...**, s.4.

⁶¹ José Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, (nşr. Neyyire Gül Işık), İstanbul 2019, s. XIII.

⁶² Arnold Toynbee, “*Tarihin Faydası ve...*”, s.94.

⁶³ Ernst Cassirer, “*Tarih...*”, s.78.

⁶⁴ Collingwood, Robin George, “*Tarih Nedir*”, (nşr. Akşit Göktürk), **MEB_DBES I**, Ankara 1979, s.108

⁶⁵ Leon E. Halkin, **Tarih Tenkidinin...**, s.17.

Tarihi bilgiye ulaşım yollarının anahtarlarını belgeler ve kalıntılar taşımaktadır. Bu anahtarlar aracılığıyla tarihi veriler gün yüzüne çıkmaktadır⁶⁶. Kaynakların geneli araştırmacının yoluna ışık tutarak onu mercek altına aldığı döneme götürme görevini üstlenmektedirler. Bu hususta tarihi kaynakların doğruluğu büyük bir önem taşıdığından bunların tenkide tabi tutulması önemlidir. Bu netice doğrultusunda incelenen ve şahitliği kabul gören kaynakların aynı zamanda müellifinin de detaylı bir araştırma sürecinden geçmiş olmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Tarih araştırmalarında mercek altına alınan konu bir bütün olarak incelenmektedir. Bu bütünün parçalara ayrılması ve bir düzen içerisinde yeniden birleştirilmesi arzulanmaktadır. Bu esnada, aslında yeni bir üretimden ziyade çağın gereklerine dayalı bir geri dönüşüm süreci işlenmiş olacaktır⁶⁷. Zira tarih tecrübi ilimlerde olduğu gibi deneysel yöntemler ve laboratuvar teknikleri ile aynı sonucu veren olaylar içermemektedir. Tarihi bilginin oluşumu insani temellere dayandığından, bilginin çeşitliliği ve gelişimi çağlar boyunca ilerlemeye devam etmektedir. Tarih ilmi de bu noktada biriken malzemenin derlenmesi ve aktarılması ile ilerleyen bir yapı içerisinde olduğundan; bu birikimin belgeleri olayın hem ana kahramanları hem de şahitleri olabilmektedir. Mevzu bahis olan belgeler, tarihçinin araştırma metotları içerisinde süzülerek ilgili döneme dair sorularına yanıt aradığı yegâne kanıtlar arasında tutulmaktadır⁶⁸.

Ana kaynak olarak günümüze gelen eserler, kaleme alındıkları dönemde bahsedilen olaylara birebir şahit olduklarından, araştırmacının her daim başucu kaynakları olmuşlardır. Ana kaynakların var olmadığı durumlarda birinci elden kaynaklar ön plana çıkmaktadır. Eğer bu iki önemli kaynaktan noksanlıklar bulunuyorsa o zaman ikinci elden kaynak kullanımı imkanlar dâhiline girmekte ve süreç böylece ilerlemeye devam etmektedir⁶⁹. Tarihsel düşünce, sınırları belirlenmiş bir biçimin hacmini anlayıp bu hacmin kapladığı yapıyı kavrayarak ona bağlı kalınmasıyla ilerleme kaydetmektedir⁷⁰.

---

⁶⁶ Ernst Cassirer, “*Tarih...*”, s.74vd.

⁶⁷ Ernst Cassirer, “*Tarih...*”, s.77.

⁶⁸ Collingwood, Robin George, “*Tarih Nedir...*”, s.109.

⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usül**, İstanbul 1998, s.17.

⁷⁰Thedol Litt, “*Evrensel'in İçerdiği Tarihsel Bilginin Yapısı*”, (nşr. Mazhar Candan), **MEB_DBES I**, Ankara 1979, s.86.

Bu kavrayış belirli kaynak ve bulgular ışığında gerçekleşeceğinden tenkide bağlı tutulan kaynağın sınırlarını anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Bu hususlar göz önüne alındığında tarihsel olgunun aktarımı kaynağın sınırladığı çerçevede, araştırmacının olası şahitleri de toplayarak tasnif etmesiyle şekillenmektedir. Kaynağın orijinalliği ve araştırmacının olgulara yaklaşımı ortaya çıkacak eserin temelini teşkil etmektedir.

Tarih, kaynakların içerdiği bilgi ve birikim kapsamında ilerleme kaydettiğinden, kaynak çeşitliliği ve kalitesi bu ilerlemeyi desteklemektedir. Her ne kadar yazılı kaynaklar bu sürecin temel taşları olarak görülse de bunların yanında insana bağlı olarak gelişen ve ilerleyen pek çok malzeme ile yazılan bir tarih vardır⁷¹.

Cemiyetin ardında bırakmış olduğu yazılı malzemeler, tarihçiler ile temas ettiklerinde geçmiş dönemin kaba bir portresi elde edilmiş olur. Ancak konargöçer kavimler yaşamları boyunca süregelen kendilerine has bir dinamizm içerisinde olduklarından; bu hareketli yaşam tarzları kültürel miraslarının geniş coğrafyalara saçılmasına neden olmuştur. Bu nedenle İskit tarihinin yazılı kaynaklarına ek olarak arkeolojik bulgularının da incelenmesi bir hayli önem teşkil etmektedir.

Tarihi araştırmalarda pek çok bulgu yazılı kaynakların aksi yönünde yapmış oldukları çıkarımlarla; tarihin seyrini değiştirerek doğru bilinen bazı yanlışların gün yüzüne çıkmasını sağlamışlardır. Bu hususta Yusuf Akçura, Türk Tarih Kongresi'nde gerçekleştirdiği konuşmasında önemli bazı noktalara değinmektedir;

“Genel kabul gören bazı durumlar tarihin seyri içerisinde değişim görmektedir. Yazılı kaynakların bazen boşluklarından bazen de kendileri üzerine kaynak bulunmayışından hareketle medeniyetlerin oluşumunda ve birbirleri üzerine tesirleri ile alakalı bazı çıkarımlar olmuştur. Bu çıkarımlardan birisinin değişim süreci ile ilgili olarak; Arkeolojinin XIX. Asır sonlarında ve XX. Asır başlarında meydana çıkardığı vesikalar, klasik Yunan medeniyetinin menşelerini izah etti. Yunan medeniyeti hatta İyonda başlamadan çok önce Eti (Hitit) medeniyeti denilen bir medeniyetin Anadolu ortalarında hâkim olduğu ispat eyledi. Anlaşıldı ki Anadolu medeniyeti Yunan harsı ile başlamamıştır; bilakis Yunan medeniyeti Anadolu harsından doğmuştur”⁷².

⁷¹ Leon E. Halkin, **Tarih Tenkidinin...**, s. 17.

⁷² Yusuf Akçura, *“Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair”*, **I. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, Ankara 1932, s.585.

Arkeolojik bulguları yazılı kaynaklar ile desteklenmesi, akademik çalışmaların inşa sürecinde kuvvetli bir temel oluşturmaktadır. Lakin bazen bu kaynaklar yazılı kaynağın aleyhine sonuçlar da doğurabilir. Zira araştırma konumuzu oluşturan İskitler arkalarında hayli zengin hatıralar bırakmışlardır. Ülkemizde dahi müzelerde kendilerine ait her ne kadar Kimmer mirası ile karışmış olması muhtemel olsa da izler bulabilmekteyiz. İşte bu durum kaynak incelemelerinde tarihi kalıntılara verdiğimiz değeri arttırmaktadır. Kendileri hakkında kaynaklarda yer almayan, kültürlerine ayna tutacak çeşitli arkeolojik kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır.

İskit tarihi üzerine yapılan çalışmaların yalnızca hacimli araştırma eserlerine başvurmuş olmaları, konu üzerinde tarama yapılırken farklı kaynaklara yönelme ihtiyacını açığa çıkarmaktadır. Pek çok eserde bazı Grek kaynaklarının konuya dahil edilmedikleri görüldüğünden çalışmamızda ilk olarak bu kaynaklar mercek altına alınmış, daha sonra bu düsturla literatür taraması genişletilerek farklı dönemlerde kaleme alınmış eserler belirli bir düzen içerisinde sıralanarak derlenmiştir.

İskitlerin son dönemlerine dair tarihi kaynak kullanımının giderek zayıfladığı görülmektedir. Gerekçe olarak Roma İmparatorluğu hâkimiyet sahasının genişlediği dönemlerde, İskitlere dair aktarılan bilgilerin dağınık ve kayda değer olmadığı izah edilmektedir. Lakin aynı görüş benimsenerek Grek kaynakları üzerinde de pek fazla durulmadan yalnızca hacimli eserlere başvurulması yoluyla incelemeler yapıldığı görülmektedir. Nitekim bilgi yoğunluğu kapsamından da benzer eserlerin aynı kaderi paylaştığı anlaşılmaktadır. Konu kapsamı ve içerdiği bilgilerin dikkate alınmadığı kaynakların incelenmesi ile başlayan süreç, daha sonra yerini İskitlere dair en ufak bilginin dahi yer aldığı kaynakların araştırılması sürecine doğru yeni bir hedefe yönelerek çalışmamızın sınırları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde ilk olarak Grek Kaynakları, bu kaynakları müteakip Latin kaynakları en son Bizans kaynaklarında yer alan bilgiler izah edilecektir.

I.BÖLÜM

İSKİT TARİHİNİN GREK KAYNAKLARI

1.GREK KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İskitlerin Kuzey Karadeniz'e planlı ve düzenli olarak gelişleri, tarihi kaynaklarda M.Ö. VIII-VII. Yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Bu hususta pek çok tarihi kaynaktan edinilen bilgiler ışığında İskitlerin, bölge ile uzun süren kuvvetli bağlarının olduğu ve Kuzey Karadeniz kıyılarına sürekli olarak uğradıklarını anlamaktayız. Bu son gelişleri muhtemelen kalıcılık taşıdığından yazılı kaynaklarda yer edinebilmiştir. Aynı zamanda bu dönem Grek Kolonizasyonunun da yayılım evresine denk geldiğinden, ticari ihtiyacın oluşması Grek-İskit bağlarını kuvvetlendirmiş görülmektedir.

Tarihi kaynakların genelinde İskitlerden özellikle ilk dönemlerine dair pek bilgi aktarılmamıştır. Karadeniz kıyıları ile ticari faaliyetlerin artması yazarların dikkatinin bu yöne çevrilmesini sağlamıştır. Medeniyetlerin dünya sınırlarını komşularına bakarak değerlendirdiği bu dönemde; Grekler, İskitler'i sınır komşularından ziyade dünya sınırını teşkil eden topluluk olarak nitelemişlerdir. Bunun en büyük sebebi İskitlerin Tuna nehri sınır olmak üzere Seyhun nehri civarlarına kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmalarından kaynaklanmaktadır.

Grek kaynakları İskit tarihi açısından önemli bir yere sahiplerdir. İskitleri gören iletişim halinde olan yazarların aktarmış olduğu bilgiler değerli aktarımlardır. Bu nedenle Greklerden sonra gelen yazarların pek çoğu aktardıkları bilgilere Grek kaynaklarını referans göstermişlerdir. Bu kaynakların genelinde var olan dezavantaj ise görülen ve şahit olunan hadiselerin yanında kendi yorumları ile duyduklarını da aktarmalarından kaynaklanmaktadır. Yazarların kültürel hayatlarında konumlandıramadığı bazı bilgileri kendi yorumları ile açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum da bilgi sahibi olunan medeniyete karşı farklı yaklaşımların oluşmasına neden olmaktadır. Genel olarak İskitlerin askeri faaliyetleri ve yaşam tarzları kaynaklara konu edilen başlıklar arasında yer almaktadır. İskitler kültürel açıdan dışarıya kapalı bir toplum olarak ifade edilmektedir. Grek yazarlarının bu toplum hakkında ağırlıklı olarak duyduklarını yazıya aktardıkları bildirilmektedir. Bazı yazarların bölgeye uğramadıkları halde çıkarımlar

yaptıkları tarihi ve arkeolojik buluntuların nazarında anlaşılabilir. Genel olarak İskit tarihinin sınırları ve bilgi hacminin geniş olması, İskitler ile aynı dönemde yaşamış olmalarından kaynaklı Grek kaynaklarının daima ön planda tutulmasını ve referans olarak kabul edilmelerini sağlamıştır.

1.1 Homeros- İlyada-Odyseia

İskitler hakkında karşılaştığımız ilk bilgi, isimlerinin de bulunması hasebiyle İlyada⁷³ olmaktadır. Eser de İskitlerden kısarak besleyerek bunların sütünden faydalanan dürüst kimseler olarak bahsedilmektedir. Odyseia'da ise Kimmerler ile İskitlerin sınır faaliyetleri hususunda birbirlerinin yer yer takipçisi, çağdaşı olduğu bazen de kendilerinden önce bölgede yer aldıkları bilgileri paylaşılmaktadır. Her ne kadar iki kaynak tarihlendirme açısından erken dönemleri içerse de bilgi kapsamlılığı bakımından kayda değer notlar içermemektedir. Lakin eserlerin tarihsel şahit olmaları, selefleri olan kaynaklar için önem arz etmektedir.

1.2 Aeschylus- Zincire Vurulmuş Prometheus

Tragedya türünün ilk büyük şairi olarak adlandırılan Aeschylus'un M.Ö. VI. Yüzyılın son çeyreğinde, 513-512 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendisinin küçük yaşta trajediler yazmaya başladığı söylenmektedir. Sicilya'da M.Ö. 456-455 yılında öldüğü ifade edilmektedir. Yedi eseri günümüze ulaşan yazarın, kesin olmamakla beraber yetmişten fazla oyununun bulunduğu tahmin edilmektedir⁷⁴. Zincire Vurulmuş Prometheus⁷⁵ adlı eserlerde İskitya coğrafyasına ve İskitlere önemli bir yer ayrılmıştır. İapetos oğlu Prometheus'un, Zeus tarafından cezalandırılmasıyla tragedyasına başlayan yazar, Prometheus'un cezalandırılmak için dünyanın bir ucuna ıssız topraklar olan İskitlerin ülkesine götürüldüğünü kaydeder. Eserde İskitya'dan

---

⁷³ Homeros, **İlyada**, (nşr. Azra Erhat- A. Kadir), İstanbul 2019, s. 616; Homeros, **Odyseia**, (nşr. Azra Erhat, A. Kadir), İstanbul 2020, s. 450.

⁷⁴ Aeschylus, **The Complete Greek Tragedies Aeschylus**, (İng. nşr. David Grene, Richmond Lattimore), The University Of Chicago, Chicago 1959, s.I

⁷⁵ Prometheus kaynağa göre; Zeus'a karşı gelerek insanların yararına birtakım faaliyetlere girişmiştir. Zeus henüz Olimpos tahtına yeni geçmiş, Prometheus'u bu konuda uyarmış ve ateşi insanlardan saklamıştır. Fakat Prometheus bu ateşi bir kamış içerisinde tanrıların katından kaçırarak insanlara sunmuş, onun bu son davranışı zincirlere vurularak cezalandırılmasına neden olmuştur. Kitap Prometheus'un başına gelenleri tragedya olarak bir tiyatro oyunu gibi aktarmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Aiskhylos, **Zincire Vurulmuş Prometheus**, (nşr. Azra Erhat, Selahattin Eyüboğlu), Ankara 1967.

“demir doğuran topraklar” şeklinde bahsedilmektedir. Bu durum, Thukydides’in demirin mucidinin İskitler olduğu ifadesiyle paralellik göstermektedir⁷⁶. Eserin devamında İskitlerin kalabalık bir grup oldukları ifade edilmektedir. Eserde İskitlerden konar göçer, evleri tekerleklerinin üzerinde ve yay çeken bir kavim olduklarından bahsedilmektedir. İnakhos’un⁷⁷ kızının başına gelenler ve gelecek hadiseler aktarılırken; konar göçer İskitlerin ülkesinden geçmemesi deniz kıyısından yoluna devam etmesi tembihlenmektedir. Zira bunların savaşçı bir kavim olduğu ve uzak hedefleri vurabilecek yaylar ile donatıldıkları aktarılmaktadır⁷⁸.

1.3 Herodotos-Tarih

Herodotos’un Karia kenti Halikarnassos’ta⁷⁹ M.Ö. 490 yılında doğduğu ileri sürülmektedir⁸⁰. Büyük keşif yolculuklarına Samos’tan⁸¹ çıkmıştır. İlk olarak Kyrene’ye⁸² buradan Karadeniz bölgelerine uğradığı ileri sürülmektedir. Pers imparatorluğunun önemli noktalarına uğradıktan sonra Mısır’ı ve Fenike’yi gezmiştir⁸³. M.Ö. 444 yılında ülkesinden tekrar yola çıkarak Güney İtalya ve Sicilya’ya uğramış artık yaşlanmış olmasından dolayı Thurium’da kalmış ve burada ölmüştür. Ölüm tarihi M.Ö. 425 olarak tahmin edilmektedir⁸⁴.

Herodotos’un “Historia” adlı eseri dokuz kitaptan meydana gelmekte ve dördüncü kitapta İskitlerin yaşam tarzları, kültürleri ve savaşçı kimliklerine dair önemli detaylar aktarılmaktadır. Aynı zamanda İskitlerin hâkim oldukları bölgelerde gerçekleştirmiş oldukları ticari faaliyetler hakkında önemli bir dizi bilgiler içermektedir. Eserde ilk olarak İskitlerin Persler ile temasları aktarılmaktadır. Protohyas oğlu Kral Madyas komutasındaki İskit kuvvetlerinin Kimmerleri Avrupadan çıkardıktan sonra Asya’ya ve

⁷⁶ Boris Nikolayevic Grakov. **İskitler...**, s. 18.

⁷⁷ Yunan mitolojisinde geçen bir ırmak tanrısıdır. Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul 1997, s. 157

⁷⁸ Aiskhylos, **Zincire Vurulmuş Prometheus**, 1967, s.60vd

⁷⁹ Günümüz Muğla iline bağlı Bodrum ilçesi detaylı bilgi için bkz. Kevser Taşdöner, “Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasal Tarihi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I**, 2008, ss. 96-106

⁸⁰ Cicero Herodotos’un “Tarihin Babası” sayıldığını ifade etmektedir. Yasalar Üzerine adlı eserinde doğum tarihi M.Ö.484-425 arasına tarihlendirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Cicero, **Yasalar Üzerine**, (nşr. C. Cengiz Çevik), İstanbul 2019, s.99; Herodotos, **Tarih**, s.VIII.

⁸¹ Günümüz Sissam adası.

⁸² Kuzey Afrika’da yer alan antik kent. Herodotos, **Tarih**, s. 779.

⁸³ Herodotos, **Tarih**, s. IX-X.

⁸⁴ Herodotos, **Tarih**, s. XI; Cicero, **Yasalar Üzerine**, s.99.

buradan da Media'ya yöneldikleri aktarılmaktadır⁸⁵. İskitlerin Asya'da yirmi sekiz yıl hüküm sürdükleri Medlerin yeniden güç kazanmasıyla bölgedeki hakimiyetlerinin son bulduğu ifade edilmektedir⁸⁶.

Herodotos'un dördüncü kitabında İskitlere özel bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde ilk olarak Dareios'un İskit seferinden bahis açılmaktadır⁸⁷. Eserde İskitlerin soylarına dair üç destan aktarılmaktadır. Bunlar arasında Herodotos'un kendisinin de makul olduğuna inandığı üçüncü hikâyede İskitlerin Asya'dan geldikleri Massagetler ile giriştikleri mücadeleyi kaybetmelerinden sonra Kimmerlerin üzerine yöneldikleri ifade edilmektedir⁸⁸. Kitapta, İskitler arasında coğrafi olarak bir taksimat gerçekleştirilmekte bunların arasında Şahane İskitler dikkat çekmektedir. Gerros'tan⁸⁹ ötesi Şahane İskitlerin ülkesi olarak ifade edilmiştir. İskitlerin en yiğit ve kalabalık bölümünün burada yaşadığı bunların diğer İskitleri kendilerinin kölesi kabul ettikleri aktarılmaktadır. Güney yönünde Taurik'e⁹⁰, doğu yönünde Kremnes'e⁹¹ buradan ülkenin bir bölümünün de Tanais'e⁹² kadar uzandığı aktarılmaktadır.

Eserde Pontus ve çevresi yüksek medeni kültürlerden yoksun bir bölge olarak ifade edilmektedir. Yazarın deyimiyle denizin bir yakasında İskitlerden başka kafası aydınlanmış bir ulus bulunmamaktadır. Bu arazinin önemi de ön plana koyularak İskitlerin bölgede eşsiz bir üstünlük elde ettikleri aktarılmaktadır⁹³. Geleneklerine bağlı

---

⁸⁵ Herodotos, **Tarih**, s. 60.

⁸⁶ Asya hâkimiyetlerinin merkezi esasen Ön Asya topraklarıdır. İskitler bu topraklara Kafkasya üzerinden giriş yaparak kısmen de olsa Doğu Anadolu'da çeşitli akınlar gerçekleştirip buradan Medler üzerine yönelmişlerdir. Urartular ve Asurlar ile temas kurdukları bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. M. Taner Tarhan "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler...", 2002, s.597 vd.

⁸⁷ Pers Kralı Dareios'un İskitler üzerine direkt olarak savaşmak için çıkmadığı, bir keşif seferi düzenlemek istediği düşünülmektedir. Onun İskitlerden önce Trakya'yı ele geçirmeyi düşündüğü bilinmektedir. Bundan dolayı tarihçiler bu sefere şüpheyle yaklaşmaktadırlar.

⁸⁸ Herodotos, **Tarih...**, s. 298vd.

⁸⁹ Günümüz Donetz ırmağı

⁹⁰ Günümüz Kırım. Bölgenin Kimmerlerin merkezi olduğu ileri sürülmektedir. Kimmerler İskitlerin istilası esnasında bölgeyi terk etmiş oluşan otorite boşluğunu değerlendiren İskitler bu bölgede Kimmer kaleleri ve şehir yapılanmalarını kullanmış olmaları muhtemeldir. Detaylı bilgi için bkz. Herodotos, **Tarih**, s. 298-299.

⁹¹ Dik bayır olarak nitelendirilen Azak denizinde bulunan bir ticaret limanı

⁹² Günümüzde Rusya sınırlarında yer alan Don Irmağı.

⁹³ Herodotos bu noktada İskitlerin bölgedeki hâkimiyetlerinin sağlam temellere dayandığını ifade etmektedir. İskitler kendileri ile mücadeleye girişen komşu medeniyetlere karşı önemli başarılar elde etmişlerdir. Atlı okçu birliklere sahip olmaları, kent ve kale gibi yerleşimlerinin bulunmayışı İskitlerin bu durumu bir savunma aracı olarak kullanmalarına olanak sağlamıştır. Aynı zamanda ülkenin böyle bir tutuma elverişli olması ve akarsularında buna yardımcı olması geniş sahalarda uzun yıllar süren hâkimiyetlerini korumalarına katkı sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Herodotos, **Tarih...**, s. 313.

bir topluluk olarak aktarılan İskitlerin hangi medeniyet olursa olsun dışardan gelecek bir adetın uygulanmasına müsaade etmedikleri ifade edilmektedir.

Herodotos'un İskitler üzerine duymuş olduğu ilginin Darius'un İskitya üzerine düzenlemiş olduğu seferden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca hâkim oldukları konumun kuzeydoğu kervan güzergâhı üzerinde bulunması ve İskitlerin girmiş oldukları mücadelelerdeki askeri başarıları Herodotos'un gayri ihtiyari ilgisini çekmiş görülmektedir. Eser'in dördüncü bölümü İskitlere ayrıldığından bir hayli önemli olmakla beraber muhtelif yerlerinde de yine İskitlere dair bilgilere rastlanmaktadır. Herodotos yolculuğu esnasında karşılaştığı milletlerin kültürleri ve günlük hayatları hakkında bilgiler aktarması açısından önemli bir yazardır. Lakin müellif şahit olduğu ve gördüğü olaylar ve olguların yanında duyduklarını da kaleme aldığından, aktarmış olduğu kültürel birikimler ve günlük hayata dair bilgilerin tartışmaya açık olduğu bilinmektedir. Ayrıca müellifin büyük ölçüde yaşadığı dönemle ilgili gözlem yaptığını ve aktardığı bilgilerin İskit tarihinin tamamını; özellikle kendisinin ölümünden sonraki dönemi kapsayamayacağı da bilinmektedir. Eser'in İskitler ile ilgili bölümü ilk olarak Necip Asım tarafından "Sitler" (İskitler) adıyla çevrilmiş ve İstanbul'da 1894 yılında Matbaa-i Ebüziyya'da basılmıştır.⁹⁴ Günümüz Türkçesine çevrilmesi ise Müntekim Ökmen'in 1973 yılında İstanbul'da Remzi Kitapevi tarafından baskısının yapılmasıyla okuyucular ile buluşmuştur.

1.4 Hipokrat- Havalat, Sular Mevkiiler

Yunanistan'ın Kos adasında M.Ö. 460 yılında doğduğu bilinen Hipokrat'ın, babasından aldığı eğitim neticesinde pek çok bölgeyi gezdiği ve hekimlik yaptığı bilinmektedir. Tecrübe ve gözlemlerini aktardığı eserlerinde bölgenin arazisi, iklim şartlarının insan bedenine ve ruhani durumuna etkilerini açıklamaya çalışmıştır. M.Ö. 370 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Eserde, İskitlerin dış görünüşleri, hayat standartları, beslenme ve yaşam biçimleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Aynı zamanda; suların tazeliği, dağların yükseklik ve konumu, bölgede var olan rüzgârların şiddetleri ve cinslerini değerlendirerek bölge ahalisinin psikolojik ve fizyolojik durumlarına özgü yorumlar yapılmaktadır. İskitlerin arabalı çadırlarda yaşadıkları, erkeklerin at üzerinde

---

⁹⁴ İlhami Durmuş, **İskitler**, Ankara 2019, s.17.

yaşamını sürdürdükleri kadınların ise daha çok evlerde ikamet ettikleri ifade edilmektedir.

Eserde Sarmatlar ve Nomadlar hakkında da bilgiler veren yazar iki topluluğun da İskit kavminden olduklarını izah etmektedir. İskit coğrafyasının kısmen sulu zengin bir ağaçlık alandan meydana geldiği ve Mısırlılar ile yaşam standartları bakımından iki topluluğun birbirine çok benzediği izah edilmektedir. Zira Mısırlıların sahip oldukları özellikleri sıcaktan kaynaklı gelişim göstermekte olup İskitlerin durumu ise soğuğa bağlı olarak değişim göstermektedir. İki toplumunda belli bir etnik karaktere sahip olduğu izah edilmektedir. Yazarın aktarımlarına göre İskitlerin nüfus artışı yavaştır ve doğurgan bir kavim olmadıkları ifade edilmektedir. İskitlerin at sırtından indiklerinde genellikle evlerinde vakit geçirdikleri nadiren yaya olarak yolculuk yaptıkları ve soğuktan dolayı derilerinin kavrulduğu buna bağlı olarak esmerleştikleri izah edilmektedir⁹⁵. Hipokrat'a göre İskitlerin nüfus artış hızının düşüklüğü uzun süre at üstünde vakit harcamalarından kaynaklanmaktadır. Yazar İskitlerin özel yaşam ve içsel gelişimlerine dair de önemli bilgiler sunmaktadır. Bilgilerin önemli oluşu onların bizzat Hipokrat'ın gördüklerini aktarılmış olmasıyla paralellik göstermektedir. Eser İngilizceden çevirisi Lokman Hekim Tanrıverdi'nin editörlüğünde İnönü Üniversitesi Yayınevi tarafından 2018 yılında basılmıştır⁹⁶.

1.5 Thukydides- Peleponnessos Savaşları

Atinalı soylu bir aileden gelen Thukydides M.Ö. 460 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. İyi bir eğitim aldığı ve Peloponnesos savaşlarına katıldığı ifade edilmektedir. M.Ö. 400 yılında öldüğü tahmin edilen yazar Khalkidike'yi⁹⁷ koruma görevinde başarısız olması neticesinde sürgüne gönderilmiştir. Kendisi bu tarihten sonra Peloponnessos Savaşları'nı konu alan eseri için çalışmalara başlamıştır⁹⁸. Eserinde İskitlerin kuzey Karadeniz coğrafyasından Getlerin birliklerine katıldıklarına ve bunların silah kullanmaktaki becerilerine dair bilgiler vererek her birinin at üzerinde yay çektiklerini vurgulamaktadır.

---

⁹⁵ Hipokrat, **Hava, Su ve Toprak**, (nşr. Lokman Hekim Tanrıverdi), Malatya 2018, s. s.45-60.

⁹⁶ Eserin İngilizce taranan bölümü için ayrıca bkz. Jones, William Henry Samuel, **Hippocrates I: Ancient Medicine**, London 1984.

⁹⁷ Yunanistan'da yer alan Halkidiki yarımadası.

⁹⁸ Thukydides, **Peloponnessos Savaşları**, (nşr. Furkan Akderin), İstanbul 2019, s.2

Yazar İskitleri Avrupa da yaşam süren topluluklar ile kıyaslayarak; topyekûn bir kuvvet oluşturulabilse dahi İskitlerin yenilemeyeceğini izah etmektedir⁹⁹. Bu bilgiler İskitlerin o dönemde parlak bir devir yaşadıklarının önemli göstergeleri arasındadır. Getae ve bölgede yaşayan halklar ile alakalı olarak bunların yalnızca İskitlerin komşuları olmadıkları aynı zamanda onlar gibi teçhiz edilmiş atlı okçu birliklerden oluştuğu izah edilmektedir¹⁰⁰.

Genel olarak İskitlerin askeri yapılarına baktığımızda ordunun tamamının atlı okçu birliklerden oluştuğu kaynaklarda izah edilen görüşler arasındadır. Kitabın son bölümlerinde Aristarkhos'un barbar okçulardan oluşan bir birliğin başına geçerek Boitia sınırındaki Oenoe'ye gittiği ifade edilmektedir. Dipnotta yer alan bilgiye göre bu birlik çoğunlukla İskitya'dan alınan kölelerden oluşan bir polis veya şehir muhafız birliğidir¹⁰¹. Çevirmenin eklediği bu varsayımın doğruluk payı yüksektir. Zira pek çok kaynak İskitlerin Grek meclislerinde koruma olarak görev yaptıklarını vurgulamaktadırlar. İskitlerden demirin mucidi olarak bahsedilmektedir¹⁰².

Thukydides'in bu eserinden başka İskitya adında bir eserinin de bulunduğu tarihi kaynakların atıflarından anlaşılmış, lakin eser günümüze ulaşamamıştır. Var olan atıfların eserle mukayese edilemeyecek düzeyde küçük pasajlar içermesi hem bilgi sağlığı açısından hem de var olan kopukluklardan dolayı ana eser hüviyetini kaybetmektedir,

1.6 Aristophanes- Komedyaları

Doğum tarihi M.Ö. 445- 444 yıl aralığında olduğu kabul edilen Aristophanes'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Yazarın kaleminden çıktığı düşünülen kırk dört komedyaya eseri olup bizlere ulaşan yalnızca on bir adet komedyası bulunmaktadır¹⁰³. Komedyalarda genellikle hiciv yönü bol olan siyasi ve politik amaçlı kaleme alınan eserlerdir.

Eserleri incelendiğinde İskitlerden, komedyaya olay örgüsü içerisinde bahsedildiği anlaşılmaktadır. İskitlerin bazı hususları ön planda tutulmuştur. Bunlardan birincisi ok

---

⁹⁹Thukydides, **Peloponnesos Savaşları**, s.118.; Thucydides, **History Of The Peloponnesion War I**, London 1956, s.447-449.

¹⁰⁰ Thucydides, **History Of The...**, s.443.

¹⁰¹ Thucydides, **History Of The...**, s.373.

¹⁰² Boris Nikolayevic Grakov. **İskitler**, s.18.

¹⁰³ Azra Erhat, **Aristophanes- Hayatı Sanatı Eseri**, Ankara 1958, s.7; Komedyalarda İskitlere dair pasajları incelediğimiz eserler için bkz. Benjamin Bickley Rogers, **The Comedies Of Aristophanes I-VI**, London 1913.

atma kabiliyetleri ki bazı bölümlerde direkt İskit terimi kullanılmadan okçu tabiri telaffuz edilmektedir. Diğeri ise konargöçer olmalarıdır. İskitli okçuların Atina meclisinde düzeni sağlamak için çalıştırıldığı, sayısız pasajdan açıkça anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

Komedyalarda İskitlerden, polis, mübaşir, muhafız gibi isimlendirmeler de kullanılmaktadır. Komedyaların İngilizce çevirilerinde yer alan dipnotlarda İskitler ile alakalı bölümler dikkate alınarak pek çok yerde bu husus aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yine bu sonuçtan hareketle Atina şehrinin İskitli okçular tarafından kontrol edildiği aktarılmaktadır¹⁰⁵. İskit okçularının meclis görevlileri, şehir muhafızları ve mahkeme salonlarında görev yapan koruma birlikleri arasında yer aldıkları ifade edilmektedir. Aristophanes'in aktarımına baktığımızda bu durumun bir düzen oluşturduğu dikkate şayandır. Görevlilerin büyük bir bölümünün İskitli okçulardan oluştuğu bazılarının da İskitler ile benzerliği olduğundan bu isimle anıldıkları söylenebilir¹⁰⁶. Aristophanes genellikle olay örgüsü içerisinde İskitlerden bahsetmiş, Thesmophoriazusae adlı komedyasında İskitli bir görevli oyun içerisinde rol aldığı ve Acnarnians¹⁰⁷ komedyasında yaşlı bir adamın davasına İskit kökenli olduğu tahmin edilen bir yargıcın katıldığı tahmin edilmektedir¹⁰⁸.

1.7 İsoocrates

Peleponnes savaşlarından beş yıl önce M.Ö. 436 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Nüfuzlu bir aileden gelmiş olması iyi bir eğitim almasına olanak sağlamıştır. Antik yazarların geneli öldükten sonra ün kazanırken İsoocrates sağlığında tüm Yunanistan'da geniş çapta okunan seçkin bir yazar olmuştur¹⁰⁹ En önemli retorik okulunun kurucusu sayılmaktadır. Platon ve Aristo ile çağının ruhsal fizyonomisini etkilediği bilinmektedir¹¹⁰

¹⁰⁴ Benjamin Bickley Rogers, **The Comedies Of Aristophanes III**, s. 25.

¹⁰⁵ Aristophanes, **The Eleven Comedies**, (nşr. Horace Liveright), New York 1930, s.251.

¹⁰⁶ Aristophanes, **The Eleven Comedies**, s.324.

¹⁰⁷ Bu eser Türkçeye "Kömürcüler" adı altında "Barış Oyunları" kitabı içerisinde Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat tarafından çevrilmiştir. Bkz. Aristophanes, **Barış Oyunları**, (nşr. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat), İstanbul 1975.

¹⁰⁸ Benjamin Bickley Rogers, **The Comedies Of Aristophanes I**, s.111.

¹⁰⁹ George Norlin, **Isocrates: In Tree Volumes I**, New York 1928, s.XI-XIV

¹¹⁰ Mehmet Akif Duman, "İsoocrates'in Retorik Anlayışının Bertnart Russel'in İdeal Dil ve Limitsiz Belirsizlik Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi XV**, Haziran 2015, s.444.

M.Ö. 338 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Yazar İskitleri, Trakları ve Persleri güçlü tahakküm içgüdüsüne sahip askeri faaliyetlerinin büyüklüğü ile ön plana çıkan kavimler olarak sıralamaktadır. Kendilerinin Persler ile büyük savaflara giriştikleri bu savafların ün sahibi oldukları lakin bunların öncesinde ilk olarak İskitlerin topraklarını tehdit ettikleri onlar ile de kayda değer önemli mücadeleler yaşadıkları ifade edilmektedir¹¹¹.

Grek coğrafyasında Persler ile yapılan savaflar tarihi eserlerde de konu edilmesinden dolayı büyük bir üne kavuşmuştur. Ancak bu konuda Atina'nın Trakyalılar ve İskitler ile girdiği askeri mücadeleler en az Pers savaflarında olduğu kadar büyük çatışmalara sahne olmuştur¹¹²

1.7 Ksenophon- Anabasis

Atina'nın dış mahallelerinden Erkhia¹¹³ kentinde M.Ö. 431 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. M.Ö. 401 yılında yakın dostu Boiotialı Proksenos tarafından II. Artakserkses'e karşı sefer düzenlemeyi planlayan Kyros'un ordusuna davet edilmiştir¹¹⁴. Pers İmparatorluğunun Anadolu'ya vali olarak atadığı Prens Kyros'un faaliyetleri ile başlayan eser, Kyros'un Kral olan ağabeyi üzerine girişmiş olduğu isyan hareketinden bahsetmekte ve bu isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra ortada kalan ve çoğunluğunun Anadolu coğrafyasından toparlanan ordunun geri dönüşünü anlatması ile devam edilmektedir¹¹⁵. Ksenophos'un görmüş olduklarını kaleme alması bakımından eser bir hayli önem arz etmektedir.

Eserde İskitlerin memleketinin sınırlarına girildiğini ve bu mevkide erzak tedarik edilip yola devam edildiği anlatılmaktadır. Bu noktada bizim için önemli olan husus M.Ö. IV Yüzyılın ilk devrelerinde bölgedeki İskit hâkimiyetinin devam ettiğinin bildirilmesidir.

---

¹¹¹ George Norlin, *Isocrates...*, s.159

¹¹² Edwin Sandys, *Isocrates*, New York 1868, s.77vd.

¹¹³ Günümüz modern Sparta şehrinin güneyinde yer aldığı tahmin edilmektedir.

¹¹⁴ Ksenophon, *Anabasis (On Binlerin Dönüşü)*, (nşr. Ari Çokona), İstanbul 2019, s.VII-VIII.

¹¹⁵ Ksenophon, *Anabasis...*, s. 256.

1.8 Plato, Complete Works, Plato Külliyyatı

Atina’da M.Ö. 427 yılında doğduğu bilinen Platon iyi bir eğitim almış, yirmili yaşlarında Sokrates ile tanışmasının ardından onun öğrencisi olup aynı zamanda yakın dostluğunu kazanmıştır. M.Ö. 347 yılında öldüğü bilinmektedir. Platon’un eserlerinde İskitlere dair derli toplu bilgiler bulunmamaktadır. Ayrı kitap ve bölümlerde dağınık olarak değinilen İskitler hakkında bütün eserlerinin var olduğu ‘Complete Works’ önemli bir yer tutmaktadır.

İskitlerden ilk olarak “Lysis Lakhes” adlı eserde karşılaşmaktayız. Sokrates ile Lakhes arasında geçen bir diyalogda Sokrates Lakhes’e cesaretin ne olduğunu sorar. Lakhes ise savaş meydanında kaçmaksızın düşmana karşı koymaktır cevabını vermiştir. Sokrates ise böyle davranan adam elbette bir yiğitlik göstermektedir. Ancak yerinde durmaksızın geri dönerken de düşman ile savaşa tutuşabilmenin mümkün olduğunu ileri sürer ve İskitlerden örnek verir; İskitlerin hem saldırırken hem de geri çekilirken düşman ile savaştıklarını izah eder¹¹⁶. Zira İskitlerin yapmış olduğu bu askeri hareket tarzı, hezimet kaynaklı geri çekilmekten ziyade plan dâhilinde gerçekleşen askeri bir ricattir.

“Cornehydemos” adlı eserde yer alan bir pasajda İskitlerin ileri gelenleri ve bahtiyarlarının başlarında altın bulundurdukları ve altınla süslü kafataslarından içki içtikleri aktarılmaktadır.¹¹⁷ Herodotos da aynı bilgi bulunmakta bu kafataslarının ezeli düşmanlarına ait olduğu ileri sürülmektedir¹¹⁸.

Yasalar adlı eserde insanların doğuştan bir kolu üzerine yetenekli oldukları hangi kol kabiliyetli ise ona yöneldikleri bundan dolayı diğer kolun çolak olmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. İskitlerden örnek verilerek onların; töresi gereği yayı gererken sağ eli, oku yerleştirirken de sol eli kullanmakla kalmadıkları tersini de yapabildikleri aktarılmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁶ Platon, **Lysis Lakhes ‘Dostluk Üzerine’** (nşr. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul 2001, s. 62vd.

¹¹⁷ Eflatun, **Euthydemus**, (nşr. Halil Vehbi Eralp), İstanbul 1989, s.77.

¹¹⁸ Herodotos, **Tarih**, s.320.

¹¹⁹ Platon, **Yasalar**, (nşr. Candan Şentunç- Saffet Babür), İstanbul 2007, s. 267vd.

Eryxias adlı eserde ise İskitlerin genel olarak dünya görüşleri ve yaşam tarzlarına dair aktarımlar yapıldığı görülmektedir. İskitlerin mülkiyet sahibi olmaya özen göstermediği aktarılarak; İskitlerin bir eve ihtiyaçları ve bu evlerin de kendilerine bir faydasının olmadığı kendilerine faydası olacak ağır deri bir paltonun çok daha kayda değer bir fayda sağlayacağı izah edilmektedir.¹²⁰ Pek çok antik yazarın bu konuda İskitlerin mülk algısına dikkat çektiği görülmektedir.

1.9 Ephorus, Historian, Tarih

Anavatanı tam olarak bilinmeyen yazarın İskrates'in öğrencisi olduğu ve hocasının yanına Cyme'den¹²¹ geldiği ifade edilmektedir. Yazarın kişisel yaşamı hakkında malumatımız yok denecek kadar azdır. İskrates'in eğitim verdiği okulun açılış tarihi ve çağdaşlarının eserlerinden yola çıkılarak M.Ö. 408-405 yılları arasında doğduğu 330 yılında öldüğü tahmin edilmektedir¹²². Dünyanın şeklinin yuvarlak ve okyanuslar ile çevrili olduğuna dair köklü Hecataean anlayışı ile bu anlayışı reddeden Herodot coğrafyası arasındaki ihtilafta Ephorus, modern bir görüş benimsemiştir. Ona göre; Dünya kuzeyde İskitler, güneyde Etiyopyalılar, doğuda Hintliler, batıda Keltler tarafından sınırlanan bir dörtgendir¹²³. Ephorus İskitleri barbar olarak nitelendirdikleri kavimlerin dışında tutar. Ona göre İskitler diğerlerine göre adil kimselerdir. İskitya yenilmez bir coğrafyadır. Bunun temellerinde mülk sahibi olmamaları yatmaktadır¹²⁴. Bu durum İskitlerin, maddi zenginlikten yoksun olmalarını ve kültürlerine karşı bağlılıklarını ön plana çıkarmıştır. Herodotos'un eserinde ise bu durumun kendilerine büyük bir kazanç sağladığı, engebeli ülkelerde basit bir yaşam süren bu insanların dış tehditlere karşı güvende oldukları savunulmuştur¹²⁵.

---

¹²⁰ John M. Cooper-Douglas Hutchinson, **Plato: Complete Works**, Cambridge 1997, s. 1727.

¹²¹ Günümüz İzmir, Nemrut Limanı olarak bilinmektedir

¹²² Ephorus, **The Historian Ephorus**, (İng. Nşr. G. L. Barber), London 1935, s. I.

¹²³ Ephorus, **The Historian...**, s. 29.

¹²⁴ Frances Anne Pownall, **Lessons From The Past...**, s. 127,128; Aynı durumdan Strabo da Ephoros'tan alıntılar yaparak bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Strabo, **The Geography of Strabo**, London 1949, s.205.

¹²⁵ Frances Anne Pownall, **Lessons From The Past...**, s. 128.

1.10 The Speeches Of Aeschines, Aeschines'in Konuşmaları

M.Ö. 390 yılında doğduğu tahmin edilen yazarın, M.Ö. 314 dolaylarında Rodos'ta öldüğü bilinmektedir. Gençliğinde pek çok savaşa katılan Aeschines politikaya atılarak Makedonya Kralı II. Philip'e elçi olarak gönderilmiştir. Siyasi kariyerinde Timarchos ve Demosthenes ile karşılıklı davalar ve suçlamalar üzerinden karşı karşıya gelmiş; Timarchos ile karşılaştığı davayı kazanmış, Demosthenes'e açtığı son davayı kaybederek Rodos'a gönderilmiştir. Her iki devlet görevlisi de olası tüm suçlamalara ve iftiralara başvurup kişisel saldırıları ahlak sınırının ötesine taşımışlardır¹²⁶.

Demosthenes ve Aeschines arasında gerçekleşen diyaloglarda Aeschines'in sürekli olarak Demosthenes'in atalarının İskitya'dan geldiklerini vurguladığı ve mahkeme de başarılı bir savunma yapabilmek için de bu ifadelerini sürekli olarak tekrarladığı görülmektedir¹²⁷. Aeschines'in siyasi kariyeri incelendiğinde onun Demosthenes gibi büyük bir parti lideri olmadığı ve halkla ilişkilerde aktif bir rol oynamadığı ortaya çıkmaktadır. Diyaloglar arasında devlet bünyesine üç yüz İskit satın alındığı ve bunların şehir polisi olarak kullanıldığı öne sürülmektedir¹²⁸. Demosthenes'in anne tarafından İskitli olması muhtemeldir. Aeschines'in sürekli olarak bu noktaya değinmesi kendisine göre saf kan olmayışı ve ailesinin başarıları ile gurur duymasından kaynaklanmaktadır.

1.11 Aristotle, The Works Of Aristotle, Aristotle Külliyyatı

M.Ö. 384 yılında Khalkidike¹²⁹ yarımadasının kuzeydoğu kıyısında bulunan Stageira'da doğduğu ifade edilmektedir. Atalarının M.Ö. VIII. Veya VII. Yüzyılda Messenia'dan Yunanistan'a göçtükleri tahmin edilmektedir. Anne ve babası o henüz çocuk yaşta iken ölmüş ve akrabalarından Proksenos adlı birinin vesayetine verilmiştir.

Aristoteles on sekiz yaşındayken Atina'da Platon'un yanına gelerek okuluna girmiş ve Platon'un ölümüne kadar on dokuz yıl burada kalmıştır¹³⁰. M.Ö. 322 yılında

¹²⁶ Aeschines, **The Speeches of Aeschines**, (İng. Nşr. Charles Darvin Adams), London, 1919, s. XVII.

¹²⁷ Detaylı bilgi için bkz. Aeschines, **The Speeches of Aeschines**; Francis A. Millar, **Orinations of Demosthenes and Aeschines**, London 1758.

¹²⁸ Aeschines, **The Speeches of Aeschines**, s.291-293.

¹²⁹ Bkz. 85. Dipnot.

¹³⁰ William David Ross, **Aristoteles**, (nşr. Ahmet Arslan), İstanbul 2011, s. 17vd

Khalkis'te¹³¹ öldüğü tahmin edilmektedir. Aristoteles'in eserlerini incelediğimizde İskitlerden ve İskitya'dan bahsederken gerek coğrafi yer adı gerekse bu coğrafyanın özellikleri üzerinden örnekli açıklamalar yaptığını görmekteyiz.

Plutarhos'un Morelia adlı eserinde karşımıza çıkan Anacharsis ile geçen bir diyalog burada da karşımıza çıkmakta İskitlerde flütçülerin olmayışı bölgede üzüm asmalarının olmamasına bağlanmaktadır¹³². Coğrafi terim adı olarak "Meteorologica" adlı yapıtının farklı bölümlerinde İskitlerin yaşadığı coğrafya İskitya olarak isimlendirilmektedir¹³³. Bölgede yaşayan hayvanlara dair de kısmi bilgiler veren yazar bölgenin soğuk olmasından dolayı bazı hayvanların burada hiç bulunmadıklarını ifade etmektedir. Yine Plutarkhos'ta karşılaştığımız İskit ülkesinde yaşayan bir geyik türünün post rengini değiştirebildiği bundan dolayı kolay bir av olmadığı ifade edilmektedir¹³⁴. Yazar İskitlerin ok uçlarını özenle hazırladıkları bunun için çeşitlik yöntemler kullanarak uçlarını zehirledikleri ifade edilmektedir. İskitlerin bu konuda kayda alınmasının bize göre önemi, ihtiyaçları olan zehri sadece hali hazırda vücudunda zehir taşıyan bir hayvandan almadıkları bizzat kendileri farklı materyaller kullanarak hazırladıkları için bu konuya dikkat edildiği görülmektedir¹³⁵. Bunun yanında İskitlerin zafer sonrası içilen içkiyi tadabilmek için düşmandan birini öldürmeleri gerektiği aktarılmaktadır¹³⁶. Bu durumun İskit gençlerinin olgunluk çağına girme ritüellerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.

1.12 Diodorus Sicilius- Bibliotheca Historica, Tarih Kitaplığı

Yazarın yaklaşık olarak M.Ö. 90 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Diodorus Sicilius, Bibliotheca Historica adında 40 ciltlik bir eser kaleme almış, bu eserin neredeyse yarısından fazlasına ulaşamamıştır. Yazar'ın M.Ö. 30 yılında öldüğü ifade edilmektedir. II. Kitabında İskitlerden bahseden yazar ilk önce onların ortaya çıkışlarından ve bölgesel gelişim süreçlerinden bahsederken Don nehrinde görüldükleri ve sayılarının az olduğu bu yüzden hor görüldüklerinden bahsetmektedir¹³⁷. Daha sonra İskilerin savaşçı bir kralın

¹³¹ Yunanistan sınırlarında yer alan Halkis şehri

¹³² William David Ross, **The Works Of Aristotle I**, England 1928, s. 248.

¹³³ William David Ross, **The Works Of Aristotle I**, s.48 vd.

¹³⁴ William David Ross, **The Works Of Aristotle VI**, England 1913, s. 134.

¹³⁵ William David Ross, **The Works Of Aristotle VI**, s. 161-162.

¹³⁶ William David Ross, **The Works Of Aristotle X**, England 1921, s. 204.

¹³⁷ Diodorus Sicily, **Bibliotheca Historica**, (İng. nşr. H. Oldfather,), London 1967, s.27.

önderliğinde hakimiyetlerini genişleterek Azak denizinin kontrolünü ele geçirip, Tuna nehrine kadar ilerlediklerini ifade etmektedir. Bu bilgilerin akabinde mitolojik olarak Herodotos'un anlatımına yaklaşan yazar ilk olarak İskitlerin ortaya çıkışını daha sonra Sarmatlar ile giriştikleri mücadeleleri ve Amazonlar ile ilişkileri aktardığı görülmektedir.

Eserin dikkat çekici bir noktası da İskitlerin ilk hareket sahasının Don nehri olarak belirlenmesidir. Bu durum yazarın tarihi olayları okuduğu kadarıyla aktardığını göstermektedir. Zira İskitlerden evvel Kimmerlerin Kırım boğazına isimlerini vermiş olmaları bölgede kültürel açıdan uzun bir süre yaşamaları ve merkezi noktalarda oluşturdukları kültürel birikimin üzerine İskitlerin gelmiş olması onların uğradıkları bu coğrafyada sağlam temelli bir yapı oluşturmalarına vesile olmuş ve Greklerin de bir hayli dikkatini çekmişlerdir.

1.13 Strabo- Geography, Coğrafya

Strabo'nun Amasya'da M.Ö. 64 veya 63 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Ailesinden kendisine hatırı sayılır bir miras kaldığı için bilimsel araştırmaları ve coğrafi gezileri için maddi açıdan bir sorun yaşamadığı ifade edilmektedir. Henüz 20'li yaşlarında iken Roma'ya gitmiş burada hocası Tyrannion'un etkisinde kaldığı tahmin edilerek coğrafyaya ilgi duyduğu öne sürülmektedir. İyi bir coğrafyacı olarak anılmasına rağmen kendisinin yüksek bir tarihçi kişiliği de bulunmaktadır.

Strabo Coğrafyası, bünyesinde pek çok detayı barındırdığında coğrafi eserler arasında önemli bir konumda yer almaktadır. Eser Hristiyanlık döneminin başlangıcından, bilinen dünyanın çeşitli ülkelerine ilişkin bir bilgi ansiklopedisi, tarihi bir coğrafya eseri ve bunun yanında diğer yazarların değimiyle bir coğrafya felsefesidir¹³⁸. Strabo'nun M.S. 21 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Eserini İmparator Augustus zamanında Roma'da kaleme almıştır¹³⁹. Yaşadığı dönemde Avrupa, Asya ve Afrika'nın bilinen önemli bir bölümünü kapsayan ve Doğu Anadolu'nun Sardinya Adası'na, Karadeniz kıyılarından Etiyopya ya kadar gezip gördüğü yerler ile alakalı birikimlerini coğrafya adlı eserinde kaleme almıştır¹⁴⁰.

¹³⁸ Strabon, *The Geography of...*, s. XXVI-XXVIII.

¹³⁹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII- XIII- XIV)*, (nşr. Adnan Pekman), İstanbul 2000, s. IX.

¹⁴⁰ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası...*, s. IX-X.

Herodotos ile arasında yaklaşık olarak 400 yıl bulan eser coğrafi olarak vermiş olduğu bilgiler ışığında incelendiğinde önemli birikimler aktarmaktadır. 17 kitaptan müteşekkil Coğrafya eseri muhtelif yerlerinde İskitlerden bahsetmekte olup bu bölümlerin başında I, III, IV, XI, bölümleri gelmektedir. İskitlerin kültürel hayatları, yaşam tarzları ve coğrafi sınırları hakkında önemli bilgiler veren eser, bizlere İskitlerin M.Ö. 80 yılı ve dolaylarında dahi varlıklarını sürdürdüklerini, siyasi olarak kudretlerini kaybetmeler de halen kültürel birikimlerinin etkilerini taşıdıklarının ifade edilmesi açısından önemlidir.

Eserde Kimmerlerden de belirli yerlerde bahsedilmektedir. Kimmerlerin Pontus'un sağındaki¹⁴¹ ülkeleri işgal ederek buradan Frigya'yı istila ettikleri çoğu zaman böyle istilalar yaptıkları ifade edilmektedir. Kimmer kralı Lydamis'in askerlerinin başında Lidya ve İyonya'ya kadar ilerlediği, Sardes'i ele geçirdiği daha sonra Kilikya dolaylarında hayatını kaybettiğinden bahsedilmektedir. Kimmerler ile istila faaliyetinde bulunan Trenler'in İskit kralı Madys tarafından kovulduğu ileri sürülmektedir¹⁴². Çoğunlukla İskitlerin kısır sütü içtikleri ve açık sözlü insanlar olduklarını izah eden yazarın, yer yer Herodot'tan alıntılar yaptığı görülmektedir¹⁴³.

Eserin pek çok bölümünde İskitlerin Sarmatlar, ile karşılaştırıldıkları ve çevrede yaşayan diğer halkların İskitler ile benzer ve farklı yönleri kıyaslanarak bu üslup nazarında bilgilerin aktarıldığı görülmektedir. Herodot'un aktarımına paralel olarak; İskitlerin yaşam tarzlarında komşu medeniyetler ile uyum içerisinde oldukları, maddi birikimlere dayalı ihtiyaçlarının olmadığı, dünya üzerinde yer alan neredeyse hiçbir maddi unsura önem vermedikleri ifade edilmektedir. İskitlerin yabancılar tarafından ele geçirilmesi zor bir topluluk oldukları, maddi yaşama dair bir beklentileri olmadığından doğal olarak köleleştirilmelerine neden olacak hiçbir unsurlarının da bulunmadığı ifade edilmektedir.¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Kafkasya üzerinden Anadolu coğrafyasına girdiklerinde ilk olarak Urartular ile mücadeleye girişen Kimmerler daha sonra Güney Karadeniz kıyılarından batı yönüne doğru bir ilerleme kaydederek Frigyalılar üzerinden baskı oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Buradaki amacın Trakya üzerinden gelecek Kimmer bakiyeleri ile birleşme düşüncesi taşıdığı ileri sürülmektedir. Pontus'un sağ bölümü olarak adlandırılan bölge esasen Frigya devleti sınırlarını kapsamaktadır. M.Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında...", s.608 vd.

¹⁴² Strabo, **The Geography of Strabo** I, s.229.

¹⁴³ Strabo, **The Geography of Strabo** I, s.199-200.

¹⁴⁴ Strabo, **The Geography of Strabo** III, s.207.

II. BÖLÜM

İSKİT TARİHİN LATİN KAYNAKLARI

1.LATİN KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Makedonya Krallığının yükselişi ile Latin yazarların İskitlere dair geniş bilgiler aktardıkları görülmektedir. Erken dönem Roma İmparatorluğu ile beraber bölgedeki kuvvet hâkimiyeti iki paydaş arasında dağılım gösterirken İskitler bu hususta sürekli olarak sınır çatışmaları ile gündeme gelmişlerdir. Özellikle Büyük İskender'in Kuzey Karadeniz kıyılarındaki bu kuvvete önem verdiği ciddi mücadelelere giriştiği bilinmektedir. İskitler ile karşılıklı elçilik heyetleri ile bağlantılar kuran Büyük İskender'in savaş öncesi toplamış olduğu meclislerinde İskitlerin hafife alınmaması gereken bir toplum oldukları generallere açıklanmaya çalışılmıştır.

Latin kaynakları İskit hâkimiyetinin ve sınırlarının tahmin edilebildiği bir dönemde kaleme alınmaya başlanmıştır. Bundan dolayı kaynakların Grek yazarlardan almış oldukları referansların bağlamında yeni çıkarımlar yaptıkları görülmektedir. İskitlere dair bilgiler bu dönemden itibaren Büyük İskenderin ve Pontus Krallığı ile gerçekleşen faaliyetlerin haricinde bölünerek kaynaklar arasında dağılım göstermiştir. Bundan dolayı kendilerinden toplu bir şekilde bahseden yazarların da sayısı gün geçtikçe azalmıştır. Esasen bu hususta İskit adı ön plana çıkmaktadır. Coğrafya ve kavim adı olarak karşımıza çıkan İskit terimi, hâkimiyetlerinin genişlediği dönemde kültür benzerliği taşıyan toplumlara lanse edilerek aktarılırken, bir zaman sonra bu benzerliği açıklama yoluna gitmeden yazarlar bazı kavimlerin direk İskit olduklarını ifade etmeye başlamışlardır.

Latin kaynakları İskit hâkimiyetinin zayıflamaya başladığı dönemleri kapsadığından kaynakların aktarmış olduğu bilgiler daha çok askeri ve coğrafi tanımlar üzerinden ilerleme kaydetmektedir. Latin kaynakları bu konuda Greklerden haricen yalnızca ticari faaliyetler üzerine yönelmekten ziyade askeri rekabetin konu edildiği eserler barındırmaktadır. İskitler bu dönemde farklı alanlarda uzmanlıkları olan yazarlar tarafından kaleme alınmışlardır. Bu hususta toplu bilgi aktarımının olmayışı kendilerinden söz eden kaynakların tespitini de zorlaştırmaktadır.

Grek ve Latin kaynakları farklı alanlarda birbirine girift bilgilerin aktarıldığı önemli eserler arasında yer almaktadırlar. Yönetim anlayışının sürekli olarak değişime uğradığı bu dönemlerde İskitlerin devletlerin askeri teşkilatında eğitim ve birlik olarak var oldukları görülmektedir. Grek kaynaklarında alt yapısının oluşumunu gördüğümüz bu sistem ilerde Bizans'ında sürekli olarak tercih edeceği konargöçer birliklerin temini ve tanınmasını kolaylaştırmış görülmektedir.

1.1 Philo Judaeus

Hellenistik Yahudiliği'nin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen yazarın M.Ö. 15-10 yılları arasında doğduğu, M.S. 45-50 yılları arasında öldüğü tahmin edilmektedir¹⁴⁵. Çağdaşı Josepsus tarafından yurttaşların en seçkinlerinden biri olarak bahsedilmektedir¹⁴⁶. İskitya topraklarında yaşayana bir geyik türünden Philo'nun da hayranlıkla bahsettiği görülmektedir. Söz konusu Ren Geyiği'nin postunu bulunduğu ortama göre değiştiği, bu durumun da kendisini zor bir av haline getirdiği ifade edilmektedir¹⁴⁷. Yazar ayrıca İskitlerden Asya ve Avrupa medeniyetlerinin karşılaştırmalarını yaptığı bir esnada bahsetmektedir. İki medeniyetin de birbirlerinin yasalarına uymadıkları ve saygı duymadıkları ifade edilmektedir¹⁴⁸.

1.2 Nicolaus Of Damascus

Nicolaus'un hayatı hakkındaki bilgilerimiz Herod'un Josepsus'taki¹⁴⁹ otobiyografisinin kalıntılara ve ikincil kaynaklardaki dağınık referanslara dayanmaktadır. Josepsus da yer alan biyografi M.Ö. 14. ile 4. yüzyıllar arasında kapsadığından Nicolaus'un soyu ve eğitimi dışında ellinci yaşına kadarki hayatına dair çok az bilimiz bulunmaktadır. Anne ve babası Şam bölgesinin soylu ailelerinden geldiğinden kendisi, servetini arttırma endişesi taşımayan antik yazarlardandır¹⁵⁰. M.Ö.

¹⁴⁵ Ana Britannica, "Genel Kültür Ansiklopedisi", İstanbul 1994, s.262.

¹⁴⁶ Charles Duke Yonge, **The works of Philo Judaeus, The contemporary of Josephus I**, London 1854, s.III.

¹⁴⁷ Charles Duke Yonge, **The works of Philo Judaeu...I**, s.489, ayrıca bkz; William David Ross, **The Works Of Aristotle VI**, s. 134; Claudius Aelian, **On The Characteristics of Animals I**, (İng. nşr. A. F. Scholfield), , London 1958, s.15, John, Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural History Of Pliny**, London 1855, s. 304; Plutarch, **Moralia II**,(İng. nşr. Frank Cole Babbitt), London 1928, s. 371.

¹⁴⁸ Charles Duke Yonge, **The works of Philo Judaeus III**, s.78.

¹⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz, Flavius Josephus, **The Works of Flavius Josephus**, (İng. nşr. William Whiston), 1849.

¹⁵⁰ Ben Zion Wacholder, **Nicolaus of Damascus**, Los Angeles 1962, s. 14.

64 yılında Şam'da doğduğu tahmin edilmektedir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Nicolaus'un entelektüel ufku hem Doğu'yu hem de Batı'yı kapsamaktadır¹⁵¹. Kısrak sütü ile beslendiği bilinen Galactophagi adını zikrettiği bir İskit kabilesinin, adalet duyguları, birbirlerine bağlılıkları, toplu halde yaşamalarına rağmen birbirlerine karşı kıskançlık duymadıkları ve aralarında korkunun var olmadığını ifade etmektedir¹⁵². Yazarın Galactophagileri, Essenes Yahudileri ile ortak noktada buluşturma çabası dikkat çekmektedir¹⁵³.

1.3 Justin History Of The Word, Dünya Tarihi

Yazarın kişisel hayatı hakkında elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Kendisi hakkında Pompeius, Trogus'un eserinden alıntılar yapmıştır. Trogus'un Historia Philippica başlıklı kırk dört kitaplık bir eseri bulunmaktadır. Tarihi kayıtlarını Grek yazarlardan almıştır. Trogus'un Justin olma ihtimali olduğu gibi bu durum kesin olarak belli de değildir. Justin'in kim olduğu veya bu isimden başka isminin olup olmadığı da bilinmemektedir. Sadece bir el yazması kendisinden Justinus Frontinus olarak bahsetmektedir. Bir başkası yazara M. Junianus Justinus adını verse de diğer el yazmaları ondan sadece Justin adı ile bahsetmişlerdir. Antik yazarlar kendisine atıfta bulunmadığı için verdiği bilgilere şüpheyle yaklaşmaktadır.

Eserde İskitlerden bahsettiği konularda Grek yazarlar ile paralellik gösteren hususlar olduğu gibi farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır. İlk olarak Tomris ile II. Kiros arasında geçen mücadele aktarılmaktadır. Diğer Latin kaynaklarda olduğu gibi Mısır medeniyeti ile İskitler arasında bir karşılaştırma söz konusudur. Coğrafi şartların durumu ile kıyaslamaya girilerek İskitlerin sıcak ile mücadele eden Mısırlılara nazaran kendilerine biçilen coğrafi şartlara daha dayanıklı oldukları ifade edilmektedir. İki kavmin de doğanın kanunları ile mücadele ettikleri ancak soğuk iklime dayanmanın sıcaklara dayanmaktan daha zor olduğu bunun ifade edilerek Nil deltasının oluşum safhalarını değerlendiren yazar bu neticeler ışığında İskitlerin Mısırlılara nazaran daha kadim bir topluluk oldukları ifade edilmektedir¹⁵⁴.

---

¹⁵¹ Ben Zion Wacholder, **Nicolaus of...**, s. 16.

¹⁵² Ben Zion Wacholder, **Nicolaus of ...**, s.71.

¹⁵³ Eseneslerin mütevazî yaşamları dünya nimetlerine karşı duruşları bakımından bu etkileşim kurulmaya çalışılmış olabilir.

¹⁵⁴ Justin, **Cornelius Nepos...**, s. 18.

Yazar İskitya'yı güneyde Pontus Euxinus¹⁵⁵ kuzeyde Rhipaeau¹⁵⁶ Dağları, doğuda Asya ve Phasis¹⁵⁷ nehri kıyısı ile sınırlandırmaktadır. İskitlerin adalet duyguları gelişmiş bir kavim olduklarından bahseden yazar onlarda bu konunun kanuna bağlı olmayıp her fertte bulunduğu aktarılmaktadır. Hırsızlığa müsaade edilmediği ve en büyük suç sayıldığı ifade edilmektedir.

Yazara göre doğa yasaları İskitlere, Yunanlıların bilge adamlarından ve filozoflarının ilkelerinden uzun bir eğitimle dahi öğrenemeyecekleri erdemlerin kazandırmıştır bu son derece harikulade bir durumdur. İskitlerin savaflara ve zorluklara karşı dayanıklı bir millet olduğu, kaybetmekten korktukları hiçbir şeye sahip çıkmadıkları ve galip geldiklerinde zaferin şanıdan başka bir şeye göz dikmedikleri ifade edilmektedir¹⁵⁸.

1.4 Gaius Plinius Secundus, The Natural History, Doğa Tarihi

M.S. 24 yılında Verona veya Novum Comum'da doğduğu ileri sürülmektedir. Bu iki görüş arasında Novum Comum üzerinde fikir birliği mevcuttur. Genç yaşta Roma'ya taşınan yazar dil bilgisi uzmanı Apion'un derslerine katılmıştır. Yirmili yaşlarda Afrika, Mısır ve Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. "Doğa Tarihi" adlı eserini M.S. 77 yılında yazdığı ileri sürülmektedir. Eserini kaleme aldıktan iki yıl sonra, M.S. 79 yılında ölmüştür.

Antik Grek ve Latin kaynaklarında karşılaştığımız betimlemelere bu eserde de karşılaşmaktayız. Birinci ciltte İskit coğrafyasının anlatımına yer ayrılmış olup Karadeniz İskit yayına benzetilmiştir. Yazarın ifadesiyle Asya'nın büyük bir bölümü, uçsuz bucaksız çöllerden meydana gelmekte olup en kuzeyden, kuzey doğuya; yazın güneşin doğduğu noktaya kadar bu bölge İskitlerin ülkesidir¹⁵⁹.

---

¹⁵⁵ Grek ve Latin yazarlarının eserlerinde Karadeniz bu isim ile aktarılmaktadır.

¹⁵⁶ Antik kaynaklarda geçen, kuzeyden esen efsanevi Boreas rüzgârının ilişkilendirildiği, bunun yanında çeşitli milletlerin isminin geçtiği efsanevi Rhipaeau dağları İlk başlarda Trakya dağları olarak izah edilmekteydi. Daha sonra Greklerin yaşanabilir dünyaya dair ufuklarının genişlemesi ile bahsi geçen dağın sınırları kuzeye doğru kaymaya devam etmiştir. Antik çağda Don nehri ve pek çok önemli nehrin kaynağının bu dağdan geldiği ifade edilmektedir. Lakin efsanelere karışan bu bilgilerden ziyade Karadeniz ırmaklarının pek çoğunun kaynağı ovalardan çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz; Alexander Podossinov, "A Concept Rhipaeon Mountains..." s. 3.

¹⁵⁷ Günümüzde Rioni nehri olarak geçmektedir. Gürcistan sınırlarında bulunmaktadır.

¹⁵⁸ Justin, **Cornelius Nepos**..., s. 18vd.

¹⁵⁹ John Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural**..., s. 326vd

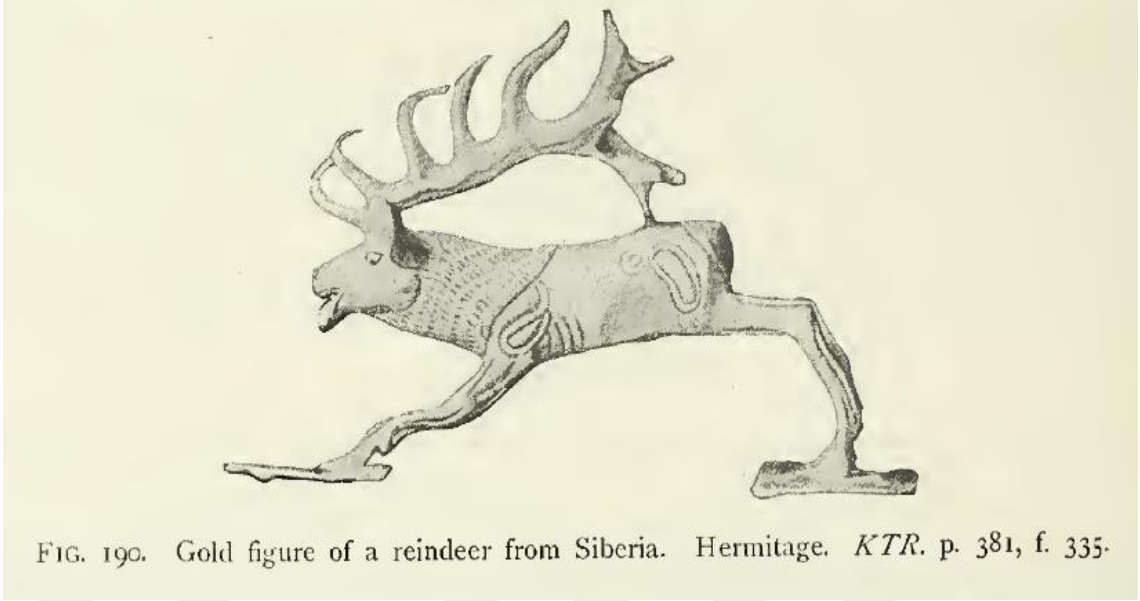

FIG. 190. Gold figure of a reindeer from Siberia. Hermitage. *KTR*. p. 381, f. 335.

Hermitage Müzesinde Yer Alan, Sibiry'a'Da Bir Ren Geyiğinin Altın Figürlü Tasviri

Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, London 1913, s.272.

İskitya bozkırlarında kıtlık nedeniyle hayvan sayısının bir hayli az olduğu ifade edilmektedir. Aristoteles ve Plutarchos'un eserinde karşılaştığımız post değiştiren Ren Geyiği bu kaynakta da karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁰. Eserde İskitlerin savaş için kısırakları tercih ettikleri ifade edilmektedir. Kısırakların aygırlara nazaran dört nala koşarken dahi ihtiyaçlarını giderebilmelerinden ötürü tercih edildikleri aktarılmaktadır¹⁶¹.

Aristoteles ve Plutarchos da karşılaştığımız diğer bir mesele de İskit ok uçlarının zehre bandırılması meselesidir. Burada da aynı aktarımla İskitlerin ok uçları için zehir kullandıkları ifade edilerek bu bileşime karşı bir çarenin olmadığı; bu zehrin en ufak bir dokunuşta ölüme yol açtığı aktarılmaktadır¹⁶². Yazar İskitya'da Hippace adında bir bitki olduğunu ileri sürerek bu bitki ile bir kişinin on iki güne kadar açlığını ve susuzluğunu koruyabileceği ileri sürülmektedir¹⁶³.

¹⁶⁰ John, Riley Bostock, Henry Thomas, *The Natural*..., s. 304; bu noktada eserin notlar bölümünde bahsi geçen geyiğin kışın neredeyse beyaz renk aldığı, yazın ise kahverengi ya da gri renkte olması ihtimali üzerinden bir görüş bildirilmiş olup bu durumun gerçekleşmesi halinde geyiğin kamuflaj için renk değiştirdiği kanaati öne çıkmış olabilir. Gerçekten de bu coğrafyalar kışın karla kaplanıp yazın bozkır sahaları haline geldiğinden bu geyiğinde avlanması gizliliğini koruması halinde güçleşebilir.

¹⁶¹ John, Riley Bostock, Henry Thomas, *The Natural II*, London 1855, s.321.

¹⁶² John, Riley Bostock, Henry Thomas, *The Natural III*, London 1855, s.97-98.

¹⁶³ John, Riley Bostock, Henry Thomas, *The Natural V*, London 1856, s. 111; bu konu hakkında kitabın notlar bölümünde ilgili bitkinin kısırak sütünden yapılmış bir peynir olduğu Plynus'un bunu bitki zannettiği

1.5 Plutarkhos Moralia, Ahlak

Plutarkhos'un M.S. 46 Yılında Khaironcia¹⁶⁴ kentinde doğduğu tahmin edilmektedir. Atina da iyi bir eğitim gören yazar M.S. 66 Yılında Ammonios'un yönettiği Akademia'ya gitmiş ve onun öğrencisi olmuştur. Roma'nın egemen çevreleri ile ilişki kuran yazar pek çok kez Roma'ya girmiş, buradan Kuzey İtalya'ya yolculuk yapmıştır. Roma ve Kuzey İtalya'dan başlayarak Mısır ve Ön Asya'yı dolaştığı tahmin edilmektedir. Yaklaşık olarak M.S. 120 öldüğü bilinmektedir. Yapıtları iki büyük gruba ayrılır. Etik Denemeler (Moralia) adlı yapılar ve Yaşam Öyküleridir.

Moralia adlı yapıtında pek çok yazın türünden faydalanarak çeşitli konuları ele almıştır. Eserleri yaşamın her alanını konu eden pasajlar içermektedir. Moralia diyaloglar, mektuplar ve konferanslar biçimindedir. Diyaloglar çoğunlukla monolog haline gelmektedir. Eserin içerisinde İskitlerin Ateas adlı kralına dair bazı hikayeler, İskit tanrıları ve tanrıya adak ve kurban sunulması aynı zamanda İskitlerin yaşam tarzlarına dair çeşitli bilgiler aktarılmaktadır.

Dikkat çeken ilk hususlardan birisi ikili diyaloglar arasında Anacharsis'in¹⁶⁵ sürekli olarak görüşlerine yer verilmiş olmasıdır. Grek ve Latin dünyasında İskitler, Grek yaşam kültüründen farklı bir hayat sürdürüklerinden bu durum komşuları tarafından merakla takip edilmiştir. Yazarların İskitlerden bahsederken mevzu bahis olan bu farklı kültürel öğeleri görebildikleri ve duyabildikleri kadar açıklanmaya çalıştıkları görülmektedir. Bundan dolayı kaynakların aktarımlarında bazı öğelerin anlam karmaşasına uğradığı ve farklı yorumlandığı bilinen bir gerçektir. Nitekim Anacharsis'in de bulunduğu bir toplulukta kendisine Ardalus üzerinden İskitlerde flüt çalan kızların olup olmadığı sorulur. İskit dünyasında böyle bir oluşumun olmadığı aktarıldıktan sonra bu eksikliğin dini bir yokluk olduğu izlenimine kapılan Ardalus İskitlerin de tanrılarının olması gerektiği hususunu öne sürer; Anacharsis İskit coğrafyasında insanların dillerini

---

ifade edilmektedir. Yine aynı zamanda Hippokrates İskitlerin kısırak sütünden "Hippace" adında bir peynir yaptıklarını kaydetmektedir. Antik yazarlarda Hippace tabirinin kullanımı ve ayrıntılı bilgi için bkz; Fatih Şengül, "*Hippos ile Hippace*", **Karadeniz Araştırmaları XIX**, 2008, s.41vd.

¹⁶⁴Yunanistan'ın batısında Boiotia bölgesinde yer alan bir kent

¹⁶⁵Karadeniz'in Kuzeyinden Atina'ya gelerek burada eğitim gören İskitli bir filozof. Anacharsis'in Kral soylu olduğu tahmin edilmektedir. Kendisinin Grek yarımadasına eğitim için geldiği tekrar memleketine döndüğünde Grek tanrılarına tapındığının fark edilmesi üzerine öldüğü bildirilmektedir. Herodotos, **Tarih**, s. 76 vd.; Muzaffer Demir. "*MÖ VI. yy. 'da İskit-Atina...*", s.165 vd.

anlayan tanrıları bulunmaktadır onları etkilemek için flüt çalmak gibi bir gereksinimlerinin olmadığını izah etmiştir¹⁶⁶. Bu konuya dair IV. Cilt içerisinde yazar bu defa İskit kralından örnek vererek, kendisinin flüt sesini aşağılamasını sanat ve şiir yönünde eksikliğine vermekte ve hatta bu konuda İskender'i örnek göstererek bu konularda kendisini eğittiği ifade edilmektedir¹⁶⁷.

Kaynakta İskitlerin tanrılara kurban ve adak usullerine dair kendi çocuklarını kurban sundukları, çocukları olmayanların fakir insanlardan küçük çocuk satın aldıkları ve bunları kurban ettikleri de aktarılmaktadır. Ayrıca kaynağa göre İskender'in İskitlere ölümlerini gömmeleri usulünü öğrettiği aktarılmaktadır¹⁶⁸. Kaynak içerisinde İskitlerden çoğunlukla yaşam tarzlarına dair farklılıkları üzerinden aktarımlar yapılmıştır. Yazarın tarihi karakterlerin şahitliği ile anlatımına kuvvet kazandırmaya yöneldiği açıkça anlaşılmaktadır.

1.6 Arrianos İskender'in Anabasisi

M.S. 95 yılında Bithynia'nın Nikomedia¹⁶⁹ şehrinde doğan yazarın yaklaşık olarak M.S. 160 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Yedi kitaptan oluşan İskender'in Anabasisi İskender'in tahta çıkışından ölümüne kadar olan hadiselerin anlatıldığı bir yapıttır. Büyük İskender'in ölümünden yaklaşık 400 yıl sonra kaleme alınmıştır. 1838 yılında Tarihi İskender Bin Filipos adı ile Bulak matbaasında basılan ilk Türkçe tercümede yazarın ve Arrianos'un ismi bulunmamaktadır¹⁷⁰.

İskender'in Tuna kıyılarına geldiği sırada İskitya sınırlarından bahsedilmektedir. Tuna nehrinin beş ağızıyla Pontus Eukseinos'a¹⁷¹ döküldüğü yere kadar İskitlerin toprağı olduğu izah edilmektedir. İskitlerden ilk olarak Dareios ile İskender'in mücadelelerinde karşılaşmaktayız. Eserde Dareios'un ordusunda İskit ve Saka birliklerinin de var olduğu

---

¹⁶⁶ Plutarch, *Moralia...I*, s. 371

¹⁶⁷ Plutarch, *Moralia...IV*, London 1962, s. 427.

¹⁶⁸ Plutarch, *Moralia... IV*, s. 393.

¹⁶⁹ Günümüz İzmit.

¹⁷⁰ Arrianos, *İskender'in Anabasisi I*, (nşr. Hayrullah Örs), İstanbul 1945, s. III.

¹⁷¹ Grek kaynaklarının İngilizceye tercümesinde Pontus Euxinus olarak geçen günümüz Karadeniz. Pontus Euxinus, Latince misafirperver anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz; M. Taner Tarhan, "*İskitlerin Dini...*", s. 146.

aktarılmaktadır. İki Kralın savaş stratejisinin ve savaş meydanındaki hadiselerin anlatıldığı eserde İskitlerin savaş boyunca önemli bir konumda olduklarını görmekteyiz.

İskender'in ordusunda Dareios'a nazaran az da olsa yok sayılmayacak derecede ölümlerin olduğu bunun düşmanın kalabalık olmasından ziyade İskitlerin gerek bedenlen gerek atlarının güçlü zırhlar ile donatılmış olması öne sürülmektedir. İskender'e isyan hazırlığında olan pek çok tarihi karakterin İskitleri ellerinde yadsınmaz bir kuvvet olarak kullandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Eserde İskender'e Avrupa İskitlerinden bir elçilik heyeti geldiği İskender'in de yanlarına bir heyet vererek gönderdiği aktarılmış. Bu heyet görünüşte dostluk kurmak gerçekte ise İskit yurdunun yapısını, nüfus ve teşkilatlarını bunun yanında savaşta kullandıkları silahları öğrenmek maksadı ile yola çıkmışlardır. Kendisinin niyeti Tanais¹⁷² kenarında da adını taşıyan bir şehir kurmaktır. Nehrin zenginliğinden faydalanan bu yeni şehir aynı zamanda İskitlerden gelecek bir saldırı hazırlığı için ön karakol ve aynı zamanda nehrin diğer yakasından gelebilecek bir saldırı için de tampon görevi görmesi öngörülmüştür.

İskender'in orduları ile İskitler arasında Seyhun nehri kenarında bir dizi çarpışmalar meydana gelmiştir. İskender'in ordusundaki uzun menzilli kuvvetler İskit okçularına karşı süratli bir saldırıya başlayarak İskitleri nehrin karşı kıyılarından uzaklaştırmışlardır. İskender nehri geçtikten sonra İskitler üzerine planlı bir saldırı harekâtı başlatmıştır. Hatta Dareios ordusunda karşılaştığı İskitlerin ilk seferde olduğu gibi birliklerinin etrafını çevirmemeleri için tedbirler alarak ordularını bölükler halinde onların üzerine yolladığı ifade edilmektedir. İskitler giderek sıkışmalarının da etkisi ile geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır¹⁷³. İskit kralının elçileri bu yaşanan hadiselerden dolayı İskender'in yanına gelerek bu saldırıyı gerçekleştirenlerin İskitlerin tamamını kapsamadığı ve İskit kralının İskender'in emrine hazır olduğunu bildirmesi üzerine Büyük İskender'in onlara dostça bir mektup gönderdiği aktarılmaktadır¹⁷⁴.

---

¹⁷² Tanais günümüz Don nehridir. Lakin İskender'in Don nehri üzerine bir seferi bulunmaktadır. Bu konuda bahsedilen nehir aslında Seyhun nehri olup antik Grek yazarlarının Azak ile Hazar denizini bitişik sanmalarından kaynaklanmaktadır. Bkz. Arrianos, **İskender'in...**, s. 286 vd.

¹⁷³ İskitlerin bu mücadele esnasında atlı birlikleri ile Büyük İskender'in ordusunu sarmak için faaliyete geçtikleri lakin Büyük İskender'in daha önceden bunu öngörmesi ve tedbir alması neticesinde başarısız oldukları görülmektedir. Arrianos, **İskender'in...**, s. 186 vd.

¹⁷⁴ Arrianos, **İskender'in...**, s. 186.

Büyük İskender'in İskit ülkesine göndermiş olduğu elçilik heyeti İskitya topraklarına girdiklerinde İskit Kralının öldüğü haberi kendilerine iletilerek tahta yeni bir kralın geçtiği bildirilmiş elçilik heyeti yapılan görüşmelerin ardından geri döndüğünde tahta geçen genç kralın çeşitli hediyeler gönderdiği ve evlilik akdi için kızını İskender'e vermek istediği aktarılmıştır. Büyük İskender'in bu teklifi nazikçe geri çevirdiği ifade edilmektedir.

İskitlerin Büyük İskender ile girmiş oldukları mücadeleleri belirli bir mantıksal çerçeveye yerleştirmek isteyen yazar, İskitlerin yoksul bir kavim oldukları, sabit bir konaklarının olmadığı, maddi kaygılarının bulunmadığı bundan dolayı bu insanları savaşmak için herhangi bir tarafına çekmenin kolay bir durum olduğu ifade edilmektedir. Zira Büyük İskender üzerinde büyük bir baskı olmasına rağmen İskitler üzerine harekâta geçtiğinden karşı tarafın sınır çatışmalarının büyük bir savaşa mahal verecek faaliyetlerden sayılmadığı, İskitlerin İskender'e karşı yapılan saldırılarda yer almalarının belirli bir temele bağlı olmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu hususta Büyük İskender'in ilerleyen zamanlarda İskit sınırlarından gelebilecek saldırılar için tedbir amaçlı bu sefere yöneldiği, onlara karşı bir sınır karakolu oluşturmak istediği anlaşılmaktadır.

1.7 Quintus Curtius Rufus

Rufus hakkında elimizde pek bilgi bulunmamaktadır. M.S. 1. Yüzyıl dolaylarında yaşadığı ileri sürülmektedir. Eserin çevirisi Edmund Hedicke'nin Leipzig Teubner, 1908 metnine dayanmaktadır. Büyük İskenderin hayatı pek çok eserde dile getirilmiş olsa da bu konuda Rufus'un çalışması büyük bir önem taşımaktadır¹⁷⁵.

Eserde İskitlerden ilk olarak Persler ile münakaşaları üzerinden bahis açılmıştır¹⁷⁶. Daha sonra İskender'in İskitler ile savaş hazırlığı içerisinde olduğu dönemden anlatılarla devam etmektedir. Seyhun nehrini geçerek İskitlere saldıran İskender onları mağlup edip İskit boylarından gelen elçilikleri kabul etmeye başlamıştır¹⁷⁷.

¹⁷⁵ John C. Rolfe, **Quintus Curtius I**, London 1946, s.IX.

¹⁷⁶ John C. Rolfe, **Quintus ...**, s. 40vd.

¹⁷⁷ John C. Rolfe, **Quintus...**, s.115; John C. Rolfe, **Quintus Curtius II**, London 1946s.179vd.

Avrupa’da yaşayan İskitlere arkadaşı Derdas’ı elçi olarak gönderen İskender, hem bu coğrafyada yaşayan İskit boylarının durumunu öğrenmek hem de onların Seyhun nehrini geçmelerini engellemek için Derdas üzerinden emirler gönderdiği aktarılmaktadır¹⁷⁸.

İskender Seyhun nehrinin kuzey sınırında karargâhlarını kurmuş olan İskitlere karşı süratli bir taarruz planı üzerine yönelmiş ve etrafındaki komutanları da bu plana ikna etmiş görülmektedir. Zira nehrin öte yakasında bulunan İskitlerin ok atışlarına rağmen bunu denemek hayli riskli bir hareket olarak ön görülmüş olabilir¹⁷⁹. Seyhun Nehri üzerinde gerçekleşen mücadelenin İskender lehine sonuçlanması üzerine İskitler geri çekilerek göndermiş oldukları elçiler ile diyalog sürdürülmüştür¹⁸⁰.

1.8 Appian Roman History, Roma Tarihi

İskenderiye şehrinin yerlisi olan Tarihçi Appian hakkında yer alan bilgilerin, kendi yazılarından ve Marcus Aurelius’un hocası Fronto’nun mektuplarından derlendiği ifade edilmektedir. M.S. 95 yılı civarında doğduğu ve M.S. 165 civarında öldüğü ileri sürülmektedir. M.S. 891 yılında ölen Konstantinapolis Patriği Photius’a ait bir edebiyat ansiklopedisinde Appian’a ait olduğu bildirilen 24 eserden bahsedilmiştir¹⁸¹. Bunlardan 11 tanesi eksik veya tam halleri ile günümüze ulaşmışlardır.

Halkları veya siyasi birlikleri heyecanlandırarak kitleleri harekete geçirecek fikirleri sunabilmek, bunun yanında yazarın aktarmak istediği ahlaki derslerini insanlığa ulaştırmak için baş aktörlerin ağzından konuşmalar yapmak, eski tarihçilerin alışkanlıkları arasında yer almaktadır. Appian da bu modayı takip ederek, yapmış olduğu konuşmaları ve topluma seslendiği nutukları ile üslup açısından beğeni toplayan yazarlar arasında sayılmaktadır¹⁸².

Eserde İskitlerden çoğunlukla IV. Mithridates aldı Pontus kralının Roma ordularına karşı gerçekleştirdiği mücadeleler kapsamında bahsedildiği görülmektedir. Roma ordularının komutanı Lucullus’un yanında yer alan ve güvenini kazanan bir İskit

¹⁷⁸ John C. Rolfe, **Quintus Curtius...II**, s.179vd.

¹⁷⁹ John C. Rolfe, **Quintus Curtius... II**, s.191.

¹⁸⁰ John C. Rolfe, **Quintus Curtius... II**, s.199vd.

¹⁸¹ Appian, **Roman History I**, (İng. nşr. Horace White), London 1972, s.X

¹⁸² Appian, **Roman...**, s. XII.

Atlısının komutanın yanına geldiğinde, atalarının geleneği olduğu gibi kemerinde kısa bir hançer ile girmek istemesi ve bunun engellenmesi üzerine İskit okçusunun içeriye kabul edilmeyip kendisine ihtiyaç kalmadığı bildirilince Mithridates'in yanına giderek onun himayesine girdiği aktarılmıştır¹⁸³.

Başka bir bölümde Mithridates kendisini iyileştirmek için yılanların zehrinden yararlanan İskitlerden Agari adlı biri tarafından sağlığına kavuşturulmuş ve uzun yıllar kendisine bu şahsın eşlik ettiği izah edilmektedir¹⁸⁴. En zor durumlarda dahi kendisi için savaşacak topluluklar bulabilen Mithridates, İskitleri pek çok mücadelesi için ikna edebilmiştir. Azak Denizi boylarına gelen Mithridates burada pek çok İskit prensini huzura kabul ettiği ve bunlardan güçlü olanlar ile kızlarını evlendirdiği ve İskitler ile bir ittifak yaptığı aktarılmıştır.

1.9 Lucian

Yaşam öyküsünün bir kısmının kendi yazılarından verdiği bilgilerle oluştuğu bilinen yazarın, doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber M.S. 125 yılı dolaylarında Samsat kentinde doğduğu ve M.S. 180 yılı öncesinde öldüğü tahmin edilmektedir¹⁸⁵. Lucian eserlerinde, İskitlerin sosyal yaşamları ve askerî harekât tarzlarından bahsetmektedir. Ayrıca eserde Tomris'in hükümdarlığından da kısa bahisler yer almaktadır¹⁸⁶. İskitlerin kurbanlık hayvanları reddettikleri ve onlara göre bu hayvanların tanrıya sunulmasının çok kötü bir davranış olduğunu ileri süren yazar Artemis'e kurban olarak erkekler sundukları bu şekilde tanrıçayı memnun ettiklerini ifade etmektedir¹⁸⁷.

1.10 Polyaeus Stragems, Savaş Stratejileri

Polyaeus, Stratagems koleksiyonunu M.S. 163'te Partlara karşı bir savaşa başladıklarında imparatorları Lucius Verus ve Marcus Aurelius'a adamaktadır. Yunanca metin ilk olarak 1793'te Hindistan'da R.Shepherd tarafından İngilizceye çevrilmiştir. 8 kitap halinde düzenlenen kitap içerisinde bazı bölümlerin kaybolduğu bilinmektedir¹⁸⁸.

---

¹⁸³ Appian, **Roman ....**, s. 391.

¹⁸⁴ Appian, **Roman ....**, s. 407.

¹⁸⁵ Austin Morris Harmon, **Lucian I**, London 1961, s.IX.

¹⁸⁶ Austin Morris Harmon, **Lucian II**, London 1915 s.425vd.

¹⁸⁷ Austin Morris Harmon, **Lucian III**, London 1960, s.169.

¹⁸⁸ Polyaeus **Stratagems**, <http://www.attalus.org/info/polyaeus.html>, 12.04.2022, 14:35.

Eserde 7. Kitap 44. Bölüm İskitlere ayrılmıştır. 7. Kitap 11. Bölümde Darius'un İskit seferinde bahsedilmektedir. İskitlerin ve onlar ile anılan kavimlerin savaş stratejilerinden ve sosyal yaşamlarından kesitler verilmektedir¹⁸⁹. Sarmatyalıların güç dengesi ele aldıkları dönemde dışarıdan gelen yardım istekleri doğrultusunda İskitlere karşı baskınlar düzenleyebilecek güçte oldukları anlaşılmaktadır¹⁹⁰.

1.11 Claudius Aelianus On The Characteristics Of Animals, Hayvanların Karakteristik Yapıları Üzerine

Aelianus'un, yaklaşık olarak M.S. 170 yılında Praeneste'de¹⁹¹ doğduğu tahmin edilmektedir. Herodes Atticus'un öğrencisi olan Caesarea'lı Pausanias'ın yanında çalışmıştır. Attika konuşma üslubunda elde ettiği ustalığı sayesinde "bal dilli veya bal sesli" olarak kayda geçmiştir. Daha sonra tarih yazımına yöneldiği bilinmektedir.

Eser Aelian tarafından daha önceki ve Çağdaşı olan Yunan yazarlarından ve sınırlı ölçüde de hayvan dünyasının alışkanlıklarını açıklamak için gözlemlerinden derlenen gerçek ve varsayımları içeren bir koleksiyondur. Eserde İskitlere dair ilk olarak Tarandus¹⁹² olarak bilinen, İskit coğrafyasında yer alan bir geyik türünden bahsedilmektedir. İskitlerin mızrak darbelerine karşı iyi bir savunma sağladığı için Tarandus derisi ile kalkanlarını sardıkları aktarılmaktadır¹⁹³.

Tarihi kaynakların genelinde soğuk coğrafyalarda yaşayan boynuzlu hayvanların kısa boynuzlara sahip oldukları öne sürülmekte lakin yazar eserinde İskitya'da boynuzları ihtişamlı öküzlerin bulunduğu bunun soğuğa bağlı olmadığını izah etmektedir¹⁹⁴. Bu noktada yazar İskit sanat eserlerinde yer alan hayvan üslubu üzerinden yorum yapıyor olabilir. Çünkü İskitler sanat eserlerinde ön plana çıkardıkları hayvanları detayları ile gözlemleyen nadir topluluklardandır. Lakin ihtişamlı ve birbirini takip eden bu boynuzların esere bir canlılık ve hareket katması için tasarlandığı da düşünülebilir

---

¹⁸⁹ Polyaeus **Stratagems**, <http://www.attalus.org/info/polyaeus.html> bkz. 7.Kitap, 44-46. Bölümler. 12.04.2022, 15:05.

¹⁹⁰ Polyaeus **Stratagems**, <http://www.attalus.org/info/polyaeus.html>, 8. Kitap 58. Bölüm. 12.04.2022, 15:20.

¹⁹¹ Modern adı Palestrina olarak geçmekte olup İtalya'nın Lazio bölgesinde yer almaktadır.

¹⁹² Ren Geyiği olması muhtemel.

¹⁹³ Claudius Aelian, **On The Characteristics...I**, s. 115.

¹⁹⁴ Bu konu hakkında Hipokrat Appian'ın aksine İskitler'den gelen Nomad kavminin evlerini çeken öküzlerin soğuktan kaynaklı olarak boynuzlarının olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hipokrat, **Hava, Su ve Toprak...**, s. 43.

Yazar bu noktada İskit coğrafyasını veya bu bölgede yaşayan boynuzluları

görmeyip, sanat eserlerinden yola çıkarak böyle bir varsayıma gitmiş olabilir. Yazar İskitya tarihinde arıların bile var olduğunu ve soğuk havaya aldırış etmediklerini, bu bilgiyi kaydeden birinden öğrendiğini aynı zamanda İskitlerin Moesyalılara¹⁹⁵

Ellis H. Minns, **Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus**, Cambridge 1913, s.203

kendi ülkelerinin yerli bal ve peteklerini getirip sattıklarını ifade etmektedir¹⁹⁶. İskitlerin

zehirli oklarından bahseden yazar kendilerinin odun istemek için tanrılarına kurban ettikleri her hayvanın kemikleriyle yemek pişirdikleri aktarılmıştır¹⁹⁷.

1.12 Philostratus, The Life Of Apollonius Of Tyana, Tyana Apollonius'un Hayatı

Tyana'lı Apollonius'un hayatı, E. Berwick adında İrlandalı bir din adamı tarafından bütünüyle İngilizceye çevrilmiştir. Kendi eserinden öğrendiğimiz kadarıyla Philostratus M.S. 172 yılında, Lemnos adasında doğduğu genç bir adamken retorik okumak için Atina'ya, daha sonra da Roma'ya gittiği bilinmektedir. Kendisine imparatorun eşi¹⁹⁸ tarafından Apollonius'un hayatını derlemesi için istekte bulunulmuş Philostratus da bu görev neticesinde ilgili eseri kaleme almıştır. Eserde İskitlerin tanrılarından ve Artemis onuruna yapılan bir törenden bahsedilmektedir¹⁹⁹. Ayrıca eserden İskitlerin yaşam tarzlarından²⁰⁰ ve içlerinden gelen bir filozofun hayatından kısa özetler de yer almaktadır²⁰¹.

¹⁹⁵ Antik Çağ'da Anadolu'nun kuzeybatısında yaşamış olan bir topluluktur.

¹⁹⁶ Claudius Aelian, **On The Characteristics...**, s. 151vd

¹⁹⁷ Claudius Aelian, **On The Characteristics III**, London 1959, s.55.

¹⁹⁸ Bahsedilen dönemdeki imparator Septimus Severus'tur. Detaylı bilgi için bkz. Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana I**, (İng. Nşr. F.C. Conybeare), London 1948, s.V.

¹⁹⁹ Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana I**, s.83-85.

²⁰⁰ Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana II**, London 1950, s.225.

²⁰¹ Philostratus, **The Life of Apollonius of Tyana... II**, s.429.

Philostratus Apollonius'un eserini kaleme aldığı esnada bu yaşlı bilgenin övgüyle anıldığı şehirlere de ziyaretlerde bulunarak koleksiyonunu genişletip yazmış olduğu eser için pek çok kaynağı kullanabilme imkânı elde etmiş, İskitler hakkında önemli bilgiler vererek Roma İmparatorluğu döneminde de İskit modasının devamlılığını sürdürmüş görülmektedir.

1.13 Ammianus Marcellinus Roma Tarihi

M.S. 330 yılı dolaylarında Antiochia'da²⁰² doğmuştur. Antiochia'nın İmparatorluğun büyük şehirlerinden birisi olması sebebiyle iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Zira Latin yazarlara hâkim olduğu gibi bunun yanında eserlerinde Homeros, Thukydidés, Herodotos gibi büyük Grek yazarlardan da alıntılar yaptığı görülmektedir. Genç yaşta saray muhafızı olan yazar 353 yılında Constantius'un emriyle, Doğu ordusunun başkumandanı Ursicinus'un kurmay heyetine atanmıştır²⁰³. M.S. 378 yılında Roma'ya gelen yazarın 390 yılı dolaylarına kadar Roma'da kaldığı tahmin edilmektedir. Ölüm tarihi net olarak bilinmemekte 391 yılı sonrasında öldüğü tahmin edilmektedir. İlk on üç kitabı kayıp olup günümüze on sekiz kitabı ulaşabilmiştir.

Eserde İskitlerin paralı askerlikleri ile alakalı çeşitli pasajlarda kısa bilgiler ile karşılaşmaktayız. Özellikle Augustus Constantius döneminde imparatorun parayla veya lütuf sayesinde İskitlerden yardımcı birlikler talep ettiği aktarılmaktadır²⁰⁴. İskit yayı tasviri bazı coğrafi bölgelerin izahatlarına da yansımış görülmektedir. Betimlemenin kuvvetlendirilmesi yönünde ön plana çıkan bazı eserlerde Ege denizi kıyıları ve Karadeniz'in kuzey batı kıyıları gerilmiş bir İskit yayına benzetilmektedir²⁰⁵.

Kuzey Karadeniz coğrafyasını yuvarlak bir yay ile açıklayan yazar bu yayın tam ortasında İskitlerin yer aldığı ve bilinmeyen topraklara kadar yayıldıkları ifade edilmektedir. İskitlerin konargöçer oldukları az da olsa mahsuller ile beslendikleri, büyük bir çoğunluğunun hayvancılıkla uğraştığı aktarılmaktadır²⁰⁶.

²⁰² Günümüz Antakya'da doğan yazar uzun yıllar M.S. 350 yılı sonrasında İmparatorluğun Doğu sınırlarında uzun yıllar görev yapmış M.S. 360 yılından sonra memleketinden ayrılarak Roma'ya gitmiştir.

²⁰³ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 34vd.

²⁰⁴ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 299; Ammianus Marcellinus, **The Roman...**, s. 229.

²⁰⁵ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 311; Ammianus Marcellinus, **The Roman...**, s. 288.

²⁰⁶ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, 2020, s. 319.

Özellikle Herodotos sonrası kaynaklarda karşılaştığımız bilgiler ışığında İskitlerin Mısır medeniyeti ile karşılaştırılan kadim halklar arasında zikredildikleri görülmektedir. Yine diğer kaynaklara paralel olması hasebiyle pek çok hükümdarın İskitlerce bozguna uğradıkları ve bunlardan ders çıkarılmasının gerekliliği ifade edilmektedir²⁰⁷.

Seyhun Nehri sınır kabul edilirse bu nehrin kuzeyi yine İskitya adıyla anılmaktadır. Eserde her iki İskitya'nın²⁰⁸ sınırları ötesinde doğuya doğru yüksek surların uç noktaları bir daire şekli oluşturup Seres²⁰⁹ kavminin topraklarını çevrelediği ifade edilmektedir. Batı tarafındaki İskitler ile bölgenin bağlantılı olduğu, kuzeyde ve doğuda karlı ıssız bölgeye yayılıp; güneye bakan kısımda ise surların Hindistan'a ve Ganj'a kadar uzandığı ifade edilerek İskitya'nın sınırları çizilmeye çalışılmıştır²¹⁰.

İskitlerin gündelik işleri ile alakalı Hippokrates'in aktarımlarına paralellik gösteren yazarın Hunlardan bahsederken aynı üslubu kullandığı görülmektedir. Hatta bazı konularda benzetmeler ve aktarımlar birbirinin aynısıdır²¹¹.

---

²⁰⁷ Özellikle Dareios üzerinden bu anlatım ile karşılaşılmaktadır; Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 360.

²⁰⁸ Bahsedilen iki İskityadan birincisi Don nehrinden Tuna nehrine kadar uzanan coğrafyayı içerisine alırken bir diğeri Don nehrinden güneyde Seyhun nehrini doğuda ise Sibiryta eteklerini işaret ettiği tarihi kaynakların anlatımlarından çıkarılmaktadır.

²⁰⁹ Çinlilerden bahsedilmektedir. Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 371.

²¹⁰ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 371.

²¹¹ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi...**, s. 583.

III. BÖLÜM

İSKİT TARİHİN BİZANS KAYNAKLARI

1.BİZANS KAYNAKLARININ İSKİT TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İskit tarihinin son dönemlerine kavuşan Bizanslı yazarlar ilk olarak coğrafi tanımlamalar yapma ihtiyacı duydukları eserlerinde İskitya sınırlarından buna mukabil olarak da İskitlerden bahsetme ihtiyacı duymuşlardır. İskitlerin askeri teşkilatlarının yanında bazı yazarların Hristiyanlığında Bizans devletinde yükselişine binaen İskit sayılan halkların dini görüşleri ile ilgilendikleri ve hatta iletişime geçtikleri aktarılmaktadır.

Hunların bölgeye gelişi ile birlikte İskit adı ve kullanımı konargöçer toplumları isimlendirmek için kullanılan meşhur bir argüman olma yoluna girmiştir. Konargöçerlerin aralarındaki ilişkileri dikkatle takip eden komşu medeniyetlerin aralarındaki ihtilaflardan faydalanarak taraf tuttıkları önceki aktarımlardan anlaşılmaktadır. Ön Asya'ya İskitlerin sefer düzenlediği dönemde Kimmerler ile ihtilaflı halde olmaları Asur ve Urartular tarafından dikkatle takip edilmiş ve bu durumdan kendi nazarlarında fayda sağlamaya çalışmışlardır.

Bizans kaynakları arasında İskitya'dan söz eden ve İskit adından bahseden yazarlara bakacak olursak, hâkimiyetlerinin sonlanmasına rağmen uzun yıllar bu coğrafyaya İskitya, ilgili coğrafyada yaşayan insanların İskit adıyla anılmaya devam edildiği görülmektedir. Lakin bazı yazarlar eserlerinde bu ayrımı yapabilmişlerdir. Söz konusu konargöçer kavimlerin İskitlerin yaşam tarzına benzer bir hayat sürdürdükleri lakin esas İskit topluluğunun Tuna ile Dinyeper nehirleri arasında yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir. Bizans kaynakları ile İskitlere duyulan ilginin giderek zayıfladığı görülmektedir artık son dönem kaynakları arasında bilgi yoğunluğu azalırken tekrar eden aktarımların çoğaldığı görülmektedir. Bizans kaynakları İskit hâkimiyetinin son dönemlerine dair bilgiler aktarılması açısından önemli eserler arasında yer almaktadırlar.

1.1 Orosius, Paulus. Seven Books Of History Against The Pagans, Paganlara Karşı Yedi Tarih Kitabı

Yaşadığı çağın önemli bilginlerinden sayılan Orosius'un hayatı hakkında elimizde çok az bir bilgi bulunmaktadır²¹². Orosius'un doğum tarihi belirsizdir. Çocukluğu ve ailesi tarafından yetiştirilmesine dair bilgilerimizin kaynağı yine kendisidir. Eser bu bilgilerin haricinde otobiyografik ayrıntılardan tamamen yoksundur. M.S. 385 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Doğum tarihi gibi ölüm tarihi de belirsizlik taşımaktadır²¹³.

Eserde, kuzeyde İskit Denizi'ne, batıda Hazar Denizi'ne ve güneyde geniş Kafkasya silsilesine kadar Hyrcanian ve İskit kabilelerinin yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu halkların, toprağın verimsizliğinden dolayı her yerde dolaştıkları izah edilmektedir²¹⁴.

Eserde İskitlerin eski çağlarda Mısır ile giriştikleri tarihi hikâyelere konu olan savaşın detayları aktarılmakta olup buradan tekrar anavatanlarına geri döndükleri; bu sırada Herodotos'un anlatımına yakın bir tarz ile Amazonların ortaya çıkışları aktarılmaktadır²¹⁵. Aynı zamanda Tomris'in Kyros ile yapmış olduğu savaş da bu bilgilere binaen nakledilmektedir. Daha sonra Darius'un İskit topraklarına yöneldiğini bildiren yazar bu hususta Darius'ın İskit kralı ile evlilik talebinde bulunduğu bu teklife bir cevap alamayınca savaşa tutuştuğu ifade edilmekte tarihi kaynaklarda ise İskit topraklarında hâkimiyet kurmak için bu saldırının düzenlendiği ifade edilmektedir²¹⁶. Bu konuda yazarın Justin'in anlatımını takip ettiği gözlemlenmektedir. Eserde bundan sonra ilk olarak Makedon devletinin yükselişi ile İskitler ile giriştikleri mücadeleler daha sonra kraldan İskender'e kalan miras neticesinde devam eden çatışmalar ve bu hadiselerin ardından İskit olduğuna inanılan Radagaisus'un Roma ile giriştiği savaşlar aktarılmaktadır²¹⁷.

---

²¹² Orosius, Paulus. **Seven Books Of History Against The Pagans**. (İng. nşr. Andrew T. Fear), Liverpool, 2010, s.1.

²¹³ Paulus Orosius, **Seven Books...**, s.1vd.

²¹⁴ Paulus Orosius, **Seven Books...**, s.42.

²¹⁵ Paulus Orosius, **Seven Books...**, s.6vd.

²¹⁶ Paulus Orosius, **Seven Books...**, s.85vd.

²¹⁷ Paulus Orosius, **Seven Books...**, s.397.

1.2 Peter The Patrician

Selanik'te M.S. 500 yılında doğduğu tahmin edilen Peter'in gençliğinde hukuk tahsili aldığı, bilgisi ve konuşma yeteneği ile dikkat çeken biri olduğu ifade edilmektedir²¹⁸. Peter Tarihi'nin M.Ö 36 yılı gibi erken bir dönemden başladığı Julius Caesar'ın öldürülmesinin ardından Octavian'ın yükselişi ile devam ettiği ifade edilmektedir²¹⁹. Eserde İskitlerin askeri özelliklerine dair atıf yapılarak Part Kralı Tiridates'in onları askere aldığı belirtilmektedir²²⁰. İskitlerin Claudius'un saltanatı sırasında Atina'yı ele geçirip bütün kitapları yakmak için toplattıklarını, ancak içlerinden bilge olarak kabul ettikleri birinin buna engel olduğu, Romalıların bunları okuyarak oyalandıkları ve savaşmayı ihmal ettikleri savunması ile onları bu hadiseden vazgeçirdiği ifade edilmektedir. Eserde İskitler'in, kendilerini şehirlere kapatanlara: *"Bu adamlar insan hayatını değil, ahırlarda yüksekte tünemiş kuşların hayatını yaşıyorlar"* ve *"kendilerini besleyen dünyayı terk ettikten sonra, bu çorak şehirleri seçiyorlar"* ve *"Cansız nesnelere kendilerinden daha fazla güveniyorlar."* diyerek söylendikleri ifade edilmektedir²²¹.

1.3 Procopius

Procopius, Justinian'ın saltanatının (M.S.527-565) tarihçisi ve General Belisarius'un büyük işlerinin vakanüvisi olarak bilinir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Filistin'deki Caesarea şehrinde doğduğu, hukuk alanına yönelip gençlik yıllarında Konstantinapolis'e gittiği ifade edilmektedir. General Belisarius'a hukuk danışmanlığı görevi yaptığı bilinmektedir. Belisarius'un Afrika'da, İtalya'da ve Doğu'da sefer yaptığı hareketli yıllarda, Procopius onunla hareket ettiği ve gördüğü olayları eserinde anlattığı bu nedenle anlatılan olayların görgü tanığı olduğu ifade edilmektedir²²². Kimmer Boğazı'nda yaşayan ve bu bölgeye hâkim olan halkların İskitler olarak anıldıkları içlerinden bazılarının farklı isimler ile anıldıkları ve bu toplulukların ardından Hunların bölgeye gelişleri ve Roma ile temaslarına değinen yazar, Hunlar ile Romalıların

²¹⁸ Thomas M. Banchich, **The Lost History Of Peter The Patrician**, London 2015, s.1.

²¹⁹ Thomas M. Banchich, **The Lost History...**, s.9.

²²⁰ Thomas M. Banchich, **The Lost History...**, s.34

²²¹ Thomas M. Banchich, **The Lost History...**, s.124vd

²²² H.B. Dewing, **Procopius... I**, s.VIIvd.

sürekli bir savaş ve barış halinde olduklarına dair örnekler vermektedir²²³. İskit sınırları içerisinde yer alan kalelerin imparatorlar tarafından tamir ettirildiklerinin aktarılması ile eser anlatımına devam etmektedir²²⁴.

1.4 Agathias The Histories, Tarihçe

Agathias'ın hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgilerin çoğu kendi yazılarından öğrendiğimiz bilgilerdir. Küçük Asya'daki Myrina'nın²²⁵ yerlisi olduğu bilinen yazarın, M.S. 532 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir ancak bu durum üzerinde bir belirsizlik hâkimdir. Ölüm tarihi de doğum tarihi kadar belirsizdir.²²⁶ Hunların Kuzey Karadeniz bölgesine gelişlerine dair izahatta bulunan yazar, Hunların ve Azak denizi civarında yaşayan diğer kabilelerin genel olarak İskit adıyla anıldıkları bu bölgeden kendi sınırlarına geldiklerini ifade etmektedir. Hunların hareketliliğinden ve faaliyetlerinden bahseden yazarın ilgili coğrafyadan bahsederken bölgenin ismi İskitya olarak telaffuz edilmektedir²²⁷. Grek, Latin ve Bizans kaynaklarında İskitlerin hâkimiyet sahasının uzun yıllar boyunca İskitya adıyla anılmaya devam ettiği kaynaklarda ön plana çıkmaktadır.

1.5 The Chronicle Of Marcellinus Comes, Marcellinus Kronikleri

Marcellinus'un vakayinamesini Konstantinopolis'te kaleme alındığı ifade edilmektedir. 378'den 534'e kadar olan dönemi kapsayan eser, İmparator Anastasius (491-518) ve Justin (518-527) saltanatları ve Justinianus'un (527-565) ilk yılları için önemli bir çağdaş kaynak oluşturur. Marcellinus'un çalışması bir dizi modern bilim adamı tarafından kullanılmıştır²²⁸.

Eserde Hun ve Gotların birer İskit kabileleri oldukları ileri sürülmektedir. Gotlardan oluşan bir ordu toparladığı ileri sürülen Radagaisus adlı bir komutanın, Hunlar ve Gotlar tarafından durdurulduğu ve bu durumun, Hun- Batı Roma ittifakına ortam

---

²²³ H.B. Dewing, **Procopius V**, London 1962, s.93.

²²⁴ H.B. Dewing, **Procopius VII**, London 1961, s.283.

²²⁵ İzmir'in Aliğa ilçesi sınırlarındaki Myrina antik kenti

²²⁶ Joseph DC Frendo, **Agathias, The Histories**, s. IX.

²²⁷ Joseph DC Frendo, **Agathias, The Histories**, s.146.

²²⁸ Brain Croke, **The Chronicle of Marcellinus**, Sidney 1995, s.XIX.

hazırladığı bilinmektedir. Eserde Radagaisus pagan ve İskit olduğundan bahsedilmektedir²²⁹.

Eserde ayrıca Vitalian isimli bir Bizans komutanından bahsedilmekte kendisinin bir İskit olduğu ifade edilmektedir. İskitya'dan bahseden yazarların pek çoğu İskitlerin bölgeden ayrılmış olmasının üzerinden yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen halen bu coğrafyada yaşayanların İskit, bu coğrafyadan gelenlerin de İskitli oldukları uzun yıllar ifade edilmeye devam etmiştir²³⁰.

1.6 Evagrius A History Of The Church, Kilise Tarihi

Evagrius'un Asi nehri kıyısında Antakya sınırları içerisinde yer alan Epiphania kentinde M.S. 536 yılında doğduğu ifade edilmektedir²³¹. Orta çağın önemli âlimlerinden birisi olan Evagrius avukatlık mesleği ile aynı adı taşıyan diğer kişilerden ayrılır²³². Günümüze ulaşan "Kilise Tarihi" adlı eserinde Attila'yı İskit Kralı olarak zikretmektedir. Bu dönemde Bizans'ın İskitya üzerine bir sefer için hazırlandığı lakin büyük bir deprem meydana geldiği aktarılmaktadır²³³. Yazar aynı zamanda Ostrogotların Kralı Theodoric'den de İskit olarak bahsetmektedir. Theodoric'in Trakya'da büyük bir ordu topladığı ve İmparator Zeno'ya karşı harekete geçtiği aktarılmaktadır²³⁴. Kilise Tarihi'nde Avarlardan bahsederken kendilerinden İskit kabilelerinden biri olarak bahsedilmekle beraber komşuları olan Türkler tarafından kovuldukları ve toplu halde Kimmer Boğazına yöneldikleri ifade edilmektedir²³⁵.

---

²²⁹ Brain Croke, **The Chronicle of ...**, s.2-9.

²³⁰ Brain Croke, **The Chronicle of Marcellinus**, s.41.

²³¹ Bagster, Samuel, **Ecclesiastical History: A History Of The Church, Evagrius**, London 1846, s.VII

²³² Bagster, Samuel, **Ecclesiastical History ...**, s.VII.

²³³ Bagster, Samuel, **Ecclesiastical History ...**, s.83.

²³⁴ Bagster, Samuel, **Ecclesiastical History ...**, s.152.

²³⁵ Bagster, Samuel, **Ecclesiastical History ...**, s.246.

SONUÇ

Grek, Latin ve Bizans kaynaklarında İskitlere dair ilk izlenimlerin Kuzey Karadeniz kıyılarında ticari faaliyetlerin gelişimi ile başladığı görülmektedir. İskitlerin kültürel bir dinamizm ile bölgeye gelişleri neticesinde bir kısım Kimmer bakiyelerinin batıdan, bir bölümününse Kafkasya'nın güneyinden Anadolu topraklarına yöneldikleri bilinmektedir. İskitlerin bölgeye gelişlerinden itibaren Grek kaynaklarının bu canlılığa tarihi ve kültürel olarak eşlik ettiği karşılıklı ticari ve siyasi ilişkilerin tesis edildiği bilinen bir gerçektir.

Antik Dönem Grek yazarları İskitlerin kültürel yaşamları ve siyasi faaliyetleri hususunda önemli detaylar aktarmışlardır. Askeri olarak daima savaşıma hazır bir topluluk olarak görülmektedirler. İskitlerin maddi bir savaş kazancına talip olmadıkları bundan dolayı pek çok medeniyetin yanlarında savaşa dâhil etmek için İskitleri kolayca ikna edebildikleri ifade edilmektedir. Tarihi kaynaklar değindikleri bu noktanın yaşadıkları coğrafyada anlaşılabilmesi için açıklamalar yaparak, onların maddi birikimler ile ilgilenmedikleri, hali hazırda arabalarının üzerinde evlerinin bulunduğu, yalnızca buldukları coğrafyada hayvanlarına bakabilecek tabii kaynaklara ihtiyaç duydukları ifade edilmektedir.

İskitlerin hayvan üslubu sanat tarzının gelişiminde çok büyük payları bulunmaktadır. Kuyum işlemeciliğinde ileri bir noktaya geldikleri arkeolojik bulguların detaylarına bakılarak anlaşılabilir. Pek çok yazarın bu bulgular neticesinde onlara dair çıkarımlar yaptıkları anlaşılmaktadır. Zira bölgeyi ziyaret edecek imkânları olmayan antik yazarların; genellikle yaşadıkları coğrafyada karşılaştıkları İskit askerleri ve ticari yollarla kendilerine ulaşan maddesel birikimlerin detaylarını inceleyerek onların aleyhinde varsayımlarda buldukları görülmektedir. Bu hususta antik yazarların şanslı oldukları noktalardan biri, kendilerinden önce İskitler hakkında belli başlı müelliflerin bilgi ve birikimlerini yazıya geçirmiş olmalarıdır. Zira pek çok yazar kendilerinden önce kaleme alınan eserlerin referanslarına binaen İskitlerin tarihi göç faaliyetlerine dair bilgi sahibi olabilmışlerdir.

Tarihi kaynaklarda kıyafetlerine, askeri teçhizatlarına ve gündelik eşyalarına yansımış oldukları sanatın incelikle tasarlandığı ve titizlikle uygulandığı ifade edilmektedir. İskitlerin kendilerine atfedilen eserlerin çoğunda, tasvir edilen yapıyı bütün detayları ile yansıtmaya gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır. Zira mevzu bahis eserler incelendiklerinde tasvir edilen hikâyenin bir savaşın detaylarını mı, yoksa av sahnesini mi canlandırdığı kolayca ayırt edilebilmektedir.

İskitlerin tarihi kaynaklarda yer almalarına temel oluşturan bir önemli detayları da at binme ve yay kullanımındaki ustalıklarıdır ki pek çok tarihi kaynaktan dönemin büyük hükümdarlarının bu askerlerden özel birlikler oluşturdukları veya kendi askerlerini eğitmek için ilgili askerlerden faydalandıkları ifade edilmektedir. Atın üzerindeki kabiliyetleri, uzun süre yolculuk yapabilmeleri ve aynı zamanda hareket halinde iken hedefe saldırebilmeleri; kendileri hakkında tarihi kaynaklara konu edilen önemli detaylar arasında yer almaktadır. Genellikle yay kullanmayı tercih ettikleri bunun yanında kısa bir kılıç ve mızrak da kullandıkları ifade edilmektedir. Hayvancılıkla uğraştıkları kış aylarında bölgede yer alan çiftçiler ile sıkı bağlar tesis ederek ürün takası yaptıkları ifade edilmektedir.

Tarihi kaynaklarda kültürel ve sosyal yaşamlarının yanında önemli hadiseler kapsamında kendilerinden bahsedildiğini görmekteyiz. İlk olarak Darius'un seferi ile kendilerinden bahsedilmekte bunu müteakip bölgede kendilerine benzer hayat tarzına sahip kavimler ile karşılaştırılarak tarihi kaynaklara konu edildikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda İskit tarihi aktarılırken antik dönemlerde Mısır medeniyeti ile mücadele halinde oldukları, kadim bir kavim oldukları ifade edilmektedir.

Antik Makedonya Krallığının yükselmesi ile İskitlerin, Trakya'da bir takım sınır çatışmaları içerisinde tarihi kaynaklara konu edildikleri görülmektedir. Büyük İskender ile Seyhun nehri kıyılarında gerçekleşen savaşın ardından tarihi yazım sürecinde kendilerine duyulan ilgi azaldığı öngörülse de erken dönem Roma İmparatorluğu, Pontus Krallığı ve dönemin önemli yönetimleri ile siyasi ilişkiler kurdukları anlaşılmaktadır. Bu hususta Kuzey Karadeniz bölgesine İskitlerin yaşadığı coğrafya manasına gelen İskitya teriminin kullanılması bu ilginin neticesinde gelişim göstermiştir.

Grek yazarların aktarımlarına binaen İskitlerin bölgeye gelmesi ile komşu medeniyetlerin Kuzey Karadeniz kıyıları içerisindeki hâkimiyet sınırlarının kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Büyük İskender'in Asya'da yaşam süren İskitlere karşı zafer kazanmasının ardından askeri meclisinde bu bakiyelerin nüfus yoğunluğu bakımından küçümsenmemesi gerektiği bu noktada durdukları takdirde asıl İskit bakiyelerinin üzerlerine geleceği ve içinde buldukları vaziyetin giderek zor bir hal alacağı ifade edilmektedir.

İskitlerin yalnızca belirli bakiyeleri kovalama isteği ile hareket etmedikleri, planlı bir ilerleyiş çerçevesinde yaşam alanlarını değerlendirerek geldikleri Kuzey Karadeniz kıyılarını yurt edinme gayreti içerisinde buldukları anlaşılmaktadır. Her konargöçer toplumunda olduğu gibi İskitlerinde yaşam standartlarını karşılayabilecekleri coğrafyalarda uzun soluklu bir teşkilatlanma içerisine girdikleri görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Ön Asya da var olan rekabet ve sürekli çatışma ortamından uzaklaşarak Kafkasya üzerinden Karadeniz kıyılarına geri dönmüşlerdir.

İskitlerin sosyal yaşantılarında sınırlarının ötesinde yer alan kültürlerle karşı korku ile yaklaştıkları bilinmektedir. Bu hususta kendilerini koruma altına almaları, kendilerinden önce bölgede yaşayan kavimlerin akıbetine benzer bir sonuçla karşılaşmak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Zira kültürel bağlarından kopmaları durumunda komşularına benzeyecekleri bu durumda kendi sonlarına neden olacağı görüşünü taşıdıkları düşünülmektedir. Nitekim bu hususa uzun süre dikkat etmelerine rağmen komşu kavimlerin sanat tarzlarına benzer eserlerin ortaya çıkması ile kültürel yapılarına dair bağların zayıfladığı ve bu durumun sonlarını getirdiği ön görülmektedir.

İskitlerin yazılı kaynakları ile başlayan araştırma sürecimiz ilk olarak modern literatürün taranması ve buna mukabil kaynakların birbirleri ile karşılaştırılması yolu ile yazım sürecine doğru ilerlemeye başlamıştır. İlk olarak kaynaklar arasında farklı bilgilerin varlığı ve referansların çeşitli alanlara dağılmış olması dikkatimizi çekmiş oldu. Tarihi araştırmaların ana kaynaklara başvurmadan ziyade modern literatüre bağlı kaldıkları görüldüğünden bilgilerin esas kaynaklarına doğru bir yolculuğa çıkma kararı aldık.

Ana kaynakların İngilizce çevirileri incelendiğinde, pek çok eserin yeniden düzenlenmiş farklı baskılarının olduğunu gözlemledik. Bu husustaki imkanlar dâhilinde ulaşabildiğimiz kaynaklar arasında karşılaştırma yapmaya gayret göstermeye çalıştık. Lakin her araştırmada olduğu gibi bizim çalışmamızda da eksik ve tamamlanması gereken hususlar bulunmaktadır. İskitlerin bölgeye geldikleri döneme dair bilgilerimiz yazılı kaynakların imkânları çerçevesinde şekillendiğinden bu konuya dair yapılan çıkarımlar pek sınırlı olmaktadır. İskitlerin de yazılı bir kayıt usullerinin olmayışı veya henüz elimizde kendi yazılı kaynaklarına dair somut bir bulgunun ortaya çıkmamış olması hasebiyle yalnızca kaynakların kendileri hakkında bildirdikleri olgular nazarında hareket edilmektedir.

Buna paralel olarak arkeolojik bulguların zenginliği kaynaklarda ifade edilmeyen bazı hususların gün yüzüne çıkarılmasına veya sosyal yaşantılarında yer alan hususların bu veriler ile karşılaştırılabilmesine büyük katkı sağladıkları görülmektedir. İlerleyen dönemlerde bölge ile ticari faaliyetlerin gelişmesi hasebiyle İskitlere dair aktarılan bilgiler çeşitlenerek konu düzeninde taksimat yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu duruma binaen bizler kendileri hakkında fikir sahibi olabilme imkânı elde edebilmişizdir. Kimmerlerin dahi İskit Tarihi araştırmaları neticesinde fark edilen bir toplum oldukları bilinen bir gerçektir. İskitlerin tarih sahnesinden çekilmelerinden sonra uzun yıllar kültürel bağları birbirine benzerlik gösteren kavimler bölgeye uğramaya devam etmişlerdir. Gelen toplumlar arasında daima kültürel canlılığı ön planda olanlar coğrafyada hâkimiyeti tesis etmişlerdir. İskitlerin de kendileri gibi konargöçer bir toplum olan ve pek çok kaynakta İskit olarak isimlendirilen Sarmatlar tarafından tarih sahnesinden silindikleri ifade bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- AELIAN, **On The Characteristics of Animals I**, (İng. nşr. A. F. Scholfield),
London 1958
- AESCHINES, **The Speeches of Aeschines**, (İng. Nşr. Charles Darvin Adams),
London 1919
- Aeschines, **The Speeches of Aeschines; Francis A. Millar, Orations of Demosthenes
and Aeschines**, London 1758.
- AESCHYLUS, **The Complete Greek Tragedies Aeschylus**, (İng. nşr. David Grene,
Richmond Lattimore), The University Of Chicago, Chicago 1959
- AİSKHYLOS, **Zincire Vurulmuş Prometheus**, (nşr. Azra Erhat, Selahattin Eyüboğlu),
Ankara 1967
- AKÇURA, Yusuf, “*Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair*”, **I. Türk Tarih
Kongresi Zabıtları**, Ankara 1932, s.585.
- PODOSSİNOV, Alexander, “*A Concept “Riphaean Mountains” in Ancient
Geocartography: Myth, Cosmology, Sybol And/Or Reality?*”, **Miscellanea
Geographica XXIII/III**, 2019
- AMMIANUS MARCELLINUS, **Roma Tarihi**, (nşr. Samet Özgüler), İstanbul 2020
- AMMIANUS MARCELLINUS, **The Roman History**, (İng. nşr., C. D. Yonge),
London 1862
- ANA BRİTANNİCA, “*Genel Kültür Ansiklopedisi*”, İstanbul 1994
- APPIAN, **Roman History I**, (İng. nşr. Horace White), London 1972
- ARİSTOPHANES, **Barış Oyunları**, (nşr. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat),
İstanbul 1975
- ARİSTOPHANES, **The Eleven Comedies**, (İng. nşr. Horace Liveright), New York 1928
- ARİSTOPHANES, **The Eleven Comedies**, (nşr. Horace Liveright), New York 1930

- TOYNBEE, Arnold, “*Tarihin Faydası ve Değeri*”, (nşr. Ahmet E. Ünsal), **DTCFD XXI/I-II**, Ankara 1963
- ARRİANOS, İskender’in **Anabasisi I**, (nşr. Hayrullah Örs), İstanbul 1945
- ARTAMANOV, Mihail İllarionoviç, **Kimmerler ve İskitler (Başlangıçtan M.Ö. IV. Yüzyıla Kadar)**, (nşr. Muhammed Şen), İstanbul 2020, s.31vd.
- AŞAN, Muhammet Beşir, “*Yesi ve Çevresinde Sakalar*”, **Türkler Ansiklopedisi I**, Ankara 2002
- MORRİS, Austin, **Lucian I**, London 1961
- BAGSTER, Samuel, **Ecclesiastical History: A History Of The Church, Evagrius**, London 1846
- BANCHİCH, Thomas M., **The Lost History Of Peter The Patrician**, London 2015, s.1.
- BAŞKAN, Yahya, “*XIV-XV. Yüzyıl Kaynaklarında Pers ve İskit Kelimesinin Kullanımı*”, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi XXXV**, Ağustos 2015,
- CARR, Edward Hallett, **Tarih Nedir**, (nşr., M. Gizem Göktürk), İstanbul 1987
- CASSİRER, Ernst, “*Tarih*”, (nşr. Füsun Altıok), **MEB_DBES I**, Ankara 1979
- CİCERO, **Yasalar Üzerine**, (nşr. C. Cengiz Çevik), İstanbul 2019
- CLAUDIÜS AELİAN, **On The Characteristics III**, London 1959
- COLLİNGWOOD, Robin George, “*Tarih Nedir*”, (nşr. Akşit Göktürk), **MEB_DBES I**, Ankara 1979
- COOPER, John M. -Douglas Hutchinson, **Plato: Complete Works**, Cambridge 1997
- CROKE, Brain, **The Chronicle of Marcellinus**, Brill, Sidney 1995
- ÇAY, Abdulhaluk Mehmet -İlhami Durmuş, “*İskitler*”, **Türkler Ansiklopedisi I**, Ankara 2002
- DEMİR, Muzaffer, “*MÖ VI. yy. ’da İskit-Atina İlişkilerinin Başlangıcı Üzerine Değerlendirmeler.*” **GTTAD III/VI**, Ankara 2021, s.163 vd.

- DEWİNG, H.B., **Procopius V**, London 1962
- DEWİNG, H.B., **Procopius VII**, London 1961
- DİODORUS SİCİLY, **Bibliotheca Historica**, (İng. nşr. H. Oldfather,), London 1967
- DİYARBEKİRLİ, Nejat, “*Eski Türklerde kültür ve sanat*”, **Türkler Ansiklopedisi III**, Ankara 2002
- DÖNMEZ, Şevket, “*Ön Asya’da İskitler*”, **Türkler Ansiklopedisi IV**, Ankara 2002
- DUMAN, Mehmet Akif, “*İsokrates’in Retorik Anlayışının Bertnart Russel’in İdeal Dil ve Limitsiz Belirsizlik Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi XV**, Haziran 2015, s.444.
- DURMUŞ, İlhami, “*İskit İmparatorluğu’nun Yıkılış Nedenleri*” **Gazi Akademik Bakış I/II**, Ankara 2008
- DURMUŞ, İlhami, **İskitler**, Ankara 2019
- EBERHARD, Wolfram, “*Eski Çin Kültürü ve Türkler*”, **DTCFD I/IV**, Ankara 1943
- EFLATUN, **Euthydemus**, (nşr. Halil Vehbi Eralp), İstanbul 1989
- EPHORUS, **The Historian Ephorus**, (İng. Nşr. G. L. Barber), London 1935
- ERHAT, Azra, **Aristophanes- Hayatı Sanatı Eseri**, Ankara 1958
- ERHAT, Azra, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul 1997
- FLAVİUS JOSEPHUS, **The Works of Flavius Josephus**, (İng. nşr. William Whiston), 1849
- FRENDON, Joseph DC., **Agathias, The Histories**, Walter De Gruyter, Berlin 1975
- GRAKOV, Boris Nikolayevic, **İskitler**, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2008
- GUMİLEV, Lev Nikolayevic, **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, (nşr. Ahsen Batur), İstanbul 2003
- HALKİN, Leon E., **Tarih Tenkidinin Unsurları**, (nşr. Bahaeddin Yediyıldız), Ankara 2000

- HARMON, Austin Morris, **Lucian II**, London 1915
- HARMON, Austin Morris, **Lucian III**, London 1960
- HASANOV, Zaur, **Çar İskitler**, (nşr. İlyas Topsakal), İstanbul 2009
- HERODOTOS, **Tarih**, (nşr. Müntekim Ökmen), İstanbul 2019
- HİPOKRAT, **Hava, Su ve Toprak**, (nşr. Lokman Hekim Tanrıverdi), Malatya 2018
- HOMEROS, **İlyada**, (nşr. Azra Erhat- A. Kadir), İstanbul 2019
- HOMEROS, **Odysseia**, (nşr. Azra Erhat, A. Kadir), İstanbul 2020
- İBN HALDUN, **Mukaddime I**, (nşr. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul 1997
- JOHN, Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural History Of Pliny**, London 1855
- JOHN, Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural II**, London 1855
- JOHN, Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural III**, London 1855
- JOHN, Riley Bostock, Henry Thomas, **The Natural V**, London 1856
- JONES, William Henry Samuel, **Hippocrates I: Ancient Medicine**, London 1984
- JUSTİN, **Cornelius Nephos and Eutropius**, (İng. nşr., John Selby Watson),
London 1853
- KSENOFON, **Anabasis (On Binlerin Dönüşü)**, (nşr. Ari Çokona), İstanbul 2019
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usül**, İstanbul 1998
- LİTT, Thedol, “*Evrensel’in İçerdiği Tarihsel Bilginin Yapısı*”, (nşr. Mazhar Candan),
MEB_DBES I, Ankara 1979
- NİZAMÜ’L- MÜLK, **Siyasetname**, (nşr. Taha Ayar), İstanbul 2016
- NORLİN, George, **Isocrates: In Tree Volumes I**, New York 1928
- OROSİUS PAULUS, **Seven Books Of History Against The Pagans**. (İng. nşr. Andrew
T. Fear), Liverpool, 2010

- ÖZTÜRK, Murat, “*Views On Scythian Historical Sources*”, **Concepts, Sources and Methodology in Eastern European Studies**, Kiev 2018
- PHILOSTRATUS, **The Life of Apollonius of Tyana I**, (İng. Nşr. F.C. Conybeare), London 1948
- PHILOSTRATUS, **The Life of Apollonius of Tyana II**, London 1950
- PLATON, **Lysis Lakhes ‘Dostluk Üzerine’** (nşr. Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul 2001
- PLATON, **Yasalar**, (nşr. Candan Şentunç- Saffet Babür), İstanbul 2007
- PLUTARCH, **Moralia II**, (İng. nşr. Frank Cole Babbitt), London 1928
- POLYAENUS **Stratagems**, <http://www.attalus.org/info/polyaenus.html>,
12.04.2022, 14:35.
- POWNALL, Frances Anne, **Lessons From The Past “Ephorus’s History”**,
Michigan 2004
- ROGERS, Benjamin Bickley, **The Comedies Of Aristophanes I-VI**, London 1913
- ROLFE, John C., **Quintus Curtius I**, London 1946
- ROLFE, John C., **Quintus Curtius II**, London 1946
- ROSS, William David, **Aristoteles**, (nşr. Ahmet Arslan), İstanbul 2011
- ROSS, William David, **The Works Of Aristotle I**, England 1928
- ROSS, William David, **The Works Of Aristotle VI**, England 1913
- ROSS, William David, **The Works Of Aristotle X**, England 1921
- SAN, Oya, "*Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler.*" **Belleten LXVI/CCXXXIX**, Ankara 2000
- SANDYS, Edwin, **Isocrates**, New York 1868
- SCHELLİNG, Friedrich Wilhelm Joseph -Joseph Von Wilhelm, “**Tarih Kavramı**”, (nşr. Ali Irgat), **Tarih Felsefesi Seçme Metinler**, İstanbul 2006
- STRABO, **The Geography of Strabo III**, (İng. nşr. Horace Leonard Jones),

London 1954

STRABO, **The Geography of Strabo**, London 1949

STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII- XIII- XIV)**, (nşr. Adnan Pekman), İstanbul 2000

ŞENGÜL, Fatih, “*Hippos ile Hippace*”, **Karadeniz Araştırmaları XIX**, 2008

TARHAN, M. Taner, “*Bozkır medeniyetlerinin kısa kronolojisi.*” **Tarih Dergisi XXIV**, 1970

TARHAN, M. Taner, “*İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri*”, **İÜTD XXIII**, 1969

TAŞDÖNER, Kevser, “*Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasal Tarihi*”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I**, 2008, ss. 96-10

THUCYDİDES, **History Of The Peloponnesion War IV**, (İng. nşr., Charles Forster Smith), London 1956

THUKYDİDES, **Peloponnessos Savaşları**, (nşr. Furkan Akderin), İstanbul 2019

THUKYDİDES, **Peloponnessos Savaşları**, s.118.; Thucydides, **History Of The Peloponnesion War I**, London 1956

TOGAN, A. Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 2019

TOGAN, Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, İstanbul 1985

ÜSTÜN, Abdullah, “*Kargaşa’Esnasında Tarih Yazmak Geç Roma Müverrihlerinde İskit ve Hun Etnonimlerinin Kullanımı Üzerine*” **Karadeniz Araştırmaları X/XXXVII**, Bahar 2013

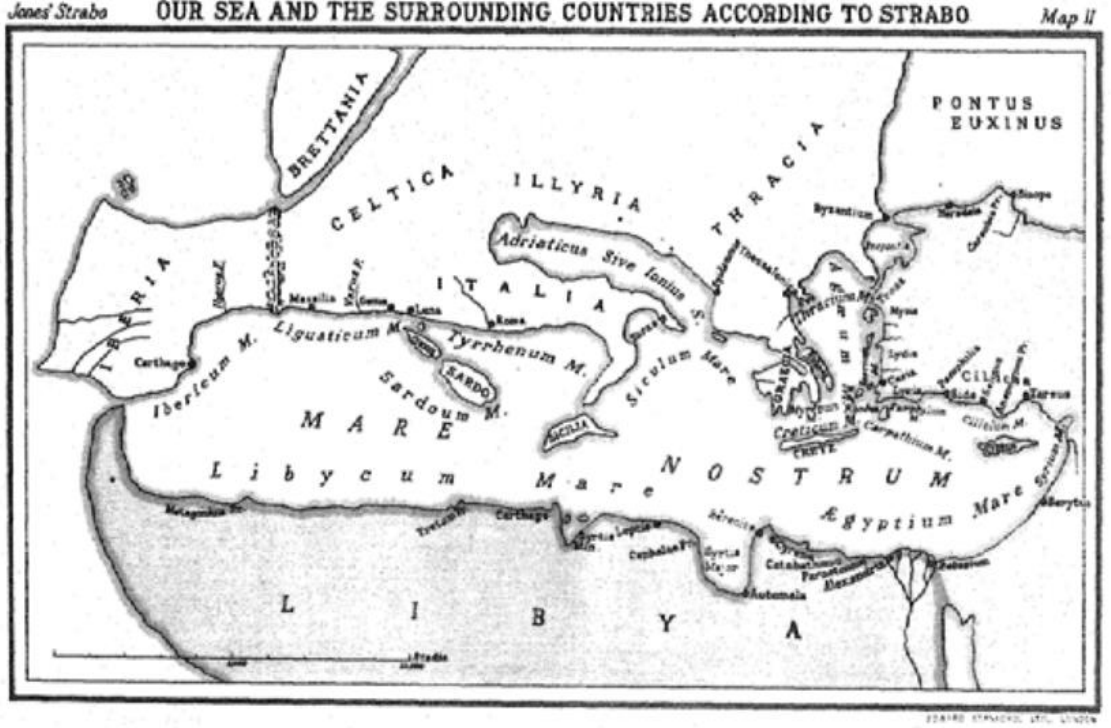
WACHOLDER, Ben Zion, **Nicolaus of Damascus**, Los Angeles 1962

Y GASSET, José Ortega, **Sistem Olarak Tarih**, (nşr. Neyyire Gül Işık), İstanbul 2019

YONGE, Charles Duke, **The works of Philo Judaeus, The contemporary of Josephus I**, London 1854

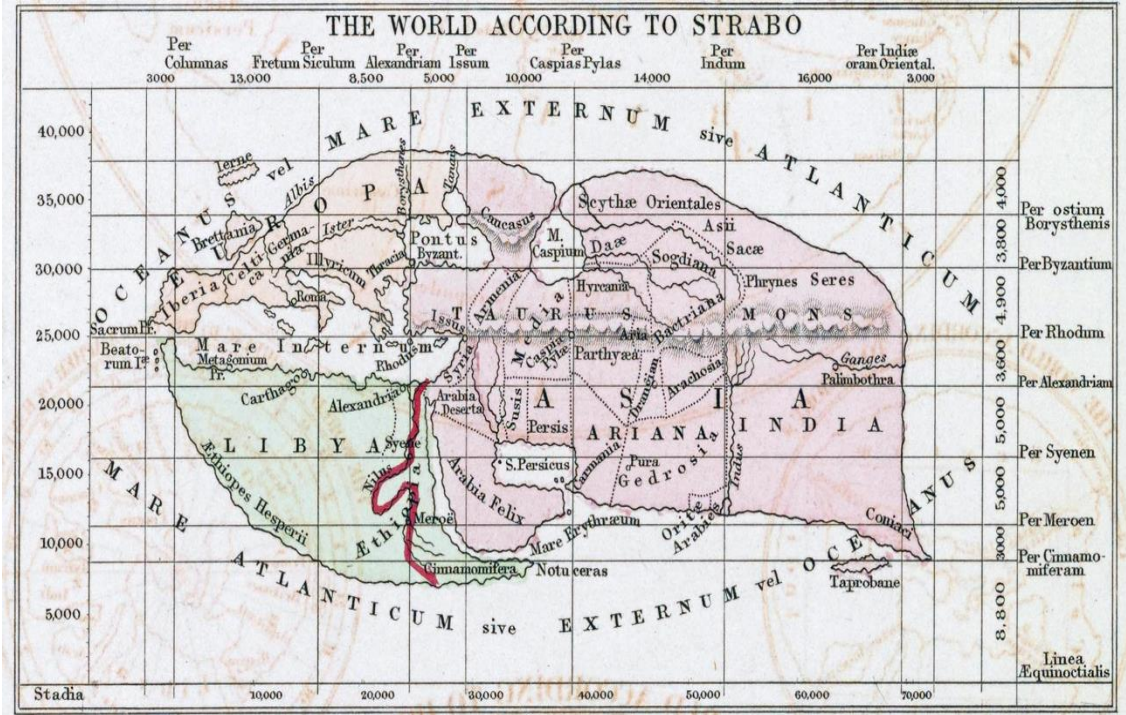
EKLER

EK. 1

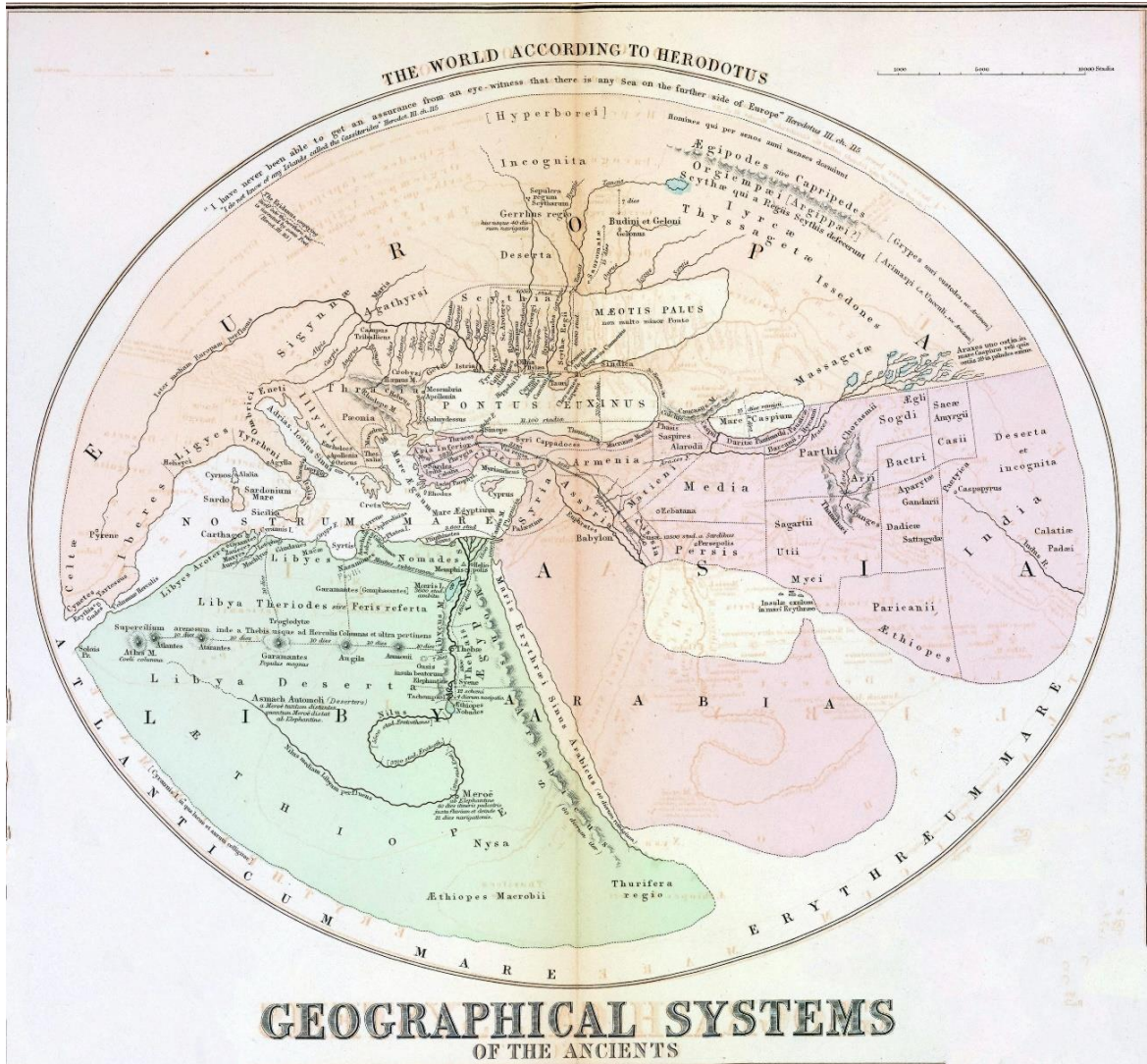

Strabo'ya göre Akdeniz ve kendilerine komşu ülkeler, Strabo, **The Geography Of Strabo**, Harvard University Press, (İng. nşr. Horace Leonard Jones), London 1949, s. II.

EK. 2

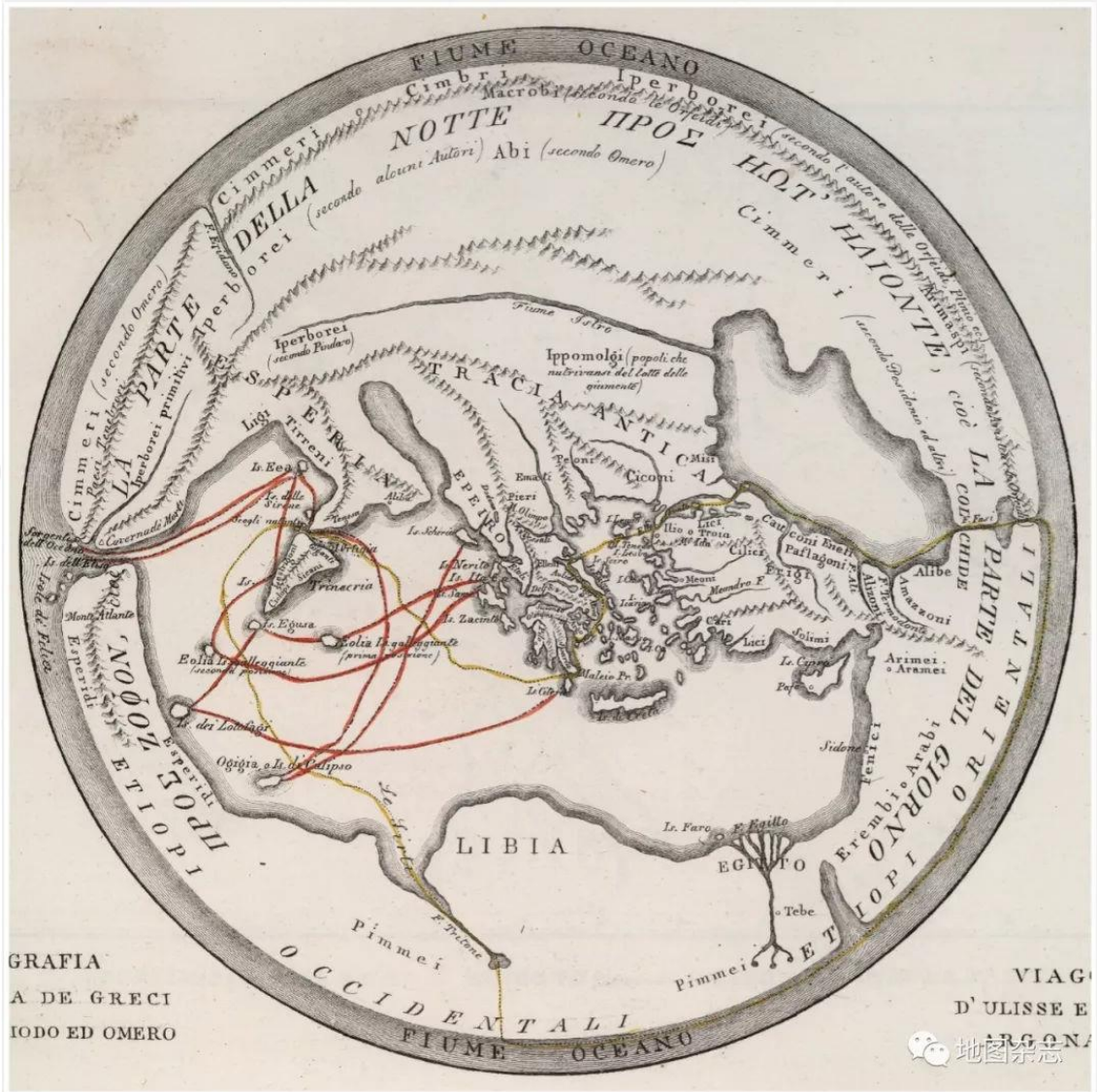

Strabo'nun aktarımlarına göre dünya haritası, William Smith, George Grove, and Charles Müller. **An atlas of ancient geography: biblical and classical to illustrate the dictionary of the Bible and the classical dictionaries: the biblical maps from recent surveys and the classical maps.** London, 1874, s.1

Herodotos'un aktarımlarına göre dünya haritası, William Smith, George Grove, and Charles Müller. **An atlas of ancient geography: biblical and classical to illustrate the dictionary of the Bible and the classical dictionaries: the biblical maps from recent surveys and the classical maps.** London, 1874, s.1.

Homeros'un anlatımı baz alınarak Francesco Constantino Marmocchi'nin 1842'de yayınlanan atlası: https://archive.org/details/dr_geografia-primitiva-de-greci-secondo-esiodo-ed-omero-viaggi-dulisse-e-degl-11713068.

Abraham Ortelius'un Karadeniz kıyılarını içeren haritası: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_the_Black_Sea.1590.jpg